

PHILOGIA

ФИЛОЛОГИЯ

37. SOFIA. 2020. СОФИЯ

Journal's scope

Philologia is an international academic publication in the field of philology – general and applied linguistics, literary studies, translation, cultural studies and teaching of foreign languages with a specific focus on interdisciplinary and border studies areas, multilingualism and transculturalism. It was established by the Faculty of Classical and Modern Philology at Sofia University St. Kliment Ohridski in 1977.

The journal has the following sections:

1. **Literature and Culture.** Includes theoretical and survey articles from the fields of literary studies and cultural studies of up to 20 pages.
2. **Linguistics.** Includes theoretical and survey articles related to specific linguistics studies of up to 20 pages.
3. **Foreign Language Learning.** Includes theoretical and survey articles related to specific aspects of foreign language teaching and learning of up to 20 pages.
4. **Reviews.** Includes book reviews, bibliographies and recent publications.
5. **Events.** Includes materials covering important events as well as anniversaries of eminent scholars, memoirs and lectures.

The materials published in the journal (scholarly articles, reviews, etc.) are blindly reviewed by two anonymous reviewers before acceptance for publication. The manuscripts can be in English, French, German, Spanish, Portuguese, Italian, Russian and Bulgarian.

Frequency: Two issues per year.

Профил на списанието

„Филология“ е научно списание, което публикува материали в областта на всички филологически дисциплини – общо и приложно езикознание, литературознание, превод, културология и методика на чуждоезиковото обучение със специален фокус върху интердисциплинарните и граничните изследвания, мултилингвизма и транскултурализма. Основано е през 1977 г. от Факултета по класически и нови филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Списанието се състои от следните секции:

1. **Литература и култура.** Включва теоретични и изследователски статии от полето на литературознанието и изследванията в областта на културата в обем до 20 страници.
2. **Езикознание.** Включва статии, свързани със специфични проблеми на лингвистиката, в обем до 20 страници.
3. **Чуждоезиково обучение.** Включва изследвания върху проблеми на съвременното чуждоезиково обучение в обем до 20 страници.
4. **Рецензии.** Включва рецензии на монографични изследвания и библиографии.
5. **Хроника.** Включва материали, които отразяват важни моменти от академичния живот в областта на филологията, както и годишнини на изявени учени, доклади и лекции.

Материалите, които списанието публикува (статии, обзори, научни съобщения, рецензии, хроники), се рецензират анонимно от двама независими рецензенти преди публикация. Приемат се ръкописи на английски, френски, немски, испански, португалски, италиански, руски и български език.

Периодичност: списанието излиза два пъти годишно.

Главен редактор / Editor-in-Chief

Мадлен Данова – *Софийски университет*
„Св. Климент Охридски“ (България)

Madeleine Danova – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Редакционна колегия / Editorial Board

Агнеш Бирталан – *Университет „Лоранд*
Йотвош“ (Унгария)

Agnes Birtalan –
Eötvös Loránd University (Hungary)

Айгул Бижкенова – *Евразийски национален*
университет „Л. Н. Гумильов“ (Кazahcтан)

Aigul Bizhkenova – *Eurasian National*
University (Kazakhstan)

Александра Багашева – *Софийски*
университет „Св. Климент Охридски“
(България)

Alexandra Bagasheva – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski
(Bulgaria)

Александръ Сторожук – *Санктпетербургски*
държавен университет (Русия)

Alexander Storozhuk – *Saint Petersburg*
University (Russia)

Александръ Федотов – <i>Софийски</i> <i>университет „Св. Климент Охридски“</i> (България)

Alexander Fedotoff – <i>Sofia University</i> <i>St. Kliment Ohridski</i> (Bulgaria)

Ана Паула Коутиньо Мендеш –
Университет на Порто (Португалия)

Ana Paula Coutinho Mendes –
University of Porto (Portugal)

Анастас Герджиков – *Софийски*
университет „Св. Климент Охридски“
(България)

Anastas Gerdjikov – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski
(Bulgaria)

Атила Демирджиоглу – *Университет*
Галатасарай (Турция)

Attila Demircioğlu – *Galatasaray University*
(Turkey)

Барбара Хлибовицка-Вегларш –
Университет „Мария Склодовска-Кюри“
(Полша)

Barbara Hlibowicka-Węglarz –
Maria Curie-Skłodowska University
(Poland)

Венсан Ренер – *Университет „Люмиер“*
Лион 2 (Франция)

Vincent Renner –
Lumière University Lyon 2 (France)

Галина Аврамова – *Софийски университет*
„Св. Климент Охридски“ (България)

Galina Avramova – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Георг Шупенер – *Университет*
„Ян Евангелиста Пуркyně“ (Чехия)

Georg Schuppener – *Jan Evangelista Purkyně*
University (Czech Republic)

Детелина Мец – *Софийски университет*
„Св. Климент Охридски“ (България)

Detelina Metz – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Димитър Веселинов –
Софийски университет „Св. Климент
Охридски“ (България)

Dimitar Vesselinov – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski
(Bulgaria)

Корнелия Танчева –
Питсбъргски университет,
Университет „Корнел“ (САЩ)

Kornelia Tancheva –
University of Pittsburgh,
University of Cornell (USA)

Маргарита Руски – *Софийски университет „Св. Климент Охридски“* (България)

Margarita Ruski – *Sofia University St. Kliment Ohridski* (Bulgaria)

Марио Бърдар – *Университет „Йосип Юрай Щросмайер“*, Осиек (Хърватия)

Mario Brdar – *The Josip Juraj Strossmayer University of Osijek* (Croatia)

Милена Попова – *Софийски университет „Св. Климент Охридски“* (България)

Milena Popova – *Sofia University St. Kliment Ohridski* (Bulgaria)

Ник Норууд – *Щатски университет Кълъмбъс, Джорджия* (САЩ)

Nick Norwood – *Columbus State University, Georgia* (USA)

Осман Сенемоглу – *Университет Галатасарай* (Турция)

Osman Senemoğlu – *Galatasaray University* (Turkey)

Райнер Дормелс – *Виенски университет* (Австрия)

Rainer Dormels – *University of Vienna* (Austria)

Сурен Золян – *Арменска национална академия на науките* (Армения)

Suren Zolyan – *National Academy of Sciences of Armenia* (Armenia)

Яна Андреева – *Софийски университет „Св. Климент Охридски“* (България)

Yana Andreeva – *Sofia University St. Kliment Ohridski* (Bulgaria)

Научен секретар / Associate Editor

Милена Йорданова – *Софийски университет „Св. Климент Охридски“* (България)

Milena Yordanova – *Sofia University St. Kliment Ohridski* (Bulgaria)

Администратор на сайта / Web Administrator

Симеон Хинковски – *Софийски университет „Св. Климент Охридски“* (България)

Simeon Hinkovski – *Sofia University St. Kliment Ohridski* (Bulgaria)

Редактор / Language Editor

Татяна Димитрова

Tatyana Dimitrova

Предпечат / Layout Editor

Анета Илиева

Aneta Ilieva

Преводач / Translator

Александър Костов

Alexander Kostov

Технически сътрудник / Administrative Assistant

Лидия Христова

Lidia Hristova

PHILOLOGIA

ФИЛОЛОГИЯ

37. SOFIA. 2020. СОФИЯ

*Faculty of Classical and Modern Philology
Sofia University "St. Kliment Ohridski"*

*Факултет по класически и нови филологии
при Софийския университет „Св. Климент Охридски“*

София • 2020

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

СЪДЪРЖАНИЕ ∞ CONTENTS

ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА ∞ LITERATURE AND CULTURE

Isabel Pires de Lima. O poder das humanidades – o lugar da literatura: interrogação e interpretação	11
Isabel Pires de Lima. The Power of the Humanities and the Place of Literature – Questions and Interpretations	11
Galina Avramova. <i>Toward a Dynamic Definition of World Literature: M. G. Vassanji's Mosaic of Change</i>	22
Галина Аврамова. Към динамично определение на световната литература: М. Г. Васанджи и неговата мозайка на промяната	22
Теодора Вълва. <i>Социални, нравствени и естетически ценности на българина в Йовковия свят (Нравствената и естетическа философия на Йовков в циклите „Песента на колелетата“ и „Вечери в Антимовския хан“)</i>	31
Teodora Valova. Social, Moral and Aesthetic Values of the Bulgarian Character in Yovkov's World (Yovkov's moral and aesthetic philosophy in his cycles "Song of the wheels" and "Evenings in Antim's tavern").....	31

ЕЗИКОЗНАНИЕ ∞ LINGUISTICS

Nelly Yakimova. Communicative and pragmatic aspects of interpreter competence	49
Нели Якимова. Комуникативни и прагматични аспекти на компетентността на устния преводач	49

ЧУЖДОЕЗИКОВО ОБУЧЕНИЕ ∞ FOREIGN LANGUAGE LEARNING

Данаил Данов. <i>Интеркултурност и образование</i>	63
Danail Danov. Interculturalism and Education	63

Петър Тодоров. <i>Осигуряване на акуратност при превода на икономическа литература чрез прилагане на информационни и комуникационни технологии</i>	72
Petar Todorov. <i>Securing Accuracy in the Translation of Economic Literature through the Application of Information and Communication technologies</i>	72
Вероника Рачева. <i>Виртуалната класна стая в подкрепа на ранното чуждоезиково обучение</i>	94
Veronica Racheva. <i>Virtual Classroom in Support of Preschool Second Language Learning</i>	94

РЕЦЕНЗИИ ☞ REVIEWS

Мони Алмалех. <i>Словесната и визуалната култура на Атон – уникално изследване в слово и образ</i>	109
Mony Almalech. <i>The Linguistic and Visual Culture of Athos – a Unique Study in Words and Colours</i>	109

ХРОНИКА ☞ EVENTS

Иван Димитров. <i>Филип Рот: пророкът на грозната истина във време на лицемерие и политическа коректност</i>	125
Ivan Dimitrov. <i>Philip Roth: The Ugly Truth Prophet in Times of Hypocrisy and Political Correctness</i>	125
Цветанка Дилкова. <i>Актуални лингводидактически ракурси</i>	131
Tsvetanka Dilkova. <i>Contemporary Aspects of Linguo-Didactics</i>	131
ИЗИСКВАНИЯ КЪМ АВТОРИТЕ	137
AUTHOR'S GUIDELINES	147

ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

LITERATURE AND CULTURE

O PODER DAS HUMANIDADES – O LUGAR DA LITERATURA: INTERROGAÇÃO E INTERPRETAÇÃO

Isabel Pires de Lima

Universidade do Porto (Portugal)

Isabel Pires de Lima

(University of Porto (Portugal))

Isabel Pires de Lima. THE POWER OF THE HUMANITIES AND THE PLACE OF LITERATURE – QUESTIONS AND INTERPRETATIONS

Abstract. The following text rests upon the academic speech delivered at the official ceremony granting Prof. Dr. Isabel Pires de Lima the honorary title Doctor Honoris Causa by Sofia University “St. Kliment Ohridski” in November 2019. The text discusses the urgent necessity to maintain and develop educational and research practices in the contemporary humanities. By focusing upon the hastiness that dominates contemporary daily grind and manifests in one of the most delicate, widespread and endogenous forms of violence, the article’s debate is centred around the necessity of the academic communities to assert their rights in finding a possible pause, gap, or interval where it is possible to exercise their critical and interpretative abilities. Contemporaneity can be exercised as opposed to the hastiness and robotized hyperactivity that prevents us from indulging in our supreme human authority of saying “no”.

Nowadays it is even more pressing to note the immutability of art and its interpretation, filtered through the processes of social interaction, revitalization of knowledge, and recognition of ethical values, while the power of contemporary humanities results from the consideration of those question and values that not only concern us today, but also make a stand against our civil communities. It is the humanities indeed that possess the greatest potential to enrich and direct this grand debate in the right way.

Keywords: humanities, literature, pause, contemplation, critical analysis

Изабел Пиреш де Лима. СИЛАТА НА ХУМАНИТАРИСТИКАТА И МЯСТОТО НА ЛИТЕРАТУРАТА – ВЪПРОСИ И ТЪЛКУВАНИЯ

Резюме. Настоящият текст се основава на академичното слово, произнесено на тържествената церемония по удостояването на проф. д-р Изабел Пиреш де Лима,

заслужил професор на Университета на Порто, с почетната титла „доктор хонорис кауза“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през м. ноември 2019 г. Текстът говори за неотложната необходимост да се поддържат и развиват обучението и изследванията в полето на хуманитарните науки в нашето съвремие. Като се спира на ускорението, което доминира в съвременното ежедневие и се проявява като една от най-фините, най-разпространени и ендеогенни форми на насилието, статията разсъждава за това колко е наложително днес академични общности да отстояват правото си на достъп до мястото на пауза, промеждутък, интервал, където става възможно упражняването на критическите и тълкувателните способности. Съвременността може да бъде упражнена във формата ѝ на съпротива на ускорението и роботизирана хиперактивност, която не ни позволява да упражняваме висшата си човешка власт, като казваме „не“. Днес още повече се налага представата за неотменимостта на изкуството и на неговата интерпретация в процесите на социално взаимодействие, на обновяване на познанието, на припознаване на етическите ценности, а силата на хуманитаристиката в настоящето произтича от това, че хуманитарните науки разглеждат въпросите за ценностите, които днес ангажират, но и противопоставят в много голяма степен гражданските ни общества. Именно хуманитаристиката притежава големия потенциал да обогати и дори да насочи в правилното русло този мащабен дебат.

Ключови думи: хуманитаристика, литература, пауза, съзерцание, критически анализ

Recentemente, na abertura do ano lectivo na Faculdade de Letras da Universidade do Porto, ouvi o filósofo espanhol, Daniel Innerarity, defender a ideia de quanto a democracia precisa das humanidades. Será exatamente sobre a premência da manutenção e desenvolvimento do estudo das humanidades no mundo contemporâneo que pretendo reflectir.

Num romance publicado em 1984, *Memorial do Convento*, José Saramago, o único escritor de língua portuguesa que ganhou um prémio Nobel, escrevia: “Tudo no mundo está dando respostas, o que demora é o tempo das perguntas.” (Saramago, 329) Creio bem que esta frase diz a perplexidade perante uma sociedade que, sobretudo desde as décadas de 70–80 do século XX, mergulhou numa vertigem científico-tecnológica que se por um lado nos deu muitas respostas conducentes a avanços grandiosos no campo das ciências chamadas exactas, a certas muito produtivas na progressão exponencial da sociedade do consumo, a um numeramento cada vez mais eficaz e panótico da realidade, por outro quase nos impede de formular perguntas.

E se falo de vertigem é porque de velocidade se trata. Todos sofremos no nosso quotidiano social, profissional, familiar ou íntimo, a experiência da aceleração. E a nós, universitários, treinados para pensar, conceber, antecipar, isto é, para colocar questões e desenvolver experiências que exigem tempo e maturação, esmagamos cada vez mais com a constante e quase sempre absurda necessidade de tomar decisões científicas e pedagógicas contra o tempo. Pessoalmente cada vez mais

sinto essa subordinação à aceleração como uma das mais subtis, generalizadas e endógenas formas de violência a que somos sujeitos hoje. O filósofo esloveno, Žižek, entre as diversas formas de violência que identifica no seu famoso ensaio sobre o tema, considera que a mais poderosa e objectiva de todas é invisível e nela se sustenta a normalidade.

A aceleração tornou-se tão intrínseca às nossas vidas, esteio da normalidade do nosso quotidiano, que já ganhou a perigosa e paradoxal invisibilidade das coisas naturais, rotineiras, normais. Impôs-se a níveis tão sub-reptícios que induz comportamentos que impedem o usufruto de momentos de suspensão ou de os vivermos na constante culpa de não estarmos consentâneos com o ritmo do mundo.

Desde a Antiguidade que pensadores, filósofos e artistas reclamam o lugar privilegiado da contemplação. A contemplação fertilizaria a acção e seria o único lugar a partir do qual seria possível sentir a essência do mundo. Esse lugar da contemplação cedo foi reclamado também como o lugar da criação, o lugar da semente, da inovação, o lugar do amadurecimento do pensamento. Um lugar que implica desaceleração, subversão do tempo culturalmente determinado e entrega aos ritmos da natureza. Acho que é desse lugar que está a falar Rilke quando escreve:

Ser artista quer dizer: não calcular e não contar; amadurecer como a árvore que não pressiona a sua seiva e se mantém confiante nas tempestades da Primavera, sem medo de que o Verão venha em seguida. Ele chega sempre. Mas só chega para os pacientes, para os que ali estão, como se a eternidade estivesse perante eles, tão despreocupadamente tranquila e vasta (Rilke, 82).

Hoje, esse “ali” a que Rilke alude é cada vez mais improvável, difícil de alcançar, até para aqueles que habitam círculos onde supostamente a contemplação seria obrigatória, condição *sine qua non* para a sua atividade criativa, como na universidade entendida ainda como lugar de produção de saber e de pensamento crítico e não como escola profissional que se limite a responder a solicitações de mercado e de clientes.

Torna-se premente que nós, académicos, reclamemos o direito a aceder a esse lugar do intervalo, no qual seja possível o exercício crítico e a interpretação. Numa sociedade marcada por um intensíssimo fluxo de bens e de dados tratados em termos quase exclusivamente quantitativos, apostada em dar respostas, na expressão de Saramago, e respostas que se pretendem exatas, importa que sejamos capazes de reclamar o nosso papel natural de questionação, interrompendo esses fluxos acelerados, criando distanciamento em relação a eles.

As humanidades podem ocupar neste questionamento um lugar central de resistência que lhes é natural, não cedendo ao mito da exatidão, não prescindindo da intuição, levantando mais questões do que apontando soluções e ao mesmo tempo interpretando e dando sentido aos milhões de dados colocados quotidianamente à nossa disposição. Innerarity lembrava que assistimos a todo o momento a uma

comutação de dados e à sua manipulação que prescinde da teoria, sendo-nos criada uma ilusão de conhecimento inquestionável, como se olhássemos para um espelho cuja imagem reflectisse tudo sobre nós – um mundo liso como um espelho ou como um écran.

O historiador israelita Yuval Noah Harari, no seu livro de 2018, *21 Lições para o Século XXI*, defende que perante um mundo cuja única constante é a mudança acelerada, “as escolas devem mudar de modelo e passar a ensinar os «quatro C»: pensamento crítico, comunicação, colaboração e criatividade. (...) devem dar menos atenção às aptidões técnicas e colocar a ênfase nas aptidões de vida polivalentes” (Harari, 302). O objectivo será desenvolver a capacidade de lidar com a mudança, inventando novas ideias e novos produtos, mas sobretudo, lembra ele, reinventando-nos.

Ora o reforço das humanidades com a sua primeira e última especialidade de eternamente retomar os insolúveis problemas do humano será aqui de grande préstimo para os nossos estudantes e para a preservação da atitude de inquietação que nos distingue como seres humanos, que nos leva a interrogarmo-nos sobre o sentido da vida e da morte, sobre a transcendência, que reiteradamente nos conduz àquilo a que George Steiner chamou “a vertigem da interrogação”. E ele avisa com preocupação: “Abstermo-nos deste questionamento, censurá-lo, seria anular o pulsar e a *dignitas* que definem a nossa humanidade.” (Steiner, 67)

O filósofo de origem sul-coreana Byung-Chul Han alerta para o facto de, na sociedade contemporânea da produção e da comunicação global, imperar a positividade e o verbo “poder” por oposição ao paradigma de Foucault da sociedade pós-iluminista, disciplinar e proibicionista do “dever”, formada por quartéis, manicómios, prisões, fábricas, onde dominava a negatividade, o “não-poder”. *Yes we can* é o símbolo da sociedade da modernidade tardia para a qual os limites deixaram de existir e por isso também os gurus e os livros de auto-ajuda propalam o incitamento – “Tu podes”.

Claro que este ser empoderado está sujeito nesta sociedade da produção ao imperativo de produzir, de conseguir, de terminar e começar imediatamente um novo processo de produção, o que conduz a um empolamento da responsabilidade e da iniciativa individuais que fazem do homem contemporâneo um ser hiperativo e hiper-neurótico, que se auto-explora julgando-se livre, mas que facilmente cai na depressão quando conclui que, afinal, não é capaz de “poder”. Daí a constatação ironicamente contraditória, tão comumente formulada pelos seres cansados que a nossa sociedade produz, de que “nada é possível” numa sociedade cuja máxima é a de que “nada é impossível”. “Esta autorreferencialidade gera uma liberdade paradoxal que, em virtude das estruturas coercivas que lhe são intrínsecas, se converte em violência. As doenças psíquicas da sociedade da produção nada mais são do que manifestações patológicas desta liberdade paradoxal.” (Han, 2014: 23). Por isso nos sentimos seres controlados, medrosos, apáticos ou agressivos, numa

sociedade onde a aceitação formal dos princípios da liberdade individual e do direito à diferença nunca foi tão grande.

Porém, tudo indica que em lugar de estarmos efectivamente mais livres e abertos à diferença, estamos dominados pelo que aquele filósofo chama o “terror do idêntico” (Han, 2018: 11). Procuramos ansiosamente o “like” que nos confirma idênticos ao outro que por seu turno identificamos conosco. Aquilo a que chamamos partilha resulta numa continuidade em que cada um continua sempre idêntico a si mesmo. Os amigos e seguidores que acumulamos nas redes da interconexão digital nunca nos facultam o encontro com alguém diferente e com a cultura diferente que porventura transporte. Encontramos sempre pessoas que pensam como nós, que não nos afastam do lugar de conforto das nossas certezas, que não concorrem para o alargamento do nosso horizonte de experiências. O mesmo autor lembra que: “O “digital”, em francês, diz-se *numérique*. O numérico faz com que tudo se torne *numerável* e comparável. É assim que se perpetua o idêntico.” (Han, 2018: 12–3)

Temos a ilusão do saber quando afinal apenas acedemos nas redes à vasta informação disponível, sempre disponível e em constante desatualização e reatualização; ora o saber implica o contacto com o diferente, transporta transformação e não identificação. O saber, o interrogar e o compreender não são estáticos nem se processam no clima de aceleração e do domínio do instantâneo a que a revolução digital nos condena; o saber implica maturação e contacto com o diferente ou o desconhecido e é provocador de redenção.

Esta eliminação do outro gera fenómenos autodestrutivos de afogamento do eu em si mesmo, de individualismo doentio, de acumulação narcísica da libido, do desejo dirigido para o objecto. Ora um eu estável precisa do outro, da sua gratificação, sob pena de cairmos em sentimentos de vazio e com ele em transtornos depressivos e auto-agressivos tão correntes na sociedade contemporânea. Por isso se pode interpretar o fenómeno hoje comum da adição às *selfies* não exactamente como uma manifestação de saudável narcisismo, mas como “a marcha no vazio de um eu narcísico que ficou só” (Han, 2018: 35) e que por momentos se revê pleno na superfície lisa e brilhante de um écran, espécie de espelho, extensão protectora de si mesmo.

Roland Barthes escreveu um dia que “O contemporâneo é o inatual.” (*Apud* Agamben: 20). O que Barthes está a acentuar nesta asserção é a possibilidade humana de estabelecer uma relação singular com o presente, aderindo a ele, mas, ao mesmo tempo, criando distâncias que permitam o desfaseamento em relação a ele. Nesta acepção, aderir ao presente e resistir-lhe é ser contemporâneo.

Não será então premente este exercício da contemporaneidade como resistência? Antes de mais nada resistência à aceleração, ao movimento, àquela hiperatividade quase robotizada que não nos deixa exercer o humano e superior poder de dizer não. “Yes, we can”, podemos; podemos parar, interromper o movimento, a aceleração, resistir à positividade exponencial, fugir ao puro reagir

para que nos empurra a sociedade da produção, atentar no outro e na diversidade que transporta e questionar o regime espaciotemporal de fluxos contínuos (cf. Innerarity); podemos criar intervalo e proceder uma vez mais àquelas interpelações que as humanidades estão sempre prontas a recolocar. Tornamo-nos ser amputados, auto-amputados quando nos acomodamos sem questionamento a tudo o que os dispositivos electrónicos passaram a fazer por nós e não nos tornando tanto como julgamos seres melhorados, resultantes do nosso novo estatuto de “imigrantes digitais”, na expressão feliz do sociólogo polaco Zygmunt Bauman. (Bauman e Mazzeo: 108)

Podemos enfim bater-nos pela retoma de espaços de contemplação enquanto reflexão silenciosa, pela reivindicação de lugares de intervalo, espaços usualmente tidos como inúteis e que afinal talvez estejam a revelar-se intensamente úteis na sociedade cansada, deprimida e esvaziada em que nos movemos. Refiro-me àquele velho campo das Humanidades, tão velho como a própria cultura, da escrita de histórias e da sua interpretação, a que filósofos e cientistas se entregaram desde a mais alta Antiguidade e que hoje muitos consideram inútil. Valorizo especialmente, enquanto professora de literatura, a prática da ficção, quer ela se chame poesia ou narrativa nas suas múltiplas formas de concretização e da prática hermenêutica. Aquela prática que fez um George Orwell escrever, em 1949, uma distopia tão anunciadora do nosso tempo à qual chamou *1984*.

Há alguns meses, o neurocientista português radicado nos Estados Unidos, António Damásio, numa conferência dada em Lisboa na prestigiada Fundação Calouste Gulbenkian, partiu para a sua viagem pelo cérebro e pelo que designou por “naturalidade da consciência”, dos primeiros versos do poema de Emily Dickinson, “Mais vasto o Cérebro — que o Céu —”, que entendeu equacionarem uma interpelação idêntica à que o move na pesquisa em curso e que expôs de seguida. Num certo momento do debate que se seguiu, António Damásio reclamou a importância da imaginação e do mundo da ficção com o seu pessoal romanesco e o manancial de comportamentos das personagens para pensar a vida futura. De resto Damásio sempre defende que contar histórias foi a solução encontrada pela mente consciente para tornar compreensível e transmissível a regulação da vida dos indivíduos pertencentes a um grupo e adoptada como meio privilegiado de comunicar emoções e factos tidos por importantes para a vida individual e colectiva, envolvendo prazer quer na representação, quer no reconhecimento (Damásio: 359). E por essa via a arte de contar (e a arte em geral) vai adquirindo também uma vertente antecipatória identificada desde logo por Aristóteles na *Poética* quando atribui à poesia (que aqui vale por literatura e afinal por qualquer tipo de criação) a arte de significar o possível, isto é, de dizer não o que foi, mas o que poderia ter sido.

Jonah Lehrer, um jovem neurocientista estadunidense, falou de forma muito comunicativa do modo como a arte antecipa inclusivamente a ciência, num livro

encantatório intitulado, *Proust era um neurocientista*, no qual mostra como, através de caminhos peculiares, grandes artistas incluindo os da palavra, mas também da dança, da música, da culinária exprimiram nas suas criações o que nenhuma experiência fora capaz de ver antes. Isto é, a imaginação, incluindo a literária, afigura-se-lhe determinante para o avanço do conhecimento científico, porque diz ele “somos feitos de arte e de ciência” (Lehrer: 14).

De tudo isto decorre a imprescindibilidade da arte e da sua interpretação na interacção social, na inovação do conhecimento e na identificação ética dos valores mesmo que possa ser percebida ou perceber-se a si própria como o domínio do inútil. Por isso concordo vivamente com pensador italiano Riccardo Mazzeo quando defende que as metáforas de que a arte é feita nos ajudam a encontrar a nossa direcção no mundo (Bauman e Mazzeo: 107).

O mesmo António Damásio não se tem poupado a alertar para a necessidade de atentarmos no ensino das artes e das ciências humanas, se queremos criar mais e melhor cidadania. A arte, onde obviamente se inclui a literatura, convoca formas de inteligência emocional para a relevância e o fomento da qual a neurociência tem vindo a chamar cada vez mais a atenção. Promover a integração, ao nível do ensino, entre o desenvolvimento da inteligência cognitiva, que o ensino tradicional sempre acolheu ao valorizar a dimensão técnico-científica e o da inteligência emocional, que as humanidades e as artes, entre as quais a literatura, sempre fomentaram é um caminho seguro para a qualificação da cidadania e para a construção de sujeitos mais harmoniosos.

De algum tempo a esta parte debate-se ou lamenta-se entre os professores de todos os sectores aquilo a que já se chama o paradoxo do “deep learning”, isto é, a contradição que revela que crescimento no conhecimento nem sempre corresponde a aumento da capacidade de compreensão e saber. Muitos dos nossos alunos mostram ter dificuldades em integrar um novo conhecimento no mundo previamente conhecido, ou seja, manifestam dificuldades em articular novo e velho conhecimento no sentido de esboçar novos caminhos. Eu diria, têm défice de intervalos, de contemplação, défice de espaços reflexivos de interrogação e de prática de interpretação.

O que de melhor poderemos oferecer-lhes – a eles e a todos nós afinal – do que histórias, histórias que a literatura e a arte nos facultam e nas quais as humanidades são especialistas?

O poder das humanidades hoje decorre do facto de atentarem nas questões dos valores que tanto mobilizam e dividem os cidadãos e terem um enorme potencial para enriquecerem e até disciplinarem esse debate. Não é à toa que a interpretação e o pensamento crítico, designadamente o criticismo filosófico e literário, têm evidenciado um retorno ético – e esta é também a grande oportunidade para as humanidades num mundo em crise, mergulhado na hipervalorização do que é dito exato, mas que não encontra instrumentos exatos para sair da crise.

Em França, Antoine Compagnon, um engenheiro que se tornou professor de literatura no prestigiadíssimo Collège de France, tem insistido no regresso ético da literatura, reposicionando-a como “um saber insubstituível, circunstanciado e não resumível, acerca da natureza humana, um saber das singularidades.” (Compagnon: 44) e, no mundo anglo-saxónico, Peter Levine, repensando as humanidades, nota como aquilo que designa por “ethical turn” na literatura e por “turn to narrative in ethics” convergem. E acrescenta:

These trends are desirable because valid moral reasoning depends upon the telling and interpretation of stories. In turn, stories are necessary because ethical reasoning is largely particularistic, not categorical. It is *about* particular people in particular situations, not *about* abstract concepts (Levine: 130)

E a própria essência da ética humanista obriga a colocar as pessoas, individualmente consideradas, em primeiro lugar.

Não se confunda, porém, o retorno ético da literatura com qualquer velha ideia de literatura de tese. A literatura não formula teses, quando muito incita o leitor a activa e livremente formulá-las, abandonando ideias feitas. Ao defender a introdução do ensino da literatura em cursos técnicos (a par com o ensino relativo a outras formas de arte), Silvina Rodrigues Lopes, uma teórica da literatura portuguesa, diz que ele contribui para o desenvolvimento do conhecimento posto que “este assenta na condição paradoxal de preparar a sua própria negação, a negação de ideias feitas, qualquer que seja o seu estatuto.” (Lopes: 132)

Complementarmente, Richard Rorty tem notado quanto o contributo da literatura para a compreensão do mundo não é, aliás, tanto da ordem da verdade ou do conhecimento, mas da experiência do outro, isto é, a literatura contribuiria menos, segundo ele, para combater a nossa ignorância do que para combater a nossa ilusão de auto-suficiência, o nosso egotismo. E por isso, Rorty distingue a literatura de outros tipos de discursos do conhecimento como o filosófico, o científico ou o político.

Termino aludindo ao formalista búlgaro Tzvetan Todorov, que, como sabem, procurou, nos anos 60/70, estabelecer utensílagens teóricas precisas para proceder à análise estruturalista dos textos literários, o qual, corroborando a posição de Rorty, emite esta surpreendente opinião, num livro de 2007, intitulado *A Literatura em Perigo*, o qual funciona como uma espécie de *mea culpa*. Diz ele:

O que o(s) romance(s) nos dá(ão) (*sic*) não é um novo saber, mas uma nova capacidade de comunicação com seres diferentes de nós; nesse sentido, eles participam mais da moral do que da ciência. O horizonte último dessa experiência não é a verdade, mas o amor, forma suprema da ligação humana (Todorov: 81).

O contacto com o universo literário e com os pontos de vista diversos que ele transporta, faculta um alargamento interior e a aquisição de novas capacidades de

percepção do outro, gera consciência inclusiva. Consequentemente, a experiência da literatura abre-nos para o diálogo intercultural e para o domínio da compreensão da diversidade do humano, que, a meu ver, a contemporaneidade e muito especialmente a Europa precisam de fomentar com urgência.

O mundo carece de interpretação e de transformação, mas ao contrário do que pretendia Marx, a etapa da interpretação nunca termina, e em boa verdade a necessidade da sua transformação também não. Terminada a era das grandes narrativas utópicas, importa ir definindo, mesmo numa prática de constante navegação à vista, as rotas que em cada momento e em cada situação mais convêm às mulheres e aos homens comuns. E uma tal definição será feita, é minha convicção, no já aludido lugar do intervalo, a partir da aguda atenção ao mundo, da sua contemplação e do activo exercício de interpretação, um lugar do intervalo que reclama novas formas de movimento. Provocatoriamente, Paul Lafargue, genro de Marx, reclamava o direito à preguiça, muito provavelmente uma outra forma de já nessa altura designar o intervalo e a reflexão silenciosa. Aquelas rotas tanto podem ser ditadas pelo local, como pelo global, pela rua que urge asfaltar, como pelo serviço nacional de saúde que importa fomentar ou pela defesa da floresta amazónica. E não poderão ser propiciadas pelo confinamento imposto por uma pandemia global?

Contar e ouvir histórias, ler e interpretar textos, designadamente literários, é um precioso instrumento para fomentar o espírito crítico e para formar os jovens na escuta do outro, no contacto com múltiplas singularidades, na percepção das potencialidades que a palavra contempla para criar mundos, resistindo ao mundo dado, mediatizado pela superfície sem rugas e aparentemente perfeita de um *smartphone*. Eça de Queirós, o grande clássico do século XIX português, já escritor maduro e, portanto, já bastante vazio de certezas, fez o seu hiper-civilizado dândi, Fradique Mendes, escrever sabiamente: “a ilusão (...) é tão útil como a certeza: e na formação de todo o espírito, para que ele seja completo, devem entrar tanto os Contos de Fadas como os Problemas de Euclides.” (Queirós: 273). Isso ajudar-nos-á a nós, professores, e a eles, estudantes, a preservar e a fomentar “o pulsar e a *dignitas* que definem a nossa humanidade.” (Steiner: 67).

***

O presente texto constitui no essencial a oração que me coube proferir por ocasião da honrosa atribuição, em 26.11.2019, de um doutoramento Honoris Causa pela Universidade de Sófia Sveti Kliment Ohridski, que me foi concedido, pelo Magnífico Reitor, Prof. Dr. Anastas Gerdjikov, poucos dias após a inauguração nesta Universidade de uma Cátedra Camões, designada José Saramago.

Entendi, pois, este título não tanto como uma distinção individual mas como uma distinção à língua portuguesa e às culturas e literaturas que através dela se expressam, cujo estudo e domínio de investigação têm uma sólida tradição nesta Universidade. E o facto de ter sido convidada a expressar-me em português confirma isto mesmo, além de evidenciar o empenho da Profª Yana Andreeva, grande conhecedora da língua e da cultura portuguesas, que me traduziu para búlgaro, de modo a que o auditório pudesse conviver com pelo menos a prosódia do português.

Entendi ainda este título, atribuído a alguém vindo da área das Humanidades, como o reconhecimento da relevância deste campo do conhecimento no seio da Universidade de Sófia. O seu patrono, St. Kliment Ohridski, fundador da Escola Literária de Ócrida, que tão relevante papel desempenhou no campo da língua e da educação no mundo eslavo, não está sendo traído.

Aproveito esta nota prévia para dizer, mais uma vez, Blagodarnost, Priznatelnost, expressando a minha gratidão à Universidade de Sófia Sveti Kliment Ohridski, ao seu Reitor e à Decana da Faculdade de Filologias Clássicas e Modernas, Profª Drª Madeleine Danova; para dizer obrigada, palavra que em português significa literalmente ficar devedora e vinculada.

Por fim permito-me fazer notar que o presente texto foi escrito bem antes da experiência de desaceleração e de confinamento a que a crise sanitária pandémica nos obrigou.

Referências

- Agamben, Giorgio (2012). *Nudités*. Paris, Ed. Payot & Rivages.
- Bauman, Zygmunt e Mazzeo, Riccardo (2016). *Elogio de la Literatura*. Barcelona, Gedisa.
- Compagnon, Antoine (2010). *Para que serve a literatura?* Porto, Deriva Editores.
- Damáσιο, António R. (2011). *E o Cérebro Criou o Homem*. S. Paulo, Companhia das Letras.
- Han, Byung-Chul (2014). *A Sociedade do Cansaço*. Lisboa, Relógio d'Água.
- Han, Byung-Chul (2018). *A Expulsão do Outro*. Lisboa, Relógio d'Água.
- Harari, Yuval Noah (2019). *21 Lições para o Século XXI*, 5^a ed. Amadora, Elsinore.
- Innerarity, Daniel (2009). *O Futuro e os seus Inimigos*. Alfragide, Teorema.
- Lehrer, Jonah (2007). *Proust era um Neurocientista*. Alfragide, Lua de Papel.

- Levine, Peter (2012). “An Ethical Turn for the Humanities”, *Rethinking the Humanities – Paths and Challenges*, (Ed. Ricardo Gil Soeiro and Sofia Tavares), Cambridge Scholars Publishing.
- Lopes, Silvina Rodrigues (2003). *Literatura, defesa do atrito*, Edições Vendaval.
- Queirós, Eça de (2014). *A Correspondência de Fradique Mendes*, Lisboa, Imprensa Nacional-Casa da Moeda.
- Rilke, R. M. (2002). *Cartas a um Jovem Poeta*, Porto, Asa Edições.
- Rorty, Richard (1994). *Contingência, ironia e solidariedade*, Lisboa, Editorial Presença.
- Steiner, George (2015). *Dez Razões (Possíveis) para a Tristeza do Pensamento*, Lisboa, Relógio d’Água.
- Todorov, Tzvetan (2009). *A Literatura em Perigo*, Lisboa, Difel.
- Zizek, Slavoj (2009). *Violência – Seis Notas à Margem*, Lisboa, Relógio d’Água.

Професор емеритус Изабел Пиреш де Лима

Университет на Порто

Адрес: Виа Панорамика, 4150–564, Порто, Португалия

Член на Института по сравнително литературознание „Маргарида Лоза“

Address: ✉ www.letras.up.pt

✉ www.ilcml.com

Professor Emeritus Isabel Pires de Lima

University of Porto

Address: Via Panoramica, s/n 4150–564 Porto, Portugal

Member of the Comparative Literature Institute Margarida Losa

Address: ✉ www.letras.up.pt

www.ilcml.com

TOWARD A DYNAMIC DEFINITION OF WORLD LITERATURE: M. G. VASSANJI'S MOSAIC OF CHANGE

Galina Avramova

Sofia University "St. Kliment Ohridski" (Bulgaria)

Galina Avramova. TOWARD A DYNAMIC DEFINITION OF WORLD LITERATURE: M. G. VASSANJI'S MOSAIC OF CHANGE

Abstract. The present paper looks at one of the most widely discussed cases of a writer who comes from the in-between of the colonial relations in Africa, M. G. Vassanji, who is of Asian origin but born and raised in East Africa and educated in the USA to become a Canadian citizen, from the perspective of the current debate on world literature. Although the works of Vassanji devoted to Africa, such as his 2013 novel *The Magic of Saida* and his 2014 memoir *And Home Was Kariakoo: A Memoir of East Africa*, have been discussed by a number of critics (cf. Gurav Desai's *Commerce with the Universe: Africa, India, and the Afrasian Imagination*, CUP, 2013), the present paper engages the creation of Vassanji's imaginary Africa as part of what David Damrosch in his book *What is World Literature* calls "an understanding of world literature as an elliptical refraction of national literature" (2018: 283). Thus the image of Africa is interpreted in the present paper as partaking of both fields, that of the national/ethnic and the global/world creating in that way loci that are both specific and universal, liminal and cross-overs of cultures and identities.

Keywords: World Literature, M. G. Vassanji, Goethe, Kant, Canada

Галина Аврамова. КЪМ ДИНАМИЧНО ОПРЕДЕЛЕНИЕ НА СВЕТОВНАТА ЛИТЕРАТУРА: М. Г. ВАСАНДЖИ И НЕГОВАТА МОЗАЙКА НА ПРОМЯНАТА

Резюме. Статията разглежда през перспективата на текущия дебат за световната литература, един от най-широко дискутираните писатели с междуколониален африкански произход, М. Г. Васанджи, известен с азиатското си потекло, роден и израснал в Източна Африка и образован в САЩ, за да стане гражданин на Канада. Въпреки че произведенията на Васанджи, посветени на Африка (романът му от 2013 г. „Магията на Сайда“ и мемоарите му от 2014 г. „И домът беше Кариаку: Спомен за Източна Африка“), са обсъждани от редица критици (вж. Търговията на Гурав Дезай с Вселената: Африка, Индия и африканското въображение, CUP, 2013), настоящият текст разглежда създаването на въображаемата Африка на Васанджи като част от

това, което Дейвид Дамрош в книгата си „Какво е световна литература“ нарича „разбиране на световната литература като елиптично пречупване на национална литература“ (2018: 283). По този начин тълкуваме тук образа на Африка: както като част от областта на националното/етническото, така и като част от областта на глобалното/световното, следователно създавайки локуси, които са едновременно специфични и универсални, гранични и пресичащи култури и идентичности.

Ключови думи: световна литература, М. Г. Васанджи, Гьоте, Кант, Канада

The conceptualization of World Literature that drew from the premise of universal globalization as held by Goethe and Kant has fragmented, opening a new frontier from which boundary the diverse perspectives such as those found in Moyez G. Vassanji's *The Magic of Saida* (as well as *And Home Was Kariakoo: A Memoir of East Africa*) have progressed through the liminal space, etching resonance and truth value that forever alters the context of World Literature. Far from being a vision of difference between the perceived objectification of meaning traditionally gained by the colonizer over the lesser that suggests constraints of meaning, Vassanji's voice demands application of Derrida's *différance*, in which the entirety of world literature can only be considered as situated within "the enigmatic relationship of the living to its other and of an inside to an outside" (Derrida, J. 2016, 70). Vassanji demands fresh consideration of this relationship; however, the author forces this consideration through the lens of the other, instead of through the convenient lens grounded and focused upon the assumptions of the colonialist ideal. The result is the profound realization that world literature as such defies convenience in description, requiring instead dynamic reworking, rethinking, and redefinition.

World literature, as a construct, has certainly been a feasible title for the entirety of literature that has been created by authors and enjoyed by readers from the beginning of the written word. Yet the reception of these multiple forms of literature throughout the globe from a critical perspective was solidified in the words of Goethe who used the term *Weltliteratur* to confine the international works of literature and place them alongside the works celebrated in Western Europe. To a certain extent, Goethe's coining of the terminology is in itself a form of colonization: Goethe, as a Western European, lends legitimacy that was previously absent to literature from other nations. As Damrosch reminds in his analysis of Goethe's correspondence with Johann Peter Eckermann, Goethe stated: "I therefore like to look about me in foreign nations, and advise everyone to do the same" (Damrosch, 1). The view of literature from other nations is not that of an endorsement of the familiar, but as the different: as the creation of the other. This othering is not likely to have been a deliberate act of subordination; however, it is certain that the frame of reference of quality and legitimacy upon which the reception of Damrosch's "foreign" (Damrosch, 1) literature gains favor is in the hands of the colonizer, not the colonized. The extent to which the othering distorts

perceptions or even shapes artificial perceptions of cultural value relies upon the power of the occupying culture to assert or the occupied culture to reject. Given the assertion of rectitude of cultural value that encompasses the process of othering, the legacy may be even of a greater consideration than the assertion or rejection. To a certain extent, rejection and adoption operate dialectically; however, the legacy gains legitimacy of the subordination itself, creating a context within which the literature that emerges from the culture no longer represents the purity of the culture. Instead, the emergent product reflects a new society in which the negotiation of power forms the backdrop of all interrelations.

In this sense, Damrosch claims that Goethe may have seen a value in the literature from other lands, and indicated as much in stating “we must not bind ourselves to anything in particular, and regard it as a model” (Damrosch, 12) Yet Goethe’s assumption of the value of the Western canon and its foundation afforded by the Greeks in favor of all other forms of literature is certain: “We must not give this value to the Chinese, or the Servian, or Calderon, or the Nibelungen; but if we really want a pattern, we must always return to the ancient Greeks, in whose works the beauty of mankind is constantly represented.” (Damrosch, 12). For Goethe, World literature should be appreciated, but only from the model of Western excellence. Goethe heralded the “epoch of world literature” (Damrosch, 12); however, that epoch will be critically evaluated from the ruler of Western superiority and the inferiority of all “foreign” (Damrosch, 1) texts. This perspective diminishes even equitable juxtaposition of differences and instead endorses a social order that has been nurtured for centuries, all in favor of the dimensions justified by Western traditions. The monolithic power negates legitimacy of ‘other’ forms of literature all the while operating under the pretense of universality.

Goethe’s view of a World literature would seem at first glance to be a revolutionary view tending towards harmonizing of influences from around the globe; however, this very essential sentiment drew heavily on Kant’s conception of the universality of communication of the self as reflected in his *Third Critique*. Lloyd articulating it splendidly in his evaluation of Kant’s critique, confides the central dilemma of the superimposition of the value of “higher culture” (Lloyd, 255) by “defining the political function of aesthetic culture” (Lloyd, 256). Kant recognizes with an idealistic hue the value of other forms of cultural production – as long as it is his own cultural value that determines the relative degree of validity of other cultures. Goethe extends this viewpoint to the specific culture of the written word, yet the foundation value of Kant is unmistakably carved into Goethe’s view of *Weltliteratur*. Goethe did maintain a universality of a *Weltliteratur*, all the while asserting the eminence to the products of cultures as he understood it, or perhaps more emphatically, as far as he had gained awareness of it. For Goethe, parsing the relative value of French vs. German literature did not merit accurate recognition of *Weltliteratur*. To that end, he commanded a revolutionary vision.

Yet in discerning between the cultural products of societies which shared more than they differed, such discernment was incomplete. Goethe may have found his Germans to be lacking in aesthetics in comparison to the English literature and he may have maintained that the increased social intercourse propelled by a discussion of relative equalities of values of different forms of literature could be productive to the formation of even more robust forms. Yet in centering his consideration on a small sphere, his narrowness at once legitimized while unknowingly marginalizing other forms of cultural production from realms unknown and, importantly, outside the clutches of the Western tradition.

Worth remembering in forging a deeper understanding of the difference between the foundation of World literature as established by Goethe through the influence of Kant is that all that requires consideration of Kant's *einförmige* (van Dievoet, 33), or universal, uniform. Kant's adherence to the value of Christianity above all other forms of belief, and his carefully delineated application of reason in connection to liturgy casts considerable shadows on any form of expression that contends with such a world view. This is not to state that the overt discrimination of other forms of literature would be practiced by Goethe. Indeed, the discrimination is so embedded within the very consciousness of the perceiver (critic) of any form of World literature that these diverse forms can only be appreciated in their difference. The difference is always weighed against the Western tradition, confining the very notion of expression that may be found in forms of literature that do not have any alliance with the Western canon. For example, religion is a form of cultural production; however, it is a form of cultural production that resists questions of the legitimacy of *differance*. Instead, with the adoption of a system of faith as fundamental to a culture (as asserted by Kant and Goethe) any production that emerges from a culture that holds different perspectives of faith is always considered as an outsider. Even when considered as an outsider, this process is from a different circle of difference. For instance, Goethe's difference of German aesthetics in comparison to the English still falls within a Western circle, far different from the consideration of a form of cultural production that emerged from a place such as the Near or Far East. Production of literature from these spheres takes on an entirely separate form of difference-making and as a consequence, likely diminishing in value.

Even as the adherence to the eminence of the Western view in favor of other perspectives permeated the critical evaluation of World Literature by Western critics and scholars, the rapid increase of population shifts throughout the world at the end of the 19th century rapidly shifted Eurocentric views to the acknowledgement of multiculturalism as a reality that could not be avoided. The eminence of the Western views initiated by Goethe in terms of how to frame World Literature were certainly still a consistent critical aspect of the appreciation of diverse forms of expression; however, that very reception was increasingly being completed by a

more heterogenous population. Charles Taylor, in his *The Politics of Recognition*, reflects that the reality of a more heterogenous society was that the need for minority groups of people to establish identity and dignity was certain, and that the struggle for this establishment would be characterized by forms of oppression. Yet instead of overt forms of oppression, a more tacit form of oppression would be enforced in the new, more multicultural world. For Taylor, “the withholding of recognition can be a form of oppression” (Taylor, 46). From the perspective of the reception of World Literature, Goethe’s notion of unstated superiority of the Greeks would represent such as a “withholding”, from which position Taylor maintains that the “difference-blind” (Taylor, 47) perspective is in and of itself a form of oppression. Derrida’s *differance* may not have been verbalized in the reception and critique of World Literature. This does not mean that it is not potent. The globalized world may have invited the eventual acceptance of multiculturalism; however, from the perspective of World Literature, the assertion of Taylor “for insisting on the universalization of the presumption as a logical extension of the politics of dignity” (Taylor, 16) has remained an ideal. Traditional hegemony has persisted in the way that many scholars and critics in the West have perceived World Literature.

For many nations, such as the United States, the negotiation of status by marginalized groups has been problematized by the promise of social equality endorsed by the government to the reality of inequality practiced by society. Yet in other nations, such as contemporary Canada, the overt recognition of multiculturalism as its governmental policy demands considerable affordance for social endorsement of the value of multiculturalism by the members of a society that is undeniably increasingly multicultural. This presents a very different opportunity for “breaking with the illusion that holds many ‘multiculturalists’—as well as their most bitter opponents in their grip” (Taylor 1994, 73).

One of contemporary Canada’s special strengths is that nationalism, or any assertion of cultural homogeneity—even if under the guise of heterogeneity, as in Goethe’s differentiation between German and English aesthetics—remains impossible. For example, in contemporary Toronto, the notion of what it means to be Canadian requires circumspection that may touch upon the values of the West, but which does not *depend* upon them. This is a gulf of difference in which a liminal space of sorts exists that is not as corrupted as would be the artificially imposed Western-valued liminal space that exists in Goethe’s *Weltliteratur*. In contemporary Canada, what is (and what will be) require an entirely different process of social and cultural negotiation. For Canadians, identity may be Inuit or Metis, Korean or Turkish. These are certainly differences bringing different cultural values distinct from the Western ones which govern expectations of what Goethe considered to be within the scope of *Weltliteratur*. Yet the similarities of the people of today’s Canada are in the different cultures negotiating a status as Canadians that is not fettered by the past, because the past of Canada has always been of the other. Be

it different tribes or different emigrants, the diversity of Canada creates a dynamic recognition of differences not in comparison to some expectation of a shared identity, but instead in comparison to nothing, save the shared state of difference by the people of the nation.

Exemplifying the establishment of what can only be described as a liminal space between what was and what will be in terms of World Literature is the author Moyez G. Vassanji, a Canadian with a decidedly multicultural heritage owing to his Canadian citizenship, Indian origin and migratory status in Tanzania. Vassanji's World Literature negotiates the proximal shore of the liminal space, forcing distance from the remote shore upon which the negotiation of Taylor's "recognition" (Taylor, 46) is negated in favor of the assertion of the establishment of a new form of World Literature whose definition will not be constructed on what was, but instead will be built brick by brick by what has yet to become.

Vassanji's exceptionally identifiable presence as the pioneer of the future of World Literature is in his reliance to locales other than Canada for his narratives, despite his identity as a Canadian. Far from the outsider looking in to the unfamiliar (or of the insider depicting his familiar for the outsider's consumption), Vassanji's work is of the insider sharing a familiar. This sharing forces the other insiders to recognize the status of the former outsider as insider. The discourse is of the imaginary, but it is a shared imaginary that is brought into the liminal space by Vassanji, carving a return to a home identity that never was prior to the return owing to the oppression of the colonizer. It acts as a reminder for the Canada of today and tomorrow, of the new space of multiculturalism within which the disempowering forces of colonialism are artifacts instead of potent practices. Drawing on what is largely unknown to many to reclaim what is known to him, Vassanji makes the familiar novel negotiating a space that typically (as in Goethe's notion of *Weltliteratur*) assumed a space of value. Certain symbols, certain patterns emerge in allusions to the known, even in an exploration of the thought-to-be unknown. For Vassanji, this pattern-making and symbol-making achieve a space that is not compared to what is known. Instead, the comparison is absent, rendering meaning truthful *and* novel.

In *The Magic of Saida*, Vassanji writes of the protagonist, Kamal Punja, who is a Canadian doctor of Indian origin, whose family migrated to Tanzania at the end of the 19th century. The migration from India led to the marriage of Kamal's father, an Indian, to Kamal's mother, a Tanzanian. A half-breed called a *chotaro*, Kamal is abandoned by his father, only to be purchased by his father's family to raise Kamal in an expatriated community of Indians in East Africa. All this takes place against the backdrop of a nation beset by colonizers from Germany, who attempted to wipe out indigenous practices and beliefs, resulting in considerable bloodshed.

Three threads entwine the narrative: Kamal's return from Canada to his 'home' to come to terms with his identity and heritage; a reflection of Kamal's development

as a child in Tanzania followed by his rupture from his mother and development in an Indian community in Uganda; and finally, the mythlike tale of Kamal's quest to find his one true love from his childhood, Saida, the descendent of Omari bin Tamim, a.k.a. Mzee Omari, a famous poet of Tanzania who earned acclaim among the German colonizers. The threads provide Vassanji the opportunity to explore the historical forces that shaped the numerous societies within which Kamal has to negotiate his status through his childhood, while also giving the author the opportunity to demonstrate the contemporary Canadian context from which the new form of World Literature emerges. The colonizers are the artifact, and while the reflection demonstrates their unfortunate legacy upon Africa, it is in Kamal's ability to form this context as historical. Moreover, it is he who shapes it into a new dynamic development of the individual towards autonomy as a multicultural being instead of a subject of the master or master of the subject. In the same way as Vassanji's Kamal finds his own unique multicultural identity, the author registers a new form of literature that is not bound by the traditional forms of World Literature for Goethe should be viewed against the Greeks. Instead, Vassanji's work is of its own formation — not ignorant of the past, but not bound by it.

The discovery of identity is unbounding and of a new heritage as the multicultural Canadian in Vassanji's *The Magic of Saida* is also reflected in *And Home Was Kariakoo: A Memoir of East Africa*. Yet in the latter, the space of home is the point of discovery for the author as he returns to his native land only to discover that his outsider view of the inside experience of colonization — unique to Vassanji owing to his complex origin and Canadian citizenship — is more concretely establishing the reality of contemporary multicultural Canada. The author reflects: "In Toronto I would ask myself, Am I a real Canadian? What is such a thing? And I would pull out my hyphens" (Vassanji 2016, 174). It is the pulling out of the hyphens and the acknowledgment of the self as Canadian while still Indian and African yet without hyphens that is Vassanji's home. It is also the "recognition" (Taylor, 46) that is perhaps uniquely Canadian, and it is this uniqueness that afford critical appreciation of a new form of World Literature that is unmoored forever from Goethe's assignation. Rather than represent a cultural production forever indebted to a tacit tradition that defines even the new products of a culture, Vassanji's production finds its debt in the present Canada, even while honoring the negotiation of many Canadians who forge their identities—collective and individual—through their experiences in a culture open to diversity instead of reactionary to it.

No single moment of Vassanji's literature registers the declaration of recognition of the multicultural, nor does any moment establish a new boundary for what is World Literature. Instead, it is in the mosaic of the multiple explorations of identity described by the author through which the reader is able to discern a decidedly different perspective of the identity of the multicultural being in a multicultural

world. Goethe saw the Greeks as the standard upon which World Literature would be weighed against for value; however, this luring cannot be sustained in a world in which what was cannot be supported, nor can it pave the way to what will be. Vassanji's explorations beyond the hyphens exemplify that there is value that is not to be weighed against the Greeks, and that the cultural relativity that Taylor decries as oversights by the multiculturalists need not be a final stand from which critics and scholars must view World Literature. Instead, it is the liminal space that provides the context. Perhaps it has always been that. Goethe's inability to appreciate beyond his own experience was a shortcoming that he had to ignore to continue to reinforce the value of the known in fear of the unknown. Yet what is certain is that Vassanji has no such pretense: he has only the exploration of territories that can no longer be defined by the past and can only be considered from a multicultural present. This present represents a truth that cannot exist within Goethe's conception of Weltliteratur, within which the truth is forever balanced against a cultural reproduction of what has been true, rather than what *is*.

The known provides security, not so with the unknown. Vassanji's exploration of the unknown without his dependency on the eminence of the known echoes the exploration of the multicultural being of the past, with both journeys leading to Taylor's recognition beyond the hyphen, but without the erasure of that hyphen. The multicultural being and the multicultural society etch a pattern of expectations for contemporary World Literature within which the imaginary is not bound by readings of the past that are entirely arbitrarily empty of their assertions of political and national superiority. Derrida required that "as soon as there is production, there is fetishism: idealisation, autonomisation and automatisisation, dematerialisation and spectral incorporation" (Derrida 2012, 116), and the fetishism that emerged from the colonizer diminished expressions from the canon of World Literature through the idealization of existent literature from which the society of the West reigned. Vassanji's traverse beyond the liminal space of antiquity and through the liminal space of the present destabilizes World Literature all the while establishing new dimensions for it.

Bibliography

- Damrosch, David (2018). *What is world literature?* Vol. 5. Princeton University Press.
- Derrida, Jacques (2016). *Of grammatology*. JHU Press.
- Derrida, Jacques (2012). *Specters of Marx: The state of the debt, the work of mourning and the new international*. Routledge.
- Lloyd, David (1995). "Kant's examples". In *Unruly Examples: On the Rhetoric of Exemplarity*. Edited by Alexander Gellay, 254–264. Stanford University Press.
- Taylor, Charles (1994). *Multiculturalism: Expanded Paperback Edition*. Princeton University Press.

Van Dievoet, von G., Godding, P. van den Auweele, D. (1989). *Language et Droit a Travers l'Histoire, Realities, et Fictions*. Peeters, Leuven-Paris.

Vassanji, M. G. (2013). *The Magic of Saida*. Vintage.

Vassanji, M. G. (2016). *And Home was Kariakoo: A Memoir of East Africa*. Anchor Canada.

Гл. ас. д-р Галина Аврамова

Катедра „Англицистика и американистика“

Факултет по класически и нови филологии

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Адрес: бул. Цар Освободител № 15, 1504 София, България

✉ galinaav@yahoo.com

Senior Assist. Prof. Galina Avramova, PhD

Department of British and American Studies

Faculty of Classical and Modern Languages

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Address: 15 Tzar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

✉ galinaav@yahoo.com

СОЦИАЛНИ, ПРАВСТВЕНИ И ЕСТЕТИЧЕСКИ ЦЕННОСТИ НА БЪЛГАРИНА В ЙОВКОВИЯ СВЯТ

(Нравствената и естетическа философия на Йовков
в циклите „Песента на колелетата“ и „Вечери
в Антимовския хан“)

Теодора Вълва

Медицински университет – Плевен (България)

Teodora Valova

(Medical University – Pleven (Bulgaria))

Teodora Valova. SOCIAL, MORAL AND AESTHETIC VALUES OF THE BULGARIAN CHARACTER IN YOVKOV'S WORLD

(Yovkov's moral and aesthetic philosophy in his cycles "Song of the wheels" and "Evenings in Antim's tavern")

Abstract. The subject-matter of the analysis in this article is the moral and aesthetic philosophy of the great Bulgarian humanist Yordan Yovkov. The objective is to find out how the author, through the literary characters in his short stories "Song of the Wheels", "On the Wire" and "Last Joy", finds a brilliant and masterly way towards the universal spiritual values by means of the national mindset. In the spirit of Yovkov's aesthetics and his most cherished dream for a harmonious human community based on the principles of the good, beauty and love, the author makes an effort to scrutinize the psychology and the spiritual makeup of his literary characters Moganina, Drugoseleca, Salie Yashar and the eccentric Lyuckan. Based on this one can easily come to the artistic generalizations of the moral and aesthetic messages of the author who strongly believes that the world could become better and more equitable when every single individual strives to become a better and more equitable person. Even today Yovkov's wise rendition of the question "How should one live?" sounds contemporary and is absolutely necessary for us: in his views, the meaning of life is to do good, to create beauty in all its forms, to strive for harmony deep within our own self and with the people around us as well as with Nature. The study purposefully leads to the conclusion that Yovkov's characters are eternal with their ability for empathy and the way

in which they understand the meaning of their existence as well as their creative attitude towards labour and the ability to love dedicatedly, until death, with their explicit renunciation of war “being the greatest disaster on Earth” and with their capability for moral rebirth.

Keywords: Yordan Yovkov, ethics, aesthetics, values, philosophical messages, national and universal

Теодора Вълва. СОЦИАЛНИ, НРАВСТВЕНИ И ЕСТЕТИЧЕСКИ ЦЕННОСТИ НА БЪЛГАРИНА В ЙОВКОВИЯ СВЯТ

(Нравствената и естетическа философия на Йовков в циклите „Песента на колетата“ и „Вечери в Антимовския хан“)

Резюме. Обект на анализ в настоящата статия е нравствената и естетическа философия на Йордан Йовков. Целта е да се потърси как творецът, чрез своите герои в разказите „Песента на колетата“, „По жицата“, „Другоселец“ и „Последна радост“, талантливо намира пътя към общочовешките духовни ценности през националното. В духа на Йовковата естетика и неговата съкровена мечта за хармонична човешка общност, изградена на принципите върху доброто, красотата и любовта, се прави опит да се надникне в психологията и душевността на Моканина, на другоселеца, на Сали Яшар, на чудака Люцкан. Въз основа на това се достига до художествени обобщения за етичните и естетическите послания на писателя, който горещо вярва, че светът ще стане по-добър и справедлив, когато всеки отделен човек се стреми да бъде по-добър и справедлив. И днес Йовковите мъдри тълкувания на въпроса как да живее човек, са ни нужни и звучат съвременно: смисълът на живота, според него, е да правим добро, да създаваме красота във всичките ѝ форми, да се стремим към хармония вътре в себе си, с хората около нас, с природата. Изследването води целенасочено към извода, че Йовковите герои са непреходни със своята способност за емпатия, с начина, по който разбират смисъла на съществуването си, с творческото си отношение към труда, със способността си да обичат всеотдайно, до смърт, с категоричното отрицание на войната като „най-голямото бедствие на земята“ и с чудната си способност да се преродят нравствено.

Ключови думи: Йовков, етика, естетика, ценности, философски послания, национално и общочовешко

*С мъки, с нещастия е пълен тоя свят, но все пак има нещо, което е хубаво,
което стои над всичко друго – любовта между хората.
„Песента на колетата“, Й. Йовков*

Епохата, в която живее и твори Йордан Йовков, съпада с периода между двете световни войни. В литературното и културното българско пространство през 20-те – 40-те години на XX век избухват различни художествени направления. Тяхната поява и развитие са отражение на разочарованието след войните, в резултат от които националният идеал остава неосъществен. В конкретното историческо време – военно и следвоенно, особено чувствителни към драматичните промени, мнозина писатели се сблъскват с колосални-

те размествания на естетическите парадигми в традиционния свят. Търсейки естетико-идеологическия „отговор“ на кризата, породена от Първата световна война, те се стремят да създадат нови художествени системи.

Съдбата на Йовков е симптоматична за противоречивото време между двете световни войни. Животът му е изпълнен с трагизъм, породен от сблъсъка между идеалите му за красота, хармония, справедливост, от една страна, и грубата реалност, от друга. Важно място в творческото му оформяне изиграва участието му в литературното списание „Звено“, редом с Димитър Подвързачов, Димчо Дебелянов, Николай Лилиев, Георги Райчев, Константин Константинов и др. Битието му е твърде сиво, но вътрешният му духовен свят е сложен, философски и богат. Дълбок отпечатък върху живота и творчеството му оставя чудната Жеравна – родното място на писателя, както и хората от безкрайната шир на Добруджа, където Йовков учителства и живее повече от десет години. Там той среща бъдещата си съпруга – Деспина Колева – швейцарска възпитаничка (срв. Веселинов, 2009: 40), която е негова житейска и духовна спътница.

Най-добрите си произведения творецът създава между двете световни войни. Участва като военен кореспондент в Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война. Особено драматичен спомен у него оставят битките при Одрин и Чаталджа. Така се ражда неговата забележителна военна проза.

Ако Вазов поставя акцента в творчеството си преди всичко върху националното, а Елин Пелин – върху социалното, Йовков, без да изменя на националната и социалната определеност на героите си, подчертано премества акцента преди всичко върху човешкото, нравствено-психологическото и естетическото съдържание. В духа на българската класическа литературна традиция той винаги търси пътя към общочовешкото, универсалното през националното. Важна роля в творчеството му играе фактът, че рисува добре – един от любимите му предмети е бил именно рисуването. Мечтае да се запише в Рисувателното училище в София (сегашната Художествена академия). Талантливият младеж не е могъл да стане художник, но в писателската му дейност по-късно се забелязва погледът на художника: силна зрителна памет, наблюдателност за детайлите, способност да възпроизвежда минали представи, спомени и да придава зрителна експресия на картините, които рисува със словото си.

Йовков е творец с богата ерудиция, познава световната литературна класика, като се започне от древния историк Тацит и се стигне до руски и френски класици. По човешки го вълнуват героите на Гогол, Тургенев, Чехов. Най-голямата му обич е Лев Толстой. Особено ярка следа върху творчеството на Йовков оставя Фьодор Достоевски с неговия принцип „да търси човека и звяра“.

Естетиката на Йовков не е свързана с определен социално-политически модел. Той мечтае по-скоро за една хармонична човешка общност, изградена върху принципите **Добро, Красота и Любов**. Творецът искрено вярва, че щом всяка отделна личност стане по-добра и цялото общество ще бъде по-добро.

За писателя доброто е естетично, красивото е етично. Така той се доближава до философските възгледи на древните гърци, които използвали една дума за означаване на добро и красиво – калокагатос. Йовковата поетика напомня сякаш и песните на латиноамериканските рибари – езикът му може да бъде наречен „чувствомислещ“. Художественият метод на твореца е смесица от реализъм и романтизъм (сборника „Старопланински легенди“).

В своите разкази писателят дава мъдри отговори на екзистенциалния въпрос как да живее човек – като твори добро, като създава красота и хармония във всичките им проявления (в природата, в човешките взаимоотношения и в обществото). Йовковите герои са прекрасни и безсмъртни: с благородството си да съпреживяват чуждата болка като своя; с начина, по който разрешават въпроса за смисъла на живота; с творческото си отношение към труда; със способността си да обичат всеотдайно, понякога до смърт; с чисто човешкото отрицание на войната и със силата да победят злото чрез добро, да се преродят нравствено.

Нравствено-естетическата философия на Йовков се базира най-вече на способността на човека за емпатия – умението да установява духовен контакт, да съпреживява, да внушава обич, нежност, надежда.

Той дискретно наблюдава и следи скритите душевни движения и реакции. Така повествованието се насища с особен, по йовковски мек и деликатен психологически реализъм. В разказа „По жицата“ („Вечери в Антимовския хан“) през погледа на Моканина писателят изгражда представата за останалите действащи лица.

Един поглед към селянина, отбил се от пътя си, идващ към него на поляната, е достатъчен за Моканина да направи върнатата си преценка „... че е сиромаш и като че ли сиромаш се е родил“. Майсторски писателят наслаждава в портретната характеристика на Гунчо художествените детайли на бедността: „поясът му оръфан, потурите – също. Беше бос“. От пръв поглед, чрез ярък художествен контраст, творецът изтъква противоречието между ръста на селянина и душевното му състояние. Високата, едра снага обикновено е белег за сила и увереност, но при Гунчо доминира усещането за непохватност и безпомощност. Впечатлението за ръста („висок, едър човек беше“, „човек планина“) явно противопостави на душевната му несигурност: „Моканина разбра, че е от ония хора, дето и на мравка път струват“. Доловено е не само нарушеното душевно равновесие, но и дълбоката, скрита причина за него – „гони го някаква беда“ (майсторско олицетворение). Ярکو средство за индивидуализация на героя е речта му – писателят подсказва, че тя е наситена с мъчителни паузи, недоизказвания, изреченията му са накъсани. Народният произход на Гунчо личи и в лексиката, която използва: „зачама“, „момичка“. Писателят талантливо допълва портрета на отчаяния баща с невербални средства – мимиките и жестовете му: „Погледът му блуждаеше“, „Затегли без нужда мустаците си“.

Друг поглед на Моканина към спрялата каручка е достатъчен, за да забележи символите на потискано страдание: той вижда отпуснатите краища на ръченика на майката и безсилно положената глава на болното момиче върху черните селски възглавници: „Моканина знаеше, че когато жените отпуснат тъй ръченика си, мъчи ги не толкова жегата, колкото нещо друго“. Моканина забелязва и важни детайли от портрета на момичето – Йовков умело подказва, че дебнешката го смърт е поставила своя мрачен отпечатък върху него: „изпод завивката личеше снагата му, стопена от болестта, лицето му беше като восък“. Но авторът подчертава и негаснешката жажда за живот – очите на девойката са „още светли, още млади и усмихнати“.

Това, което вижда Моканина, го покъртва дълбоко и той от случаен слушател израства в непосредствен участник в драмата на семейството. Затова изрича и своята благородна лъжа, повторена три пъти като заклинание: „Ще я видиш и ти.... Ще я видиш, аз ти казвам, че ще я видиш“. Тези думи са отправени директно към Нонка, но Моканина трикратно повтаря лъжата си и към другите, за да утвърди вярата в Чудото – естетическа ценност.

Дискретно Йовков подказва и социалните причини за трагизма на семейството: „Не ни траят децата“, както и моминската мъка на Нонка: „Те, днешните ергени, все богати моми търсят“.

Разбира се, родителите си обясняват трагизма в семейството по примитивен, народен маниер – с образа на змията, свила се върху гърдите на девойката. С него Йовков внася християнски, библейски мотив – змията е символ на злото, бедата, изкушението, на сатанинското начало. Но Нонка няма никаква вина, за разлика от библейската Ева. Затова и гневът на Бога е неоснователен. Бедата я сполетява в абсолютно безпомощно състояние – в съня ѝ. Този факт още повече засилва трагичния смисъл на нейната участ. Писателят често си служи с християнски мотиви в творчеството си. Макар и подлагани на критическо преосмисляне през годините от различни автори по отношение на библейската образност, „възможно е да се каже, че все пак християнският религиозен дискурс оказва по-силно и най-осъзнато влияние върху мисленето на текста-Йовков, през него нахлува библейската образност, свързана и с Новия, и със Стария завет“ (Кирова, 2001). Според същия автор „текстът-Йовков е компилативен и еkleктичен по отношение на своето митологично познание. Той свързва доста свободно символи и мотиви от различни митологични системи, докато в същото време обединява разликите около няколко основни ядра парадигми, които влизат в обмен между тези системи“. По-нататък М. Кирова категорично подчертава, че „Текстът-Йовков с чиста съвест заема чужди образи, мотиви и сюжетни модели – веднага, щом ги усети като легитимни носители на някаква важна за него идея с митологичен характер“ (пак там). Направените заключения представляват една различна, модерна гледна точка към Йовковите текстове. Важно е да отбележим, че с изключителния си

усет на разказвач, писателят създава свой свят. В него, влизайки в ролята на демиург, давайки имена на нещата и разполагайки ги в координатната система на новата вселена, ги прави по-близки. По този начин извършва опознаване на хаоса и го подрежда в космос, превръщайки го в подреден хаос.

Картината на поляната и пътя, по който Гунчо идва и отново заминава да търси бялата лястовица, е като в импресионистично платно. Откроява се името на селото „Надежда“, което поражда асоциацията – от надеждата са тръгнали, подир надеждата вървят. Тези два пространствени символа – пътят и полето, са свързани със съдбите на самите герои: Моканина е овчар – неговият свят е полето. А пътят е метафора за вечния стремеж към надеждата за народа ни, един от чиито представители е Гунчо.

Времето, както и мястото не са конкретизирани. Само чрез един художествен детайл „запладени“ (за овцете) се досещаме, че е пладне, а за лятото – по белега „сред жегата пишеше жетвар“. Така писателят умело подсказва, че сякаш времето е спряло в този върховен миг на човешко отчаяние. Думите на Моканина, с които сам иска да убеди себе си в съществуването на Чудото, както и повторението му „Все по теля, все по теля!“ създават усещането за повторемостта на злото. След зловещото докосване на змията, символ на злото, остава единствено надеждата за спасение в друг един символ – птицата. Бялата лястовичка е мит, легенда. Тя недвусмислено символизира красотата, доброто, щастието. Този смисъл се допълва и от белия ѝ цвят. С този образ откриваме забележителна близост между Йовков и Елин Пелин. В разказа „Мечтатели“ чичо Горан мечтае да открие бялата кукувица, с която да намери доброто и щастието за себе си и за всички страдащи.

Забележителен е финалът на „По жицата“ – трагичният вопъл на Моканина „Боже, колко мъка има по тоя свят, Боже!“ е ярък израз на действияния йовковски хуманизъм. Като въздишка се изтръгват тези думи от състрадателната душа на Моканина.

Със силата на човешката емпатия Йовков ни среща и във вълнуващия си разказ „Другоселец“. В него писателят вплита и друг социален мотив – за селската сиромашия – истинската причина за толкова човешки беди, за тъжната несигурност в съдбата на социално онеправданите. И тук, както в „По жицата“, Йовков си служи с един характерен повествователен маниер – майсторско редуване на случки и картини. Даже картините често са най-силният момент, истинската кулминация на разказа – така е и във финала на „Другоселец“.

Случката е съвсем непретенциозна, но тя дава възможност на големия художник на словото да разкрие непреходни черти от българската душевност. С необичайна за него елинпелиновска острота тук Йовков прокарва през общата селска психика и една рязка социална граница. От една страна, той изтъква дребнавото коравосърдечие на стария селски лихвар към несретника другоселец, а от друга – сърдечната чувствителност на бедния каменар Торашко. С

неговия пиянски разнежен, но искрен, спонтанен порив, именно той събужда и човешките, и социалните чувства на другите селяни: „Ох, братко, братко! От тебе ли намериха да искат пари, братко!“.

Началото на обрата в поведението на селяните към другоселеца настъпва още при вида на вехтата, сиромашка кесия, от която другоселецът с разтреперани ръце изважда една сгъната на четири дребна банкнота. Тя събужда чувството на състрадание у тях, желанието да помогнат на болното конче. Неволният паралел, който правят между него и стопанина му, също подсилва емпатията им: „Какъвто беше стопанинът, такава беше и стоката му!“. Изследователката на майсторите на българския разказ Искра Панова с право отбелязва, че ако авторът беше Елин Пелин, този разказ щеше да свърши именно тук – със събуждането на човешкото съчувствие и бедняшката солидарност у селяните. Но при Йовков „главното започва от тук нататък“ и основната тема се разгръща истински не в динамиката на фабулното действие, а в статиката на финалната картина. Именно тази безкрайна мъка и безпомощност на социално онеправданите започва да надхвърля измеренията на бита и да придобива мащабите на звездите и нощта: „Той клекна до падналия кон... Гледаше го едно око голямо, препълнено с мъка, и вътре в него светеха лъчите на звездите“. Йовков внушава по този начин песимистичната си идея, че в мъката си и нещастieto си човек остава сам. Често авторът не прави изводи и обобщения от случките и събитията, не се намесва пряко в тях, а оставя читателят сам да прави своите изводи за морала и духа на епохата. Читателят остава с усещането, че авторът по-скоро предоставя тълкуването им на аудиторията. Писателят посочва проблемите, без да търси решение и да показва изхода от тях, без да дава готови отговори. А да сложиш пръст в раната – никак не е малко. И ако в „По жицата“ идейно-емоционалният акцент е поставен върху съпричастието и човешкото състрадание към чуждата драма, то в разказа „Другоселец“ той е върху безнадеждността на земната участ. Разкрита е ненарушимата амбивалентност на света. Доброто и злото, мъката и надеждата са неотменно свързани в човешкото битие и само вярата и упованието в неизбежния им кръговрат може да крепи човека. Времето, в което е първата публикация на „Другоселец“ (1927), съвпада с излизането на „Време и битие“ на Хайдегер. И ако немският учен търси и изгражда философски израз на проблемите на човешкото съществуване в плана на крайната абстрактност, то българинът Йордан Йовков претворява тези проблеми в полето на художествената конкретност, на художествената предметеност. Изграждайки модел на битието, на съществуващото чрез внушенията за определен социален ареал, Йовков осъществява проекция на хармонична двойственост в противостоещото *индивид–общество*. Човешката грижа и човешката самота са разкрити и обобщени чрез противопоставянето в различни нива на разказа – време, пространство, герои, диалог, стилистика, фразеология и т.н.

Освен на социалната тематика, естетът Йовков отделя специално внимание на красотата, особено на женските образи: „Няма по-голям дар от хубостта“ е един от ярките мотиви в разказа „Песента на колелетата“, а и в цялото му творчество. Незабравими са героините, които пресъздава писателят. Пръв в българската литература – подчертава литературоведът Сарандев – „разкрива диалектиката на красотата – като сила, в която се срещат създанието с разрухата, животът със смъртта, щастието със скръбта... Йовков издига женската хубост в езически култ... Греховни или добродетелни, носещи гибел или съзидание, те са белязани с хубост, поставяща ги над другите...“ (Атанасова, Митева, 2013: 14)

Той много прецизно подбира образите им. Те са носителки на физическа, но и духовна красота. Жените преобразяват света на мъжете. Красивата и палава Шакире от „Песента на колелетата“ променя атмосферата в бащиния си дом и събужда в него доброто. Кафявите очи на Пауна („Индже“) смекчават сърцето на разбойника. Прелъстителна е циганската хубост на Божура от едноименния разказ. Неустоима женска лъст струи от Сарандовица („Вечери в Антимовския хан“). Очарователна е Рада от разказа „Шибил“: „чудновата бърканица от жена, дете и дявол“. Порочна е гибелната красота на Женда и Албена. Йовков издига в култ красотата. Той даже стига до еретическата мисъл, че красотата стои над закона, тя е неподсъдна – за Албена писателят обобщава: „Грешна беше тази жена, ама беше хубава“. Неслучайно старецът ще проплаче, когато отвеждат арестуваната Албена: „Какво е селото без Албена?“.

Авторът търси етичност даже в човешката слабост, даже в човешкото несъвършенство. Красотата на Албена и магичното ѝ въздействие върху околните е феномен, инспириран преди всичко от потребностите на колективната човешка способност да се възприемат и оценяват явленията и процесите в действителността естетически. Изборът на Албена за обект на всеобщо обожание има своите реални основания – физическата привлекателност, веселостта ѝ, заразителният смях, свободата ѝ на общуване. Оттук до съдбоносната греховна стъпка обаче е въпрос само на време... И ужасното се случва.

Авторът изгражда образа през призмата на християнския мотив – събитията в разказа се разиграват в дните на Страстната седмица – дните на мъките Христови. Това обстоятелство е от особено значение, то е нещо като нравствен климат, своеобразно мерило за поведението и постъпките на всички останали персонажи. Чрез образа на героинята – сбор от красота, невинност, съблазън, грях и смирение, Йовков поставя вечния въпрос за красотата, греха и разкаянието, съдбовно свързани, както и темата за дързостта да бъдем различни и порива да намерим себе си извън мярката на „общественото мнение“.

Йовковите герои са красиви преди всичко със своето отношение към труда – не изнурителния труд на Елин-Пелиновите селяни, а творческия, съзидателния, който носи нравствено и естетическо удовлетворение на човека.

Своеобразен брат мъдрец на автора е Сали Яшар от разказа „Песента на колелетата“. Героите на Йовков неслучайно са наднационални: българи, цигани, турци, българомохамедани, власи, което е доказателство, че писателят достига до универсални обобщения за философията на човешката природа. Затова и творбите му са преведени на десетки езици и са непреходни.

В разказа „Песента на колелетата“ творецът осъществява своята съкровена идея за любовта между хората като най-красивото чувство и за творческия труд като най-висша човешка добродетел. В увлекателното повествование се преплитат две сюжетни линии. Първата е основна, почти безфабулна – психологически и задълбочено Йовков проследява преживяванията и размислите на стария майстор на каруци и неговия копнеж да намери смисъла на своя злязващ вече живот. Втората линия е по-динамична, но по-бегло шрихирана – романтичните отношения между дъщерята на майстора Шакире и Джапар.

Неслучайно, първата дума, с която започва разказът е „слава“, а последната – „съзвучие“. И двете са абстрактни съществителни. „Слава“ свързваме с почетна известност, призвание. „Съзвучие“ е дума от музикалния регистър и в речника се определя като „хармонично съчетание на няколко тона или звука“. Това една от ключовите думи в Йовковото творчество, редом с „песен“, „мелодия“, „хармония“. В разказа „Песента на колелетата“ тези две думи – „слава“ и „съзвучие“, се превръщат в своеобразни семантични кодове, които начеват и заключават пътя за решаване на нравствения проблем на героя. Разказът тръгва от славата, от пътя на издигане на Сали Яшар „по Божията воля“ над другите майстори.

Много специфично е отношението на майстора към труда. Йовков подчертава, че той приключва работа в час, твърде ранен за другите майстори: „малко преди да залезе слънцето“. След този час Сали сякаш се пренася другаде, заживява нов живот: „бърза да си отиде, без за да си почине, а за да остане сам със себе си“. Почивката на Сали Яшар прилича на труда му. Това не е убийственият труд на Яворовия лирически герой от стихотворението „На нивата“, ослепял за Божията хубост, или патологичната страст в труда на Божан от повестта „Гераците“ на Елин Пелин. У майстора на каруци има някакво достолепие и спокойствие, което личи от походката му, когато се прибира у дома. Ала му липсва радостта....

Почивката на Сали Яшар е по-скоро съзерцание на света, с очите на естет той се наслаждава на красивия залез на слънцето – в това се оглежда неговата философска нагласа към света. В живота му се е случило трагично нещастие – смъртта на първата му жена и двамата му синове – „два сокола“, но това не го озлобява. Изпитанието само потвърждава стоицизма и благородството на характера му. Страданието го е самовгълбило още повече, но той е успял да съхрани благодтта и добрината си. Йовков подсказва в подтекста близостта на героя с библейския Йов (отново християнски мотив).

У Сали Яшар Йовков подчертава нещо типично за цяла категория свои герои – стремеж към добротворчество. Възниква обаче екзистенциалният въпрос: какъв „себап“ да направи – това терзае постоянно стария майстор – чешма, мост..., с което да го запомнят хората.

Йовков си служи с майсторски сюжетен ход – болестта на майстора, която противостои на първоначалната здравина и сила, които лъхат от него. Така писателят припомня философската идея, че пред лицето на болестта и смъртта човек оценява и осмисля живота си по-добре. Дълъг е пътят на „проглеждането“ на Сали Яшар, който тънкият психолог на човешката душа Йовков рисува талантиливо. Първо, майсторът си спомня за разказа на Джапар за връщането на Чауша с каруца и думите на момъка: „Сали уста – казва той – каруците, дете ги правиш, себап са!“. Идването на прекрасната Шакире внася нова радост в душата на майстора. Той чува първо песента на каруцата ѝ, бодр и щастлив. После си представя хиляди каруци, които пеят по пътищата, и хиляди жени и деца, които тичат насреща им да ги посрещнат. И тогава Сали Яшар „проглежда“: „О, аллах! Аз съм бил сляп, аз съм бил глупав! Каква чешма и какви мостове искам да правя? Себап! Има ли по-голям себап от този, който правя? Каруци трябва да правя аз, каруци!“. Гениалният Йовков изгражда образа на пъстрите пеещи каруци като ярък символ на прекрасния творчески труд на човека. Започнал разказа с легендарната слава на майстора Сали Яшар, Йовков го завършва с думата „съзвучие“ – онова съзвучие, което героят търси постоянно: това е не само хармоничното съчетание на тоновете на пеещите каруци, но и съзвучие между песента на каруцата и новия щастлив живот на Джапар и Шакире, това е и съзвучието в душата на твореца – майстор.

Няма по-голямо щастие, няма по-голяма гаранция за безсмъртие от доброто, което си направил за хората, и от обичта, която си дал на другите. Това е дълбоката философска идея на Йовков в разказа, като естет и хуманист: „С мъки, с нещастия е пълен този свят, но все пак има нещо, което е хубаво, което стои над всичко друго – любовта между хората“.

Този заключителен пасаж от размислите на стария майстор би могъл да послужи като мото на цялото Йовково творчество. Сали Яшар е мъдрец, но в неговата изстрадана мъдрост за смисъла на човешкия живот чуваме съвсем ясно гласа на самия автор – човеколюбец.

Хармонията и красотата в живота Йовков противопоставя на принципа на контраста, на разрушителната стихия на войната – най-голямото бедствие на света, най-грозната проява на човешкия зъл гений. Ключово място в сборника на тази тема Йовков отрежда на разказа „Последна радост“, в който, според Сарандев, творецът „прави своеобразна рекапитулация на темата за войните“ (Атанасова, Митева, 2013: 13). Според изследователя „мирогледната си доктрина писателят изгражда върху три начала: човека, труда и природата“ (пак там).

Йовковото военно творчество, събрано през 30-те години в три книги: „Земляци“, „Край Места“, „Те победиха“, е твърде сложно. Талантливият писател е летописец не само на Балканската война, но и на Междусъюзническата и Първата световна – той не е само хуманист, вижда и патетично войната, чувства и пресъздава опиянението от боя – развени национални знамена, смело устремени български войници напред с мощния патриотичен вик „ура“. Трагедията на народа, нарастващият ропот отсъстват в редица творби, посветени на Първата световна война.

В разказа „Белият ескадрон“ Йовков апотеозно възпява едно сражение – епизод от войната, който въздейства зрелищно и даже красиво (срв. М. Кирова). Картината е тържествена, бляскава, наподобява празничен парад, а не военен сблъсък. Йовков е естет, той има особена слабост към грацията на конете и често обича да пресъздава и да се наслаждава на човека на кон (вж. „Индже“). Впечатлява го вихъра, устрема на конниците, изяществото на скулптурната фигура на ездача. Творбата безспорно има патриотичен подтекст и е далече от общия хуманистичен патос в творби като: „Земляци“, „Последна радост“, „Песента на Солвейг“, „Белите рози“.

Особен интерес представлява разказът „Последна радост“. Това е обемна и обхватна, доближаваща се до повест творба, разделена от автора на десет откъса: пет части за мира и пет – за войната.

Цялата първа част на разказа е посветена на мирния живот в малкото провинциално градче (негов житейски първообраз е град Добрич, където Йовков е бил учител). Всъщност това градче е художествено обобщение на мирната идилгия въобще. Героят на разказа – Люцкан, е един от ония чудаци, към които писателят изпитва особено творческо пристрастие. Люцкан е изобразен сред един провинциален свят, недокоснат от следвоенната разруха. Градът все още живее като разнородно, но неотчуждено цяло, в него всички знаят интимните тайни на всекиго. В живота им все още има място за малките празници на неделния ден, за дългата и сложна игра на ухажването, за символичния говор на подареното цвете.

На този идиличен фон Люцкан в известен смисъл е „бяла врана“, защото със своята поетична отдаденост на галантната наука за цветята, със своето неизменно празнично поведение, той е в разрез с разумното еснафско всекидневие на останалите жители. Неслучайно градът има нужда от него само в празнични дни, заради цветята му. В делник той живее със своите дребни сметки и за цветопродавца се сещат само младите влюбени, защото любовта и поезията вървят ръка за ръка.

Люцкан е „прочут“ и с друго – той е автор на знаменитата поема „Люцкан гори в червени пламъци“. У хората поемата буди само искрен смях. Люцкан действително е поет – по душа и по житейско поведение. Затова влюбеният инженер прави именно него посланик за любимата Цветана. За жалост, чуда-

кът Люцкан буди и жестокост у пианите младежи, които в края на празничния ден се нахвърлят да го измъчват. Това е инстинктивното животинско ожесточение на тълпата към бедния цветопродавач, към „бялата врана“ – към онзи, който се осмелява да не прилича на другите.

Парадоксалното в живота на Люцкан е, че е влюбен „в най-хубавото момиче в града – Цветана“, макар че в същото време той е посланик на влюбения в нея инженер. Йовков говори за любовта на чудака с мек хумор, но не и с ирония. Писателят – хуманист и романтик, не може да бъде ироничен, когато говори за най-великото човешко чувство. Към влюбените Йовков винаги се отнася със съчувствие и разбиране.

Особена лирична струя внася в образа на героя символичният говор на цветята. С любов към българския фолклор Йовков вплита в значението на цветята красота и романтика: „Роза бяла – любов, която въздиша“, „Жълта меникша – раздяла“. Наивните тълкувания на цветята всъщност играят роля на нравствен катарзис за жителите на градчето – дори безчувственият и свиреп Кръстан касапина проявява нежност към жена си в този момент: „Флок... Горя за тебе!“.

Рязко контрастно на тези идилични картини в провинциалния град писателят разкрива ужасяващата стихия на войната в следващите пет части. С тънък психологизъм Йовков проследява съдбата на Люцкан. На война чудака се чувства неестествено и некомфортно. С ярка художествена сила Йовков описва неговия външен портрет – той е жалък и смешен – с дървения кръст на войнишкото кепе, с бледото си измъчено лице и трескави очи, с глупавите си брътвежи за борбата между кръста и полумесеца. Атмосферата и духа на войната характеризира спонтанно лудият дядо Слави, друг от чудациите на Йовков в разказа – безсмислените думи на стареца съдържат всъщност ужасяващ смисъл: „Жътва е... Сто и двадесет хиляди жътвари съм турил в чифлика си...“. На този потресаващ фон Люцкан не се мъчи да намери равновесие между романтичните си копнежи и представи отпреди и жестоката реалност на войната. Към нея той изобщо не може да се приспособи, заживява изцяло със спомените си, в свой вътрешен свят. Именно тук, в подтекста, Йовков изразява своя човешки протест срещу войната, която е протиеестествена за човека. Безпомощността на Люцкан се засилва още повече на фона на грозотата и грубостта на обстановката и останалите войници: „Тия груби обноски обиждаха Люцкана до дъното на душата му“. Романтичната нагласа на цветопродавача и войната, с нейните груби закони, се изключват взаимно. Гениалният Йовков рисува психическото състояние на героя – на крайно страдание, когато сърцето е изпълнено с мъка, той изпада в странно примирение с жестокия свят и насочва погледа си към вътрешния си мир, за да избяга от действителността. Войната Йовков определя като „безмилостно страшна и главното, неясна и неоправдана“ (думи на Рачо Самсара). Затварянето на

Люцкан в себе си е последната му възможност да съхрани красотата и хармонията – спомен от мирния живот.

Йовков постепенно наслаждава щрихи от кръвопролитната война, за да внуши наново идеята си, че тя е античовешка разрушителна сила. Това писателят изтъква чрез драматичния епизод, когато разгневеният, безчувствен войник стъпква бялата хризантема в калта. Подарява я на Люцкан непозната мила девойка. Не е случаен фактът, че тя се обръща първоначално към офицера на френски език: „*Mon capitain!*“. Мелодията на френския език подчертава нейната нежност, изящество, красота – всичко, което е контрапункт на грозотата на войната. За жалост обаче, дори и френския израз *mon capitain* е свързан с войната, с битките, с френския военен жаргон. От темата за употребата му в художествена реч в творчеството на Й. Йовков, Д. Дебелянов, Г. Милев и други е заинтригуван изследователят Д. Веселинов, който ѝ посвещава лингвокултурно проучване. Епизодът с чуждоземното момиче и бялата хризантема напомня за Цветана, а самата хризантема – за красивите цветя, които Люцкан продава. Цялата тази красота е погазена в калта от загубилите човешкия си облик военни.

След този тъжен епизод цветопродавецът вече просто не може да живее повече. Смъртта му е логичен завършек на живота на романтика и чудака. Той изглежда светло примирен и щастлив – неговата последна радост е малкият полски цветец: „Огромни два кръга, единият по-голям и бял, и вътре в него – друг, по-малък и жълт“ – това вижда в предсмъртния си миг падналият в слога Люцкан. Под перото на гениалния художник този цветец израства в един голям, тъжен и красив символ на брутално смазания от войната човешки порив към красота. Това е мигът, в който Люцкан умира, протегнал ръка към цветето, което не успява да достигне.

Този заключителен епизод на разказа „Последна радост“ е изграден върху ярък контраст и наситен с тънката ирония на писателя. Санитарният полковник също си служи с френска военна жаргонна реч, „характеризираща се с изразителност и емоционална окраска“ (Веселинов, 2015: 79). Назовава мъртвите войници „кадаври“ (от лат. през фр. *cadavres*). Офицерът вижда в протегнатата ръка на Люцкан предсмъртен героичен устрем срещу врага и изрича помпозни думи за българския войник. На тези надуты слова Йовков противопоставя истинския смисъл на естествения човешки жест. Думите на младия подпоручик (може би самия Йовков) разкриват чистосърдечно този смисъл: „Бедният! Той като че ли е искал да откъсне това цвете“.

Разказът „Последна радост“ е израз на страстното Йовковско отрицание на войната като противоестествена, античовешка проява на злия човешки гений. Разтърсващи са думите на Рачо Самсара, които представят обобщен образ на войната: „Ето я нея, страшната и безмилостна война. Няма по-голямо бедствие от това на земята“.

В дълбокия хуманистичен смисъл на Йовковите разкази с военна тематика е заложен естетическият поглед на автора, който своеобразно извисява духовния мир и красотата на човека над грозотата и агресията в живота. Войната носи нещастие, защото погизва красотата на любовта, войната е сила, която разрушава интимния свят на човека. Затова Йовков ѝ противопоставя редица творби, които са изпълнени с нежност и сърдечност. Той предпочита да не рисува самите битки, батални сцени, а да пресъздаде ужаса ѝ по отзвук, който тя оставя в сърцата на близките. Всички тези епизоди на интимния, сърдечния мир на човека, на прекрасна любов, нежност и душевна красота, жестоко смачкани от войната, обвиняват по-силно от всяка открита присъда срещу нея. В този смисъл Йовковото творчество не само описва, а създава една необходима и липсваща вселена, в която човекът да намери по-ясно и по-красиво себе си.

Светът на Йовков е свят на нравствено благородство, романтична красота и стремеж към социална справедливост. Писателят утвърждава вечни, непреходни духовни естетически ценности, връща ни към изгубената хармония на човека с природните закони. Прави ни съпричастни към една дълбоко нравствена, човешка и мъдро оптимистична философия за живота. Героите и творбите му са облъхнати от всеопрощаващата усмивка на човеколюбеца, естета и романтика Йовков.

Писателят създава безсмъртни художествени типажии, които надрастват тесните национални рамки и придобиват общочовешко, универсално значение.

Библиография

- Атанасова, С., К. Митева (2013). Йордан Йовков (1880–1937). Летописане говия животитворчество. Том 1. Велико Търново: Фабер. [Atanasova, S., K. Miteva (2013). *Йордан Йовков (1880–1937). Letopis vŭrkhu negoviya zhivot i tvorchestvo* – tom 1. V. Tŭrnovo: Faber.]
- Веселинов, Д. (2009). Българските студенти на Фердинанд дьо Сосюр. София: Сиела, 39–41. [Veselinov, D. (2009). *Bŭlgarskite studenti na Ferdinand d’o Sosyur*. Sofiya: Siela, 39–41.]
- Веселинов, Д. (2015). По въпроса за френския военен жаргон от времето на Първата световна война. Съпоставително езикознание/ Contrastive linguistics. Том XL, брой: 2, 2015, 79–94. [Veselinov, D. (2015). *Po otnoshenie na frenskiya voenen zhargon ot vremeto na Pŭrvata svetovna voŭna, Sŭpostavitelno ezikoznanie/ Kontrastivna lingvistika*. Tom: KHL, broi: 2, 2015, 79–94.]
- Йовков, Й. (2004). Песента на колелетата. София: „Захарий Стоянов“. [Iovkov, I. (2004). *Pesenta na koleletata*. Sofiya: „Zakharii Stoyanov“.]
- Йовков, Й. (2009). Старопланински легенди. София: „Захарий Стоянов“. [Iovkov, I. (2009). *Staroplaninski legendi*. Sofiya: „Zakharii Stoyanov“.]

Кирова, М. Йордан Йовков. Митове и митология. София: „Полис“, 2001. [Kirova, M. Jordan Iovkov. Mitove i mitologiya. Sofiya: “Polis”, 2001.]

Доц. д-р Теодора Вълва

Департамент за езиково и специализирано обучение

Медицински университет – Плевен

Адрес: ул. Св. Климент Охридски № 1, 5800 Плевен, България

✉ valova.teodora@gmail.com

Assoc. Prof. Teodora Valova, PhD

Department of Language and Specialized Training

Medical University – Pleven

Address: 1, Sv. Kliment Ohridski St., 5800 Pleven, Bulgaria

✉ valova.teodora@gmail.com

ЕЗЫКОЗНАНИЕ

LINGUISTICS

COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC ASPECTS OF INTERPRETER COMPETENCE

Nelly Yakimova

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

Nelly Yakimova. COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC ASPECTS OF INTERPRETER COMPETENCE

Abstract. The paper deals with the communicative and pragmatic aspects of interpreting and interpreter competence. Interpreting is seen as a communicative act that involves not only verbal interaction but also non-verbal cues and situational features. It is argued that the recognition and comprehension of those features help interpreters choose the best interpreting strategies in order to fulfill the communicative intention of the speaker. In consecutive interpreting, that choice is made on the macro level, i.e. the level of the text. It is further demonstrated that Grice’s Cooperative Principle may serve as a framework for analysing interpreting strategies in dialogue interpreting.

Keywords: interpreting, communicative competence, pragmatic competence, communicative intention, conversational maxims.

Нели Якимова. КОМУНИКАТИВНИ И ПРАГМАТИЧНИ АСПЕКТИ НА КОМПЕТЕНТНОСТТА НА УСТНИЯ ПРЕВОДАЧ

Резюме. В статията са разгледани комуникативни и прагматични аспекти на устния превод и компетентността на устния преводач. Устният превод се третира като комуникативен акт, включващ не само вербална комуникация, а и невербални елементи и ситуационни характеристики. Изтъква се идеята, че разпознаването и разбирането на тези характеристики помагат на преводача да избере най-подходящите стратегии, за да предаде комуникативното намерение на оратора. При консекутивния превод този избор се прави на макрониво, т.е. на нивото на текста. Също така е показано, че принципът за сътрудничество на Грайс може да служи като рамка за анализ на преводни стратегии в превода на диалог.

Ключови думи: устен превод, комуникативна компетентност, прагматична компетентност, комуникативно намерение, максими в речевото общуване.

Aim and rationale

The aim of this paper is to discuss some aspects of interpreting that are related to the communicative and pragmatic competence of interpreters. Much research in the field of translation deals with translation competence, but not exclusively with interpreter and interpreting competence. Nevertheless, there are a number of researchers who have looked at various facets of what it takes to be a professional interpreter, some with a view to developing teaching strategies, others intending to present theoretical models. As with translation, it is acknowledged that interpreter and interpreting competence is more than having linguistic competence in two or more languages. Moreover, those models are aimed at capturing the specific knowledge, skills and abilities of a competent interpreter. For example, Albl-Mikasa (2012) offers a conceptualisation of interpreter competence based on the interpreting process and experience. The model is particularly focused on simultaneous interpreting and involves subsets of skills, needed at different stages of the interpreting activity. It covers the whole process starting from a high-level command of languages and streamlined preparation for assignments, all the way through the in-process skills of comprehension and production, finally reaching quality control after the event has finished. The author also discusses “para-process” skills for doing business, dealing with customers, and a general predilection for life-long learning. Kalina (2000), on the other hand, expressly points out that interpreter competence is the ability to perform in a communicative situation. In a comprehensive cognitive-pragmatic analysis of simultaneous interpretation, Setton (1999) argues that adequate discourse representation and communication requires, above all, illocutionary markers and ostensive guidance. Evidently, any attempt at analysing interpreting will take account of the fact that it is a communicative act involving interlingual and intercultural mediation. Therefore, it can be argued that a professional interpreter needs to be a good communicator. Undoubtedly, the essence of professional interpreting stretches beyond linguistic fluency, knowledge of terminology, anticipation and transfer skills: it involves targeted preparation, ability to adjust to different contexts of situation, strategies for coping with uncertainty, stamina, and above all, an ability to communicate. The latter is the focus of the following discussion. In the argument developed below communicative and pragmatic competence are postulated as an integral part of interpreter competence. The conclusions are drawn on the basis of examples from pedagogical and authentic speeches and the strategies for their interpretation. The examples are elicited from observations of interpreting in a training context and real-life events. The concepts of communicative and pragmatic competence are considered essential for accounting for two fundamental features of interpreting: (i) interpreting is a form of communication, and (ii) interpreting involves actual use of language in a particular context of situation, which requires pragmatic knowledge and abilities.

Interpreting as a communicative act

In order to explain the relevance of communicative and pragmatic competence to the overall competence of professional interpreters, we need to start from the premise that an interpreter-mediated event is essentially a communicative event, i.e. an activity governed by rules for communication, and involves the use of language. The difference, compared to monolingual settings, is that communication takes place in two or more languages via one or more mediators, or interpreters. The task of the interpreter is to listen to one of the participants in the event, speaking in one language, and then convey the information to the other participants, in another language. When analysing this process, it is important to consider that the information flow that reaches the interpreter travels through different channels and in different codes. As argued by Saville-Troike (1982) in her proposed framework for analysis of communicative events, a message is transmitted verbally and non-verbally, vocally and non-vocally. This is true not only of monolingual communication, but also of bi- or multilingual events. To achieve comprehension, the interpreter needs to, first of all, hear the verbal message delivered through the vocal channel of communication. In addition, the interpreter can make sense of the message through non-verbal, but still vocal cues such as intonation, pitch of the voice, and other prosodic factors. Thirdly, the interpreter can make inferences about the intended meanings communicated non-verbally and non-vocally through the speaker's body language, positioning, and eye movement. Sign language interpreters, on the other hand, receive and deliver information only through the non-vocal channel. The importance of non-vocal channels of communication in verbal interaction is evident in the fact that interpreters are usually able to see the speaker, and if they are not, as in the case of very large rooms, or remote interpreting, there are TV monitors in the booth to show a close-up of whoever takes the floor. Consequently, one can conclude that speakers do not rely only on one channel and code of communication to convey their message.

However, those channels and codes are not equally available to interpreters when it comes to producing a message in the target language. Certainly, the message needs to be delivered verbally. Interpreters are also expected to mimic intonation to a certain extent, and yet should be careful not to overdo it. If they are working in a booth, their body language will not be relevant to the audience, as they will not be seen, but in situations when interpreters are working in the consecutive mode in front of an audience, the use of facial expressions and gestures should be limited. As argued by Alexieva (2010a), too much gesturing will unduly attract the attention of the audience to the interpreter and skew the objective assessment of his/her performance. In other words, interpreters are the voice of the speaker, but their presence should not be overwhelming. It should be noted, however, that there are some occasions, when speakers ask interpreters to mirror not only the tone of their voice but also their body language because they want to reinforce or "act out" the ideas they wish to put across.

Against this background, interpreters are expected to be familiar with cultural references and meanings conveyed not only verbally but also through body language. A cultural difference that always creates confusion is the use of nodding and shaking one's head to denote agreement and disagreement in Bulgaria and the rest of Europe. In such cases it is awkward for a West European, for example, to see a Bulgarian interlocutor shaking his/her head and hear the interpreter saying "yes" at the same time. In order to avoid misunderstandings as a result of cultural differences, interpreters should be trained to switch between different frames of reference and be able to account for the differences. Hence the importance for an interpreter to be not only linguistically but also intercultural competent.

Intercultural competence, and more specifically intercultural communicative competence, is certainly closely related to communicative and pragmatic competence. As I discuss the communicative and pragmatic aspects of interpreting in general, I will not focus exclusively on intercultural differences that present challenges for interpreters.

Interpreter competence from a communicative and pragmatic perspective

Communicative competence was first introduced by Dell Hymes (1972) in the context of first language acquisition and broadly defined as knowing what to say to whom and how in a given situation. Interpreters rarely have a choice what to say and never to whom. With regard to the latter, interpreters have no control over the participants in a communicative event. Situations when an interpreter may have a choice what to say do exist and will be dealt with later. It seems then that what remains the focus of the interpreter's decision-making process is how to deliver the message both in terms of verbal expression and non-verbal communication when working in the consecutive mode, and only in terms of verbal expression in the simultaneous mode. Contextual variation in language use is traditionally dealt with in the area of pragmatics. According to Thomas (1983: 92), the "ability to use language effectively in order to achieve a specific purpose and to understand language in context" is pragmatic competence. With the aim of effectively facilitating communication, interpreters should be able to formulate their utterances in such a way as to reflect the communicative goals of the speaker. This means that interpreters may choose strategies other than a literal rendition of an original utterance.

As Alexieva (2010a) suggests, a decision is not always determined by strict rules governing the use of terminology and syntactic structures. On the macro, that is the textual, level, the interpreter needs to create a paradigm of explicit and implicit predications that can be expressed in different configurations. The goal is to convey the message in the most economical way with the right level of cohesion and coherence. This involves making decisions about what should be explicitated and what can be left implicit. In order to be able to make the right decisions, the interpreter should have a mental picture of the original text retained in his/her short-

term memory. It is important to note that the text in its entirety is accessible to the interpreter only in the consecutive mode. When working in a booth, the interpreter is gradually exposed to segments of the original text, as delivered by the speaker, and has to make sense of the ideas and the links between them throughout the progression of the speech. Nevertheless, even in a state of synchronicity, the interpreter can decide on the level of explicitness/implicitness that will be conveyed to the hearer.

The parameter of the explicit/implicit ratio has a direct bearing on the question of whether interpreters have control over what to say. In order to fulfill their task, interpreters are expected to deliver all the ideas expressed by the speaker and follow the same line of reasoning. Any omission, addition or shift in the course of argument will put at stake the faithfulness of the rendition and consequently take away from the quality of interpretation. Therefore, one can easily conclude that interpreters do not have a choice what to say. However, it can be argued that these constraints are valid only on the macro level, whereas on the micro level, that is the level of the word or phrase, interpreters do have a choice. Spontaneous speech often contains redundancies and repetitions, false starts and reformulations, which are not rendered in the interpretation, unless they are employed by the speaker in order to make a point. Corrections and reformulations should be avoided at any rate for the sake of fluency of expression, while redundancies provide a good opportunity for searching for a succinct way of expression and summarising. This leads to a compression of the original message without compromising the faithful rendition of the original ideas. In some situations, interpreters are forced to trim the details of the original message simply because they are not able to keep up with the original speed of delivery. This is when their skills for analysis, recognition of those ideas that are the building blocks of the original speech, and synthesis are put to the test.

Hence, it can be inferred that understanding and conveying ideas, not words, lies at the heart of interpreter competence. This assumption falls in line with the sense-based approach to interpreting pioneered by Seleskovitch (1975/2000). Shifting the focus away from individual words, one could even go on to suggest that a successful performance will be judged against the interpreter's ability to deliver the speaker's intended meaning. As argued by Jones (2002),

[...] the interpreter has to understand ideas, not words. It may well be perfectly possible to understand a speaker's meaning without actually understanding every single word and expression they use, and without having to reproduce all of those terms in the interpretation (11).

The examples that follow are presented to illustrate the role of pragmatic competence in the context of interpreting.

Pragmatic competence in action

Let us now look at the following excerpts from speeches for simultaneous interpretation alongside with their rendition in Bulgarian, and analyse the strategies employed by the interpreters:

(1) ¹ it must be said that to this day the impact of fishing and other human activities at sea, and here I mean oil rigs, noise pollution caused by big vessels, submarines, what have you , is not fully understood.	→ трябва да кажем, че досега въздействието на риболова и други човешки дейности в морето, като нефтени платформи, шумово замърсяване от големи плавателни съдове, [подводници] не е напълно изследвано.
(2) ² this led, of course, to the removal of these products from many supermarket shelves, supermarket chains like TESCO and ALDE, for example, had to remove these products .	това, разбира се, доведе до изтеглянето на тези продукти от много супермаркети, като ТЕСКО и АЛДЕ.
(3) ³ in 1955, the average chicken weighed 0.9 kilos. by 2005, chickens have become giants, weighing 4.2 kilos	през 1955 г. едно пиле средно е тежало 0,9 кг, през 2005 г. пилетата вече стават гиганти с тегло над 4 кг .

In the first example, the interpreter has slightly compressed the original utterance making two shifts. The first comes when the speaker uses “here I mean” to introduce several examples. The interpreter could have easily opted for a literal rendition, “тук имам предвид“, and yet, has used an equivalent expression containing a single word, „като“ (such as). This is done in order to save time and focus on the next portion of information. Towards the end of the utterance, the speaker talks about “noise pollution caused by big vessels, submarines, what have you”. The Bulgarian version only mentions „шумово замърсяване от големи плавателни съдове“. Technically, the interpreter has failed to render all the information in the original: „подводници и какво ли още не“. However, this omission does not affect the hearer’s complete understanding of the idea.

In the second example, the final clause repeats what was said at the beginning of the utterance, and therefore the interpreter has left it out.

The strategy used in the third example is different. Numbers are usually challenging to remember and deliver in another language, and a common interpreting strategy is to generalise in order to avoid telling a wrong number. „Над 4 кг“

¹ SR 26035. Protecting the marine environment. <https://webgate.ec.europa.eu/sr/speech/protecting-marine-environment>

² SR 29903. Food safety. <https://webgate.ec.europa.eu/sr/speech/food-safety-0>

³ SR 29869. The great chlorinated chicken debate. <https://webgate.ec.europa.eu/sr/speech/great-chlorinated-chicken-debate>

(over 4 kg) is not exact, but has the same pragmatic force, as it conveys the idea that in 2005 chickens weighed much more than in 1955.

As can be seen, on a micro level, some information is missing in the Bulgarian renditions. At the same time, on the macro level, the task has been fulfilled: the ideas expressed in the original texts are delivered successfully. The quality of the interpretation does not suffer from the compression; on the contrary, avoidance of repetition in the second example leads to a stylistic improvement.

Another example, this time from an exercise with a speech for consecutive interpreting, features a strategy of cultural substitution, or adaptation, identified by Vinay and Darbelnet (1958/1995) as one of seven translation procedures.

The speaker is explaining what will happen if a driver is caught infringing the law:

⁽⁴⁾ ⁴[...] you will **have some points on** your driving license. → [...] ще ви **отнемат точки** от талона.

Clearly, this example illustrates two different systems for punishing driving offenders. In the UK, one is given penalty points, while in Bulgaria points are taken from one's driving license. The interpreter's strategy was to substitute the original idea for another one relevant to the Bulgarian context. In this way, the interpreter created an easier path of inferencing for the hearer. Had the interpreter chosen to render the idea literally, „ще ви дадат точки/ ще добавят точки към шофьорската ви книжка“, the hearer would have struggled to understand the idea of the penalty. In the context of the Bulgarian system, it may be even confusing, because giving more points creates an impression of giving a reward. A strategy using literal translation and at the same time leading the hearer towards an accurate understanding of the original idea would be to explicitate the purpose of the points given to the driving offender: „ще ви дадат **наказателни** точки“ (you will be given **penalty** points). It is worth recalling that this speech was delivered for interpretation in the consecutive mode. This gave ample time to the interpreter to think of a solution that would be natural and easy to understand by the hearer.

On the basis of these and other similar examples, one could arrive at the conclusion that the task of the interpreter is to identify and convey the speaker's intended meaning in a given context of situation. In order to correctly understand this meaning, the interpreter is primarily led by the verbal message, aided by the speaker's tone of voice, non-verbal communication, and other situational factors such as the type of the event, its topic, and participants. An accurate comprehension of all these features can be achieved with a good level of communicative and pragmatic competence.

---

⁴ SR 23414. New accident reduction scheme in Dorset II. <https://webgate.ec.europa.eu/sr/speech/new-accident-reduction-scheme-dorset-ii>

From a pragmatic perspective, understanding the speaker's intention means being able to follow a path of inferencing from the level of expressed meaning and reach the level of implied meaning. The task of the interpreter then is to identify conversational implicatures, intentionally or unintentionally generated by the speaker, and find adequate solutions for their transposition in the target language. The next section offers a discussion of possible scenarios of how implicatures are dealt with in the context of interpreting.

Observing the conversational maxims

There are interpreter-mediated events involving more dynamic interaction, such as dialogue interpreting, which can be analysed from the perspective of Grice's Cooperative Principle: "Make your conversational contribution such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged" (Grice 1975: 45).

One could even argue that the prescriptive nature of the principle is in line with the interpreter's task to ensure effective communication. However, speakers often fail to observe the conversational maxims of quality, quantity, relation and manner. In political talks, especially, vague language, restrained or false statements and irony are often used for rhetorical effect or manipulation. At the same time conveying implied meaning can be a challenge.

Flouting a maxim

Interpreters are not expected to flout a maxim, i.e. blatantly fail to observe it with the intention of generating an implicature, unless the speaker does so. For example, if a speaker uses irony and says the opposite of what he/she believes to be true, thus flouting the Maxim of Quality, the interpreter is expected to convey the same propositional content. Ideally, the hearer will then follow a path of inferencing and arrive at a meaning opposite to the one expressed in the interpreter's utterance and understand the irony. However, ironic statements are not always recognised as such, especially in cross-cultural communication. Therefore, in order to avoid misunderstanding, the interpreter will sometimes opt for an explicit rendition of the implied meaning and consciously fail to obtain the ironic effect.

Violating a maxim

In case a speaker violates a maxim, i.e. unostentatiously disregards it in order to mislead, the interpreter will or will not recognise the speaker's intention. Using the hearer's lack of knowledge on a certain topic, for instance, the speaker may decide to withhold information in response to a question or make a false statement without generating an implicature for the hearer. Regardless of whether the interpreter recognises the violation or not, he/she is expected to do the same. Under no

circumstances is the interpreter entitled to provide more information or “correct” the false statement for the benefit of the hearer. A faithful rendition of the original utterance should comply with the tactics of the speaker.

Infringing a maxim

The situation is very different when the speaker infringes a maxim, i.e. fails to observe it with no intention of generating an implicature or deceiving. This can happen for various reasons: lack of truthful or complete information, inability to speak clearly and unambiguously, cognitive impairment, etc. I would suggest that another reason that falls within the category of infringement may be wrong assumptions about the shared knowledge between speaker and hearer. Shared knowledge is very important in communication, as it allows interactants to choose what part of the information they wish to convey will be explicitated and what part will be left implicit. According to Pym (2005), translators use explicitation more than non-translators because they assume a lower level of shared content and want to minimise the processing effort of the other participants. There is a lot of research on explicitation and its types and patterns in translation and not so much in interpreting (cf. Tang 2018). There are also contrastive studies on explicitation and implicitation within the framework of asymmetries between the plane of content and the plane of expression in English and Bulgarian (Alexieva 2010b). However, no summary or commentary of those studies is offered here, since the exploratory objective of this paper is to hypothesise a possible relation between explication/implication and the observance/non-observance of the conversational maxims.

If a speaker assumes more shared knowledge between him/her and the hearer, he/she may choose to provide less explicit information than required to comply with the Cooperative Principle. This may seem like a violation of the Maxim of Quantity, but in fact qualifies as an infringement, because the speaker’s intention is not to mislead. Once the interpreter has identified the non-observance as infringement, he/she has two options: (i) to preserve the same level of explicitation and implicitation in the target language; or (ii) to opt for cooperation and use a strategy of redress by providing a clearer, unambiguous and complete rendition of the original.

It could be further argued that infringement also occurs when a speaker refers to culturally-specific information like geographical names or abbreviations that the hearer may not be familiar with. In this case, the interpreter may need to add information in order to explicitate the meaning and avoid obscurity of expression. For example:

(4) Земех	→ the town of Zemen
(5) КПКОНПИ	→ Commission for Combatting Corruption and Confiscation of Illegally Acquired Property/ Anti-Corruption Commission

In yet another possible scenario the interpreter will have to deal with unintentional factual errors made by the speaker. For example, in a speech at the 2017 Values Voter Summit, US President Donald Trump referred to the governor of US Virgin Islands as the “President of the Virgin Islands.” This error would not qualify as non-observance of the Maxim of Quality, since the speaker tells what he believes to be true. An interpreter would have been faced with the decision whether to repeat the original statement and say “президента на Вирджинските острови“ in the awareness that it is erroneous, thus failing to observe the Maxim of Quality, or correct the original information by saying “губернатора на Вирджинските острови“ and comply with the maxim. In order to reconcile between observing the maxim and being faithful to the speaker, interpreters usually convey the referential meaning of the original, adding “as/so the speaker says”.

Conclusions

In conclusion, the analysis of interpreting as a communicative act has brought to light various facets of interpreter-mediated events stretching beyond verbal interaction. Based on the discussion, one can conclude that interpreters should be able to understand not only the verbal message but also other elements in a communicative situation, like the setting, type of event, participants and the relations between them. This highlights the importance of communicative competence as part of the overall interpreting competence. Furthermore, it has been demonstrated through examples that the strategies for rendering individual utterances may feature omissions, additions or transformations that are not necessitated by interlingual asymmetries, but are interpreters’ conscious decisions. The aim of the discussion has been to show that the choices interpreters make when at work are determined on a macro level and take into account not only the propositional content of the utterance but also the faithful rendition of pragmatic force. Finally, the analysis of interpreting strategies to convey implied meaning within the framework of the Cooperative Principle may encourage more elaborated research into the pragmatic aspects of interpreting.

Bibliography

- Albl-Mikasa, Michaela (2012). “The importance of being not too earnest: a process- and experience-based model of interpreter competence”. *Dolmetschqualität in Praxis, Lehre und Forschung. Festschrift für Sylvia Kalina*, edited by Barbara Ahrens, Michaela Albl-Mikasa, Claudia Sasse. Tübingen: Narr Francke Attempto, 59–92.
- Alexieva, Bistra (2010b). *Interlingual Asymmetry: Implication and Explicitation in English and Bulgarian (Selected papers)*. Sofia: Sofia University Press.

- Grice, H. P. (1975). "Logic and conversation". *Syntax and Semantics, Vol. 3: Speech Acts*, edited by P. Cole and J. Morgan. New York: Academic Press, 41–58.
- Hymes, Dell H. (1972). „On communicative competence“. *Sociolinguistics: selected readings*, edited by J. B. Pride and J. Holmes. Harmondsworth: Penguin, 269–293.
- Jones, Roderick (2014). *Conference Interpreting Explained*. 3rd edition. London and New York: Routledge.
- Kalina, Sylvia (2000). "Interpreting Competences as a Basis and a Goal for Teaching". *The Interpreters' Newsletter* 10, 3–32.
- Pym, Anthony (2005). "Explaining explicitation". *New Trends in Translation Studies. In Honour of Kinga Klaudy*, edited by Krisztina Károly et al. Budapest: Akadémia Kiadó, 29–34.
- Saville-Troike, Muriel (1982). *The Ethnography of Communication: An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Seleskovitch, Danica (2000). "Language and Memory. A study of note-taking in consecutive interpreting" (1975). Translated by Jacolyn Harmer. *The Interpreting Studies Reader*, edited by Franz Pöchhacker and Miriam Shlesinger. London and New York: Routledge, 121–129.
- Setton, Robin (1999). *Simultaneous Interpretation: A Cognitive-Pragmatic Analysis*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Tang, Fang (2018). *Explicitation in Consecutive Interpreting*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2018.
- Thomas, Jenny (1983). "Cross-cultural pragmatic failure". *Applied Linguistics*. 4/2, 91–112.
- Vinay, Jean-Paul and Jean Darbelnet (1958/1995). *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Алексијева, Бистра (2010а). *Теорија и практика на устнија превод*. Софија: Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски“. [Aleksieva, Bistra (2010a). *Teoriya i praktika na ustniya prevod*. Sofiya: Universitetsko izdanie „Sv. Kliment Okhridski“.]

Гл.ас. д-р Нели Јакимова

Катедра „Англицистика и американистика“

Факултет по класически и нови филологии

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Адрес: бул. Цар Освободител № 15, Софија 1504, Българија

✉ jakimova@uni-sofia.bg

Senior Assist. Prof. Nelly Yakimova, PhD

Department of English and American Studies

Faculty of Classical and Modern Languages

Sofia University „St Kliment Ohridski“

Address: 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

✉ jakimova@uni-sofia.bg

ЧУЖДОЕЗИКОВО
ОБУЧЕНИЕ

FOREIGN LANGUAGE
TEACHING

ИНТЕРКУЛТУРНОСТ И ОБРАЗОВАНИЕ

Данаил Данов

Софийски университет „Св. Климент Охридски” (България)

Danail Danov

(Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria))

Danail Danov. INTERCULTURALISM AND EDUCATION

Abstract. This article analyzes the essence of interculturalism as a specific form of co-existence as well as a factor of key importance in modern society. Along with that it reviews the reasons asking for inclusion of interculturalism in education. The focus of the discussion is upon various arguments showing that interculturalism is among the main features that make education capable of addressing the needs of today’s learners.

Keywords: culture, society, interculturalism, education, intercultural competence

Данаил Данов. ИНТЕРКУЛТУРНОСТ И ОБРАЗОВАНИЕ

Резюме. Представената статия разглежда същността на интеркултурността като форма на съвместно съществуване и същевременно като ключов фактор в съвременното общество. Успоредно с това представя и анализира причините, изискващи включването на интеркултурността в образованието. Основният фокус на дискусиата е поставен върху доводите, защитаващи тезата, че именно интеркултурността в образованието е сред основните му характеристики, които го приближават към нуждите и потребностите на съвременните обучаеми.

Ключови думи: култура, общество, интеркултурност, образование, интеркултурно образование

Интеркултурността в образованието като форма на отваряне към другостта цели да интегрира хората в един по-динамичен и разнолик свят. Това води до формирането на личности, ценящи другите и правото им на различия, което от своя страна вкарва обществото в доста по-кохерентно състояние, с повече сплотеност, солидарност и желание за взаимно сътрудничество.

Самата дума *интеркултурност* предполага споделяне на култура чрез форми на взаимодействие, осъзнаващи и оценяващи различията. Културата – като комплекс от материални и нематериални следи, включващи начин на живот, ценности, вярвания, убеждения и традиции т.н. – не се усвоява по наследство, а се формира и придобива чрез възпитание, педагогическо взаимодействие, обучение и образование. Вероятно именно интеркултурността в образованието може да доведе и до споделянето на общи ценности между хора с различни културни характеристики. И понеже най-висшите ценности на интеркултурността произтичат от уважението към човешките права, зачитане на достойнството на всеки, запазването на мира, законността и справедливостта, съвременното образование е призвано да институционализира, пази и отстоява валидността на тези ценности. Това образование следва да формира хора с интеркултурна идентичност, гарантираща свободата на избор, на общуване и на взаимодействие. То е възможно в условията на образователна среда, която едновременно и признава различията, и осигурява инструменти за тяхното разбиране, т.е. на среда, формираща интеркултурната компетентност. Точно тази способност позволява правилното разбиране, ориентиране и прилагане на интеркултурната образователна среда, като осигурява възможности за по-лесно адаптиране на поведението към условията, която тя предлага за развитието на хора от различен произход по отношение на тяхната националност, култура или религия.

Не е нужно хората да си приличат, за да се разбират. И въпреки че уникалността и разноликостта стоят една срещу друга, различията са по-скоро богатство, отколкото проблем на нашето съществуване. Уникалността на индивидите е ключов фактор за оценяване и преодоляване на различията.

През 2004 г. ЮНЕСКО публикува Декларация за културното многообразие, в чийто член 4 се казва: „Защитата на културното многообразие е етичен императив, неотделима част от зачитането на човешкото достойнство. Този императив предполага ангажираност с правата на човека и основните свободи... и никой не може да се позовава на културни различия, чрез които да се нарушават правата на човека, нито да се ограничава техният обхват“ (UNESCO Declaration, 2004). Именно като отговор на тази декларация, образованието предлага различни учебни програми и правила, за да отговори на човешкото право за равно образование за всекиго в опита да осигури по-справедлива образователна среда.

Сред целите на образованието е и освобождаването му от всякакъв вид предразсъдъци, стереотипи, пристрастия и дискриминация, характерни за различните култури на различни етапи от развитието им. Постигането на тази цел е сред основните посоки, в които следва да се развива съвременното образование, защото колкото и парадоксално да звучи, очевидно уроците на миналото все още не са добре научени, като се вземат предвид рецидивите в

това отношение, намиращи проявление през последните години вследствие на имигрантската вълна, заляла Европа. Според проучване на Организацията за сътрудничество и развитие в Европа (OSCD Report, 2015), публикувано като доклад под името „Помощ за децата имигранти да успеят в училище“, не са малко страните, включително и членки на Европейския съюз, в които „другостта в училище“ продължава да е проблем, тъй като учебните достижения на такива деца – най-вече поради езикови бариери – са по-ниски в сравнение с тези, на останалите деца. Поради тази причина британската тинк-танк организация Chatham House излиза с работен документ относно политиката по отношение на бежанците, насочен към промяна на обществените нагласи и засилване на обществената ангажираност, по посока утвърждаване на споделени ценности чрез възпитание, образование, медийно отразяване, политически дебат и др. (Crawley et al., 2016).

Интеркултурното образование допринася за по-доброто разбиране на различните хора и култури, като се основава на обучение, приемащо и уважаващо разнообразието във всички области на живота – състояние, което приема за нормално. Полага усилия да създаде нагласи сред обучаемите, чете са различни и се развиват по-различен и индивидуален начин. Проучва и анализира предизвикателства, насочени срещу този тип разбиране на света, противопоставяйки се на произтичащите от тях всякакви екстремни форми като национализъм, ксенофобия и неравнопоставеност, и защитават идея за равен шанс на всеки.

Разнообразието и мобилността са сред най-ярките черти на модерните общества. Хората в тях, макар и представляващи различни етнически, езикови, културни и т.н. общности – следва да разбират и да приемат различията си. И точно в това се състои философията на интеркултурното образование, жизнена необходимост за днешния свят. Това образование изисква различни обучителни подходи, широко разнообразие от взаимодействия – между хора с различни езици, култури, убеждения, религии. Основава се на ценности като толерантност, свобода, откритост, разбиране и приемане на различията, плюрализъм, демокрация, справедливост и сътрудничество.

При интеркултурното образование тези ценности са обект на целенасочено и систематично възприемане и споделяне. И може да се каже, че в тази си насоченост това образование трасира свободната и успешна изява на бъдещите поколения, като защитава интеркултурните различия, залагайки именно на толерантността към тях.

Интеркултурността като резултат на този вид образование помага на хората да приемат и разбират заобикалящия ги свят, превръщайки многообразието във висша ценност. Сред основните му цели са разширяване на обхвата на интеркултурните отношения, повишаване на степента на толерантност и приемане на различията като средство за регулиране и управление на проти-

воречия и конфликти. Това образование дава знания за различните култури и форми на общуване, за характеризиращите ги навици, практики и традиции, облекло, външен вид, физически различия, като достига дори до ниво специални потребности, като черти, оформящи специфичен тип култура.

Тези знания за разноликостта на света формират умения за ефективно общуване в най-широко разнообразие на контексти, пораждат специфична цялостна (включително и образователна) среда, в която разноликостта и многообразието са норма. И съвсем естествено е, че подобна среда предполага и формирането на положителни нагласи и разбиране на различията. Така се поражда и комплексът от интеркултурни компетенции, позволяващи на субектите на образователния процес – преподаващи и обучаеми – успешно да се ориентират и справят в различни културни контексти; да разбират социални и политически фактори, и причините, които стоят зад тях; както и да не допускат омраза и ксенофобия.

По този начин обучените според принципите на интеркултурна образователна среда получават по-успешен шанс за участие в социалните взаимодействия, запазвайки собствената си идентичност.

Интеркултурализмът като ядро на интеркултурното образование, изисква и залага на педагогически подходи, осъзнаващи и оценяващи различността; на образователни средства, превръщащи я в ценено качество, а не в недостатък. Интеркултурността в образованието не изисква въвеждането на съответна нова отделна дисциплина в обучението, а предлага цялостна нова методология, старееща се да интегрира разбирането на и уважението към различията, като използва практики и опит, събирани и анализирани от науки като психология, педагогика, антропология, социална теория, политология, културология и др. Иначе казано, интеркултурността е резултат, получен в процеса на взаимодействие между културите, способен да превърне прояви на вредно поведение в разбиране и в толерантност. Самото начало на неговото развитие става чрез американската училищна система, утвърдила както философията му, така и необходимите за формирането му образователни политики. И ако се опитаме да предложим дефиниция за интеркултурното образование, то следва да подчертаем, че то е комплекс от принципи и практики, свързани с конструирането на цялостната образователна среда, засягащо всичките ѝ компоненти, с пряк ефект върху осъзнаване и респект към различията и вяра в осигуряването на равни възможности за всички обучаеми. С други думи, интеркултурността в образованието е именно средството, водещо до постигане на разширени възможности за всеки обучаем, основна цел на образованието. Подобна водеща посока в образованието би позволила справяне с (а може би дори и отстраняване на) проблеми като презиране и отричане на дадени ценности и традиции, и прояви на определен тип поведение. Смисълът на интеркултурното образование е да съдейства за контактите и взаимодействията

между хората, позволявайки им да се разбират помежду си, въпреки различията в действия, мисли и чувства.

Интеркултурната компетентност включва също умения, улесняващи ефективното действие и взаимодействие на индивидите и обществата в свят, характерен с културно разнообразие; помага за ефективното им общуване в него; създава пространство и условия за смесване на култури и организиране на живота на носителите им по начин, който гарантира хармонично съвместно съществуване.

Интеркултурната компетентност притежава и своеобразен морален аспект, свързан с признаването на членовете на групата като членове на общност от хора с различни култури и начин на живот.

С цел ефективно създаване и прилагане на отворени форми на ефективна комуникация, изискващи динамика по отношение на културните взаимодействия и съответната за тях интеркултурна компетентност, социологът Доминик Буше (Bouchet, 1995: 70–71) формулира пет основни принципа, които могат да бъдат полезни – поради техния теоретичен и практически подход – за правилното разбиране на интеркултурната компетентност.

1. Никой не е „типичен“ член на представляваната от него култура.
2. Не съществува култура в „затворена“ и „хомогенна“ форма.
3. Никой не е член на само една „изолирана“ група и личностната му идентичност се определя спрямо членове, принадлежащи и на други групи.
4. Всяка култура е форма на „предаване“ на определени ценности и модели, които могат да бъдат подложени на нови и нови трансформации, и по този начин културата се превръща в постоянен обект на промяна.
5. Никой не „получава“ своята самоличност в завършен и непроменен вид.

Гореспоменатите принципи, приложими за формулирането на интеркултурната компетентност, Буше обяснява и през призмата на гносеологичната перспектива с думите: „Ученето на чужда култура всъщност винаги е „двупосочен“ процес, като различните групи взаимно си влияят, а комуникацията между културите допринася за промените вътре в тях и е един вид „обмен“ – готовност за отговор на присъствието на други форми на живот. Всяка форма на изследване на различни култури също е възможност за „изследване на собствената“ култура (Bouchet, 1995: 77–79).

Казаното по-горе ни кара да смятаме, че интеркултурността, като посока в развитието на съвременното образование, става ключова задача, насочена към създаване на начини за безконфликтно съвместно съществуване на индивиди и групи в условията на модерното общество, призовава за отваряне към дадена културна реалност и за отвореност към други културни реалности (Dauber, 2001). Стремежът към интеркултурно образование се среща в много

страни по света, включително и в България, израз на който са редица проекти („Училища без дискриминация, 2008“) и академични публикации (Колева, 2017). Като цяло обаче този стремеж все още не е рефлектирал в реална обществена осъзнатост към интеркултурността; идеите му трудно пробиват път сред насаждани в продължение на векове отрицателни нагласи към другостта.

Интеркултурното образование изисква целенасочени усилия за предприемане на съвместни действия по описаните по-рано принципи, дефинирани от Буше. Необходимостта от подобни действия е оправдана от предизвикателствата на съвременния свят, съчетани с липсата на толерантност и разбиране към обучаеми, членове на групи, които се различават от по-голямата част на групата, в която се реализират. Предпазва от конфликти, безразличие, нетолерантност, агресия и отхвърляне, съдейства за приемането на културния плурализъм. По тази причина разглеждаме интеркултурността като неотделима част на образованието, обединяващо фактори, които влияят върху индивидите и групите от хора, водят до развитие и пълноценно използване на техния потенциал, превръщат ги в осъзнати и креативни членове на своята социална, национална, културна и глобална общност, правят ги способни за активна самореализация.

Тези идеи могат да бъдат интернализирани в реалността на съвременното разнообразно общество чрез интеркултурното образование като процес на формално и неформално усвояване на света, засягащ формирането на принципи и отношения, насърчаващи открити взаимодействия между представителите на различни култури – и следователно – за решаване на конфликти чрез диалог и превръщане на съвместното съществуване на различията в нормална реалност. Точно такива са и намеренията на образователната политика на Европейския съюз, която възприема интеркултурното образование като шанс за обединяване на нациите, а интеркултурният диалог – като основен фактор в комуникацията.

Като водещи принципи на интеркултурното образование ЕС приема следните:

- o Обучението следва да спомага за критичното възприемане на реалността, да учи обучаемите как да се дистанцират от общоприетите мнения, функциониращи в дадена доминираща култура, да уважават другите култури и да анализират различни правни аспекти;
- o Следва да съдейства на преподаватели и обучаеми да осъзнават, че всяко виждане за реалността е субективно, изкривено от определена културна перспектива, както и че всяка култура в известен смисъл е зависима и взаимстваща елементи от другите култури.
- o Образованието следва да води до стремеж към установяване и развитие на диалог, без задължително идентифициране с дадена доминираща култура и без да изисква принудително затвърждаване на определени културни идентичности

Прилагането на тези принципи на интеркултурното образование изискват

образователни мерки, насочени към намаляване на затворения тип поведение, нерядко характерно за малцинствата в резултат на тяхното придържане към нормите, типични за собствена им култура и породени от предразсъдъци, притеснения, митове или чувството за несигурност, които могат да се дължат на натиск и/или влияния на елементи на културата на националното мнозинство. И понеже образованието е призвано да развива ценности, формирани в различни и силно разнообразни култури, тези ценности могат да бъдат използвани от членове на различни общности посредством комуникация между техни представители, принадлежащи към повече от една група, възможност, позволяваща формирането на дадена идентичност, но и същевременно насърчаваща взаимен обмен на познание и опит. Именно по такъв начин интеркултурното образование позволява превръщането на демократизацията и глобализацията в еволюционни и взаимосвързани процеси, създава гражданска идентичност, осигуряваща взаимно приемане и сътрудничество.

Широката обхватност на интеркултурното образование и интегрирането на принципите му в учебните програми на всички нива и предмети, изискват учителите да получат подходящо педагогическо обучение и да използват образователни и преподавателски методи, подходящи за нуждите на всеки тип участник в интеркултурната образователна среда. В хода на своето образование учителите следва да получават конкретни компетенции за това как могат най-пълноценно да участват в обучението на своите ученици, представляващи групи с различен произход и изискващи разнообразни подходи за педагогическа намеса. Това се налага предвид многобройните проблеми, срещани в съвременната социална реалност, свързани с нетолерантността, конфликтите, нечувствителността към нуждите на външни членове за дадена група, неспособността да се установяват отношения и резистентността към участие във взаимодействия с индивиди и групи от различен културен произход.

Проблемът с интеркултурността като компетенция, резултат на развитието на интеркултурното образование и като тенденция в съвременното образование, налага дебат и по отношение на ценностите, които са от решаващо значение за развитието на идентичността и за формирането на положителни (освободени от предразсъдъци и пристрасти) нагласи и поведение към другите (различните) хора. За модерните общества на XXI век най-важните ценности са зачитането на човешкото, свободата, добротата, толерантността, правото на идентичност и благополучие, равенството пред закона, морала, истината и доверието. Всички те са обект на най-различни изследователски полета и следва да намерят полагаемото им се място в програмите, по които се обучават учителите в системата българското образование. Става дума за науки като социология – от гледна точка на социалните явления, срещащи се в съвременния свят; политически науки – относно развитието на миграционната политика и интеграция на мигранти в нова среда; психология – за разши-

ряване на уменията за комуникация и подобряване на междуличностните отношения; културология – като въведение в идентифицирането и разбирането на поведението на хора от различни култури; и разбира се, педагогиката като средство за предлагане на най-подходящите инструменти за преподаване и обучение, способни да посрещнат нуждите на хора с най-различни интереси. По същество, интеркултурното образование трябва да бъде широко застъпено в учебните програми – но не като някаква нова и отделна дисциплина, а като форма на интегриран подход във всички изучавани дисциплини. По този начин този тип образование ще се използва за разширяване на *комуникативната компетентност* на бъдещите учители, обучени за работа в условията на съвременната интеркултурна образователна среда.

Тази компетентност насърчава и съдейства за нормалното общуване (Ангелов, 2007) и – според американският социолог Дел Хаймз (Hymes, 1983) – се проявява на четири отделни нива, а именно:

- Осъществимост – дали и в каква степен общуването е изобщо възможно.
- Изпълнимост – дали и в каква степен общуването е осъществимо с оглед на средствата за изпълнение.
- Съответствие – дали и в каква степен общуването е допустимо (адекватно) и във връзка с контекста, в който се използва и оценява.
- Приложимост и ефект – дали и в каква степен такова общуване е практически приложимо и какво следва от това.

В заключение ще допълним, че оценката на интеркултурната компетентност като резултат от обучението е най-вече необходима за бъдещето на образованието, тъй като предоставя уроците на опита (Racheva, 2018). Важното е педагози и методици да разбират значението на тази тенденция в развитието на образованието на съвременното образование, за да се абстрахират и избегнат елементи на субективизъм, дължащ се на собствените им дефицити в областта на интеркултурността. Такова абстрахиране е възможно само ако преди конкретното прилагане на какъвто и да било инструмент, той се проектира върху целите, за които ще се използва, и анализът му показва, че може да доведе до измеримост на резултатите. И най-важното – прилагашите го субекти на образованието да притежават съзнание и нагласа, че развитието на интеркултурната комуникативна компетентност е точно толкова значима, колкото е значима и дисциплината, в рамките на която те я преподават/изучават.

Библиография

Ангелов, Б. (2007). *Медийна и комуникативна компетентност*. София: Университетска библиотека. [Angelov, B. (2007). *Mediina i komunikativna kompetentnost*. Sofia: Universitet·ska biblioteka.]

- Bouche, D. (1995). *Marketing and the Redefinition of Ethnicity in Costa*, J.A and Barmossy, J. G. *Marketing in a Multicultural World*, SAGE, London.
- Crawley & Skleparis (2017). *Refugees, migrants, neither, both: categorical fetishism and the politics of bounding in Europe's "migration crisis"*, available at <https://www.tandfonline.com/>, посетен на 12.04.2020.
- Dauber, D. (2001). *Cross-Cultural Management*. Emerald Group Publishing Ltd.
- Hymes, D (1983). *On Communication Competence*. In Pride and Holmes. London, Routledge.
- Koleva, I. (2017). *Current Trends in Educational Studies*. Sofia University Publishers, Sofia.
- OECD Report on Refugees (2015), entitled *Helping Immigrant Children to Succeed at School and Beyond*, available at <https://www.oecd.org/education/>.pdf, посетен на 20.04.2020.
- Racheva, V. (2018). *Social Aspects of Synchronous Virtual Learning Environments*, in AIP Conference Proceedings, 2048, 020032, available at <https://doi.org/10.1063/1.5082050>, посетен на 11.11.2019.
- UNESCO Declaration on Cultural Variety (2001), available at <https://books.google.bg/books?hl=bg&lr>, посетен на 23.04.2020.

Доц. дн Данаил Данов

Катедра „Предучилищна и медийна педагогика“
Факултет по науки за образованието и изкуствата
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Адрес: ул. Шипченски проход № 69А, 1574 София, България
✉ dkdanov@uni-sofia.bg

Assoc. Prof. Danail Danov, D Habil

Department of Pre-school and Media Education
Faculty of Educational Studies and the Arts
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
Address: 69A Shipchenski Prohod Blvd., Sofia, Bulgaria
✉ dkdanov@uni-sofia.bg

ОСИГУРЯВАНЕ НА ЕКВИВАЛЕНТНОСТ ПРИ ПРЕВОДА НА ИКОНОМИЧЕСКА ЛИТЕРАТУРА ЧРЕЗ ПРИЛАГАНЕ НА ИНФОРМАЦИОННИ И КОМУНИКАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

Петър Тодоров

Стопанска Академия „Димитър А. Ценов“ – Свищов (България)

Petar Todorov

(D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov (Bulgaria))

Petar Todorov. SECURING ACCURACY IN THE TRANSLATION OF ECONOMIC LITERATURE THROUGH THE APPLICATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

Abstract. The article presents the difficulties which a translator may encounter in the translation of economic literature and the possible solutions. The examples have been excerpted from the description of an international project under the Erasmus+ program, where the translation is from English into Bulgarian, as well as from the content of two learning modules in management accounting, where the translation is from Bulgarian into English, and demonstrate various lexical and grammatical problems. The focus falls mainly on the achievement of precision in the translation bearing in mind the fact that the content shall be accessible to the users in five different languages, which means that in addition to being precise, the translation shall also be understandable to the speakers of the remaining four languages. Emphasis is also placed on the fact that this would be difficult to achieve without the use of information and communication technologies in digital environment, because besides crafting every detail, which necessitates consulting more than one source, it is of utmost importance the job is completed within the set deadline. In this respect, the article shall be interesting to both linguists and translators and economists who work in the field of management accounting.

Keywords: translation from and into a foreign language, economic literature, information and communication technologies, digital environment, management accounting

Петър Тодоров. ОСИГУРЯВАНЕ НА ЕКВИВАЛЕНТНОСТ ПРИ ПРЕВОДА НА ИКОНОМИЧЕСКА ЛИТЕРАТУРА ЧРЕЗ ПРИЛАГАНЕ НА ИНФОРМАЦИОННИ И КОМУНИКАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

Резюме. Статията представя трудностите, които един преводач може да срещне при превода на икономическа литература, както и възможните решения. Посочените примери са ексцерпирани от описанието на международен проект по програма „Еразъм+“, където преводът е от английски на български език, както и от учебното съдържание на модули по управленско счетоводство, при които преводът е от български на английски език, и демонстрират различни лексикални и граматически проблемни. Фокусът пада основно върху постигането на еквивалентност в превода поради факта, че съдържанието трябва да бъде достъпно за ползвателите на пет различни езика, от което следва, че преводът освен прецизен трябва да бъде и разбираем за носителите на останалите четири езици. Акцентира се и върху факта, че това би било трудно постижимо без използването на информационни и комуникационни технологии в дигитална среда, тъй като освен прецизирането на всеки детайл, което, както ясно е показано, налага консултирането с повече от един източник, а е от изключителна важност е работата да бъде свършена в рамките на поставените срокове. В този смисъл статията би представлявала интерес както за колеги лингвисти и преводачи, така и за колеги икономисти, работещи в сферата на управленското счетоводство.

Ключови думи: превод от и на чужд език, икономическа литература, информационни и комуникационни технологии, дигитална среда, управленско счетоводство

Въведение

Настоящата статия представя трудностите, които могат да възникнат при превода на специализирана научна литература (в конкретния случай – икономическа), както и решенията на тези проблеми, подкрепени с примери от практиката. В статията се разглежда преводът от английски на български език на конкретни сегменти от описанието на проекта, както и на два от учебните модули от български на английски език, които са част от съдържанието на Интелектуален продукт 1 от международен двугодишен проект по програма „Еразъм+“. Проектът е с номер № 2018-1-BG01-KA202-047867, а заглавието на проекта е „ECVET based further VET training to support the enhancement of entrepreneurship skills of young people and micro-SMEs via management accounting“. В състава на проекта са включени партньори от няколко страни, като българският екип е отговорен за създаването на учебни модули 2 и 3. В основата на тези модули, както и на целия проект, е прилагането на управленско счетоводство, а създаденият интелектуален продукт трябва да бъде наличен на езиците на всички участници в проекта. Тук възникват и трудностите при превода на учебни модули 2 и 3 от български на английски език, тъй като съдържанието обхваща специфична терминология, която в някои случаи не съвпада напълно с тази в целевия език, преводачът трябва да предостави

адекватни решения. Еквивалентността на превода е изключително важна и по друга причина. Интелектуален продукт 2 е тясно свързан с прилагането на информационни и комуникационни технологии в дигитална среда. Съвременното образование и обучение налага тяхната по-широка употреба, като „необходимостта от прилагане на медийни средства и технологии при възпитание, педагогическо взаимодействие и обучение е предпоставка за по-ефективното усвояване на света и в този смисъл предполага стимулиране на уменията за работа с тях, а не тяхното ограничаване“ (Данов 83) Така, след създаването на учебните модули включени в Интелектуален продукт 1, цялото съдържание трябва да бъде прехвърлено в платформа за обучение Moodle. Тази платформа е напълно синхронизирана с авторско мобилно приложение, а дигиталната среда трябва да е достъпна за целевата група, която се явява ползвател на интелектуалните продукти от проекта. Поради тази причина преводът на учебното съдържание от български на английски език, освен прецизен, трябва да бъде и разбираем за носителите на другите езици от страните партньори, тъй като и за тях той е втори език, и ползвайки го, те трябва да предоставят превод на съответния език.

В първата част на статията ще бъде представено описание на проекта, за да се установи контекста, в който възникват проблемите в превода. Втората част представя превода на част от съдържанието по модули 2 и 3 с конкретни примери, решения и обяснителни бележки от автора. В целевата читателска аудитория на статията попадат колеги лингвисти и преводачи, тъй като освен специфичната терминология, в процеса на превеждане възникват и проблеми, свързани с граматиката на двата текста. Както твърди Йорданова, „спецификите на конкретните езици най-силно се проявяват с граматичния им строеж“ (148). Поради тази причина статията също представя и анализ на цели изречения, придружени от обяснителни бележки, посочващи стъпките за постигане на съответния превод. От друга страна, колеги икономисти, особено такива, които се занимават с управленско счетоводство, биха намерили решения на английски език на проблеми в областта. В този смисъл би следвало да отбележа, че постигането на еквивалентност на превода не би било възможно или най-малко би било силно затруднено, без използването и прилагането на информационни и комуникационни технологии. Така фокусът на статията попада върху способността на съвременния преводач да работи в дигитална среда и да се възползва от голямото разнообразие от електронни източници, като открива, сравнява и селектира най-адекватните решения. Само по този начин може да се гарантира обезпечаването както на еквивалентността, така и на бързината при извършването на превода, които в случая са от изключителна важност.

Описание на проекта

Описанието на проекта е необходимо, защото то ще зададе контекста, в който се извършва преводът на текстовете, които са обект на настоящата статия. Още със заглавието на проекта, който в оригинал е написан на английски език, се появяват първите преводачески проблеми: ECVET based further VET training to support the enhancement of entrepreneurship skills of young people and micro-SMEs via management accounting. Подлогът training – *обучение* е предшестван от четири прилагателни, две от които са съкращения: ECVET¹ – *европейска кредитна система за професионално образование и обучение* и VET² – *професионално образование и обучение*. Пълното наименование на акронимите в оригиналния език е твърде дълго, затова е най-удачно то да бъде представено с бележка под линия. В самия текст акронимът ECVET (чете се еквет) остава на латиница, тъй като при превода първите букви се променят, а оттам и изговарянето му. Другият акроним VET (чете се вет) съществува в текстове на български език като ПОО (Какво е ECVET?). Другата проблемна дума в заглавието е „to support“. Тази инфинитивна конструкция изпълнява функцията на предикат, както на практика в заглавието няма. В английския език се нарича infinitive of purpose – *инфинитив за изразяване на цел*. Ако трансформираме инфинитивната конструкция в глаголна форма, получаваме „ще подкрепи“; на български език обаче по-добре би звучало „в подкрепа на“. Последното съкращение в заглавието е абревиатурата SME³ – малко и средно предприятие, която в българския текст оставяме със съкращението МСП. Така най-достоверният превод на заглавието би бил: *Базирано на ECVET продължаващо ПОО в подкрепа на подобряването на предприемаческите умения у младите хора и микро МСП чрез управленско счетоводство*.

Проектът е двугодишен и е финансиран от програмата „Еразъм+“ на Европейската комисия, като включва партньори от четири страни: координатор на проекта е Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – гр. Свищов, а партньори са: Gazi Universitesi – Анкара, Турция; Център за информация и професионално ориентиране „Згура-М“ ЕООД – Пловдив, България; PhoenixKM BVBA – Кортмарк, Белгия и Electronic Compass – Атина, Гърция. Целевата група обхваща:

- безработни/необразовани амбициозни предприемачи (със специален фокус върху жените);
- фалирвали предприемачи;
- лица със статут на бежанци/имигранти;
- лица в социално неравностойно положение.

¹ European Credit System for Vocational Education and Training.

² Vocational Education and Training.

³ Small and medium enterprise.

Тъй като материята е специфична, а много от потребителите на курса нямат необходимите езикови умения, за да се справят с нея, съдържанието трябва да бъде поднесено на достъпен език, а преводът да бъде извършен без да се създават затруднения за носителите на останалите езици. Също така се предвижда съдържанието да бъде поднесено в дигитална среда, което още веднъж показва важноста на използването на информационни и комуникационни технологии. Според Данов „разширеното прилагане на съвременните технологии в образователната практика без съмнение довежда до положителни промени в цялостната обществена среда, усвоявана и възпроизвеждаща се именно чрез тези технологии“ (176). Вземайки предвид факта, че съвременният обучаем ползва новите технологии с по-голяма охота, отколкото съдържание, поднесено на хартиен носител, това несъмнено би спомогнало за по-безболезненото възприемане на иначе сложния по същността си материал. Също така, трябва да се отбележи, че:

В условията на съвременния високотехнологичен и силно медиатизиран свят, ефективното прилагане на цифровите технологии зависи пряко от успешното формиране и развитие на медийната грамотност. Тази компетентност помага на преподавателя да намира и осигурява постоянно наличие на методи и дейности, които едновременно активират и въздействат положително върху когнитивното, психомоторното и емоционалното поле на обучаемите. А при обучаемите – да задейства и засилва желанието им да приемат и изпълняват тези дейности, т.е. да поражда нагласи, че новото познание е осъществимо и изпълнимо, че отговаря на техните нужди, че те ще могат да го прилагат в практиката (Данов 155).

В този смисъл следва да се отбележи, че успешното провеждане на дейностите трябва да бъде съобразено с факта, че:

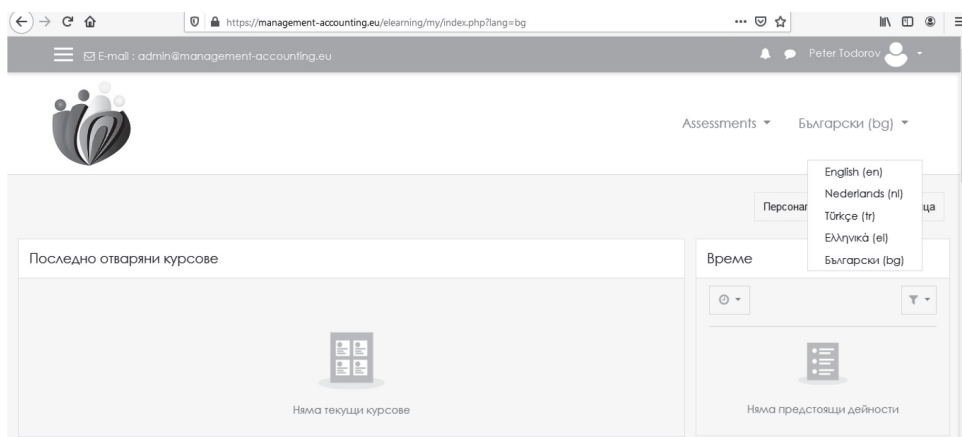
- Някои млади хора с ниска квалификация (включително и езикова) се впускат в предприемачеството, без да имат необходимите умения, с които да избегнат многобройните опасности, дебнещи ги, когато започнат да ръководят своя бизнес.
- Младите хора често имат недостатъчен трудов стаж като служители или предприемачи и е малко вероятно те да са успели да придобият съществен специализиран технически, управленски или личен предприемачески опит.
- Планирането и мониторинга в една организация, както финансово, така и нефинансово, трябва да бъдат изразени чрез управленско счетоводство и предприемачество (About the project).

В унисон с прилагането на информационни и комуникационни технологии, в рамките на дейностите по проекта ще бъдат разработени три интелектуални продукта, които ще бъдат достъпни за потребителите и след приключ-

ването му, като дигиталната среда спомага за реализирането на тази задача, тъй като хартиеното тяло лесно може да бъде изгубено или унищожено, докато цифровите материали са достъпни по всяко време и от всяко място. Тези интелектуални продукти са:

- ИП1: Курс за обучение по управленско счетоводство за включване в ПОО по предприемачество в съответствие с ECVET;
- ИП2: Мобилно приложение за обучение с казусен модулен подход;
- ИП3: Доклад за педагогическо въздействие и добри практики.

Към този момент е приключен Интелектуален продукт 1, а Интелектуален продукт 2 предстои да бъде пуснат в употреба. Създаден е уебсайт на проекта: <https://management-accounting.eu/>, на който в секция e-learning ще бъде достъпно учебното съдържание чрез системата за управление на курсове Moodle. Фигура 1 показва началната страница на курса по управленско счетоводство. Вдясно се вижда падащото меню, от което може да бъде избран език, като наличните езици са: български, английски, нидерландски, турски и гръцки. Това означава, че цялото учебно съдържание от седем обучителни модула трябва да бъде достъпно на тези пет езика.

Фиг. 1. Изглед на началната страница

Същевременно е готова и разработката на мобилно приложение, което на този етап е достъпно единствено за операционна система Android, и може да бъде изтеглено безплатно от: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.y4baccounting.mobile> (вж. фиг. 2). Мобилното приложение е напълно синхронизирано с десктоп версията на сайта, има същия интерфейс и също е налично на петте езика, които бяха изброени по-горе (вж. фиг. 3). Чрез мобилното приложение ще бъдат достъпни следните функции:

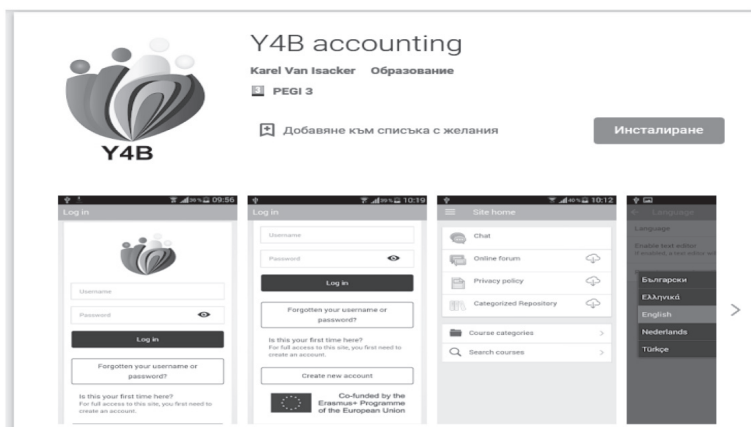
- видеосвидетелства от потребители в подкрепа на учебното съдържание;

- самото учебно съдържание;
- речник със специални думи за обучаемите;
- инструмент за оценка и самооценка;
- финансови инструменти на базата на модулни симулатори за управленско счетоводство.

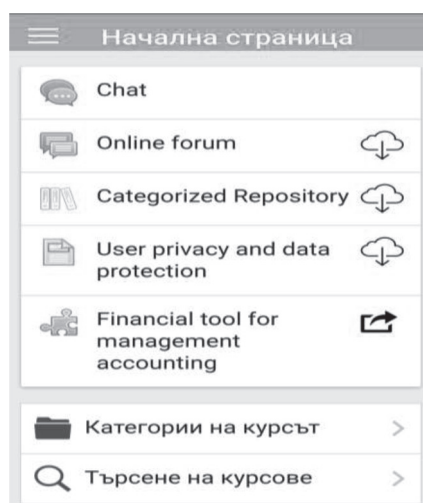
Преводът на последната функция на мобилното приложение от английски на български език също предизвиква сериозни трудности поради специфичната терминология и необичайната комбинация от прилагателни и съществителни пред водещото съществително. На английски език четем: financial tools wizard-style simulators for management accounting. Отсъствието на съюз and – и между financial tools и wizard-style simulators означава, че става въпрос за един обект, но също така трябва да се определи дали този обект е tools – *инструменти* или simulators – *симулатори*. Докато преводът на financial tools е очевиден – *финансови инструменти*, то wizard-style simulators представлява проблем поради наличието на съставната дума wizard-style, която в случая изпълнява функцията на прилагателно. Справка в онлайн речника на издателство ПОНС дава следните значения:

1. **wizard** – компютърна инструктираща програма;
2. computer/financial **wizard** – компютърен/финансов експерт (ПОНС).

И двете дефиниции биха натоварили прекалено много превода, затова е нужна справка в друг източник. В уебсайта bg.glosbe.com са дадени множество дефиниции, но само една се доближава до значението, което се търси: Configuration & Wizard – *Помощник за настройките* (wizard на български) – тя обаче е неубедителна. В онлайн речника dictionary.com под единицата wizard откриваме следната дефиниция: *Computers. a software feature that guides users through complex procedures with step-by-step instructions, often presented in dialog boxes* (dictionary.com). Тази дефиниция е още по-дълга, но в нея откриваме един ключов израз step-by-step, който също може да се преведе „модулен“, тъй като инструкциите, представени в диалогови прозорци, са всъщност отделните модули на един процес. В такъв случай financial tools – *финансови инструменти* ще бъде водещото словосъчетание, а wizard-style simulators преобразуваме в *на базата на модулни стимулатори* и получаваме: *финансови инструменти на базата на модулни стимулатори за управленско счетоводство*.

Фиг. 2. Магазин на Гугъл, от където може да бъде изтеглено мобилното приложение

Фиг. 3. Мобилно софтуерно приложение: Y4B accounting.

Превод на учебен модул 2: Какво е управленско счетоводство?⁴

За по-голямо удобство и нагледност примерите са представени в табличен вид (вж. табл. 1), съответно текстът на български език в лявата колона и неговият превод на английски език в дясната⁵. Поради специфичната терми-

⁴ Учебното съдържание на модул 2: Какво е управленско счетоводство? и модул 3: Управленско счетоводство и предприемачество във варианта на български език е разработено от екип в състав: доц. д-р Христо Сирашки, доц. д-р Анелия Радулова, ст. преп. д-р Петър Тодоров, Татяна Друмева и Цветан Цветков. Преведено е на английски език от ст. преп. д-р Петър Тодоров.

⁵ Всички примери са екскерпирани от текстовете на учебното съдържание на двата учебни модула, посочени по-горе.

нология и честото несъответствие между двата езика или несъществуването на еквивалент на съответния термин в целевия език, всички решения са проверени както в български, така и в чуждестранни онлайн речници и източници, които са изброени в библиографската справка. Там, където конкретна дума или фраза е част от изречение, конкретният пример е даден в удебелен шрифт, а където е необходимо съм предоставил и допълнителни обяснителни бележки.

Таблица 1. Решения за превод на конкретни извадки от текста от български на английски език на учебен модул 2: Какво е управленско счетоводство?

№	Текст на български език	Превод на английски език
1	Управленското счетоводство обезпечава информационно управленските процеси в предприятието	Management accounting secures the information and management processes in the enterprise
2	вътрешноуправленските дейности	the internal managerial activities
3	прогностичност	predictability
4	децентрализираност	decentralization
5	отклоняемост	deviation
6	предназначение и функции на проявление	purpose and functions ⁶
7	управленското счетоводство се среща и под наименованието вътрешнофирмено счетоводство	management accounting can also be defined as internal accounting ⁷
8	финансовото счетоводство създава информация, която е обективна и която отговаря на изискванията на съответните стандарти, т.е. нейната доказуемост , обективност и съпоставимост се регулира от стандартите (национални и международни счетоводни стандарти), докато управленското счетоводство оценява полезността на информацията според уместността, последователността, бързината, разбираемостта, възможността за анализ и прогнозиране и др.	financial accounting creates information which is objective and which meets the requirements of the corresponding standards, i.e., its provability , objectivity and correspondence is regulated by specific standards (national and international accounting standards), whereas management accounting assesses the usefulness of the information on the basis of its relevance , consistency, speed, clarity , possibility for analysis and forecasting, etc.

⁶ functions of expression или manifestation, което представлява буквален превод, тук би звучало неестествено.

⁷ internal-company или internal-enterprise би било буквално преведено, докато in-house, което е по-достоверният превод, в случая не съпада с контекста, тъй като тук не става въпрос за счетоводство, което се извършва само в компанията, то може да бъде извършено и от външни изпълнители, а по-скоро за счетоводство, което служи за вътрешна употреба (What is In-House Accounting?).

9	начислени провизии	accruals
10	преоценка на активи	revaluation of assets
11	За да се внесе правилно разбиране в поведението на разходите, трябва да се разкрият причините, които ги обуславят и връзките им с обектите на калкулиране.	In order to understand how costs function, we shall reveal the reasons which determine them and their relationship with the objects of calculation. ⁸
12	цена за реализация на продукцията	selling cost of production ⁹
13	аналитичният метод на критичните съотношения	analytical method of break-even analysis
14	критичната точка на продажбите	break-even point of sales
15	критичната точка в натура	break-even point in kind
16	Калкулационната единица може да бъде натурална, условно натурална или експлоатационна единица (използване на полезна търговска площ).	The calculation unit can be natural (physical units – items, people), semi-natural (the results of products of the same consumer quality but of a wider range) or operational (having useful sales area). ¹⁰
17	начислено възнаграждение на работници (по сделната система (Димитров))	wages paid to workers / piece wages (Shabana)/
18	Попоръчков метод на калкулиране	Job order method of costing
19	дребносериен	small-batch
20	Еднофазен (прост) метод на калкулиране	Single-stage (simple) method of costing
21	Пофазен (попереработков, по етапи) метод	Multi-stage (process-based) method of calculation
22	Резултатът от всяка фаза (без последната) е входен материал за следващата фаза	The result of each stage (without the last one) is an input material for the next stage
23	полуфабрикатният вариант на метода	long-stage (semi-finished product)
24	безполуфабрикатният метод	short-stage

⁸ В случая проблемът е породен от използваните в българския език страдателни конструкции *за да се внесе* и *трябва да се разкрият*, втората от които в английския текст е представена с деятелен залог. Ако решим да спазим страдателните конструкции, текстът би изглеждал по следния начин: **(In order) For** how costs function **to be understood**, the reasons which determine them and their relationship with the objects **of calculation shall be revealed**. Така преведено изречението напълно нарушава логическата свързаност на идеите, които изразява, защото подлогът в главното изречение става твърде дълъг, а сказуемото се измества в края; поради тази причина предлагам в главното изречение да се използва деятелна конструкция.

⁹ Под реализация на продукцията се има предвид нейната продажба, а под цена – разходите за осъществяване на продажбата, и затова превеждаме *selling cost*, а не *realization price*.

¹⁰ Обясненията в скоби, с изключение на последното, са мои поради нуждата от по-голяма яснота от страна на ползвателя на английския текст.

25	На управление и контрол подлежат не разходите, както това е при традиционните методи, а дейностите, които ги пораждат ¹¹ .	It is not the costs that shall be managed and controlled, as it is with traditional methods, but the activities that generate them. ¹²
26	разходопроделящ фактор	cost-determining factor
27	През 1934 г. Конгресът на САЩ инструктира Комисията по ценни книжа да разработи счетоводна политика на фирмите, котиращи ценни книжа.	In 1934, the USA Congress instructs the Securities and Exchange Commission to develop accounting policy of the enterprises that quote securities.
28	Съвета за счетоводни принципи (АРВ) ¹³ издава Становище № 22	the Accounting Principles Board (APB) issues Opinion 22
29	изменение на пазарната конюнктура	change of the market circumstances
30	Счетоводната политика е насочена към пренастройване ¹⁴ на дейността на предприятието в асортиментен аспект .	The accounting policy is directed towards adjusting the activity of the enterprise to the product or services range .
31	В отделна група се обособяват дейности, свързани с организацията и управлението на предприятието като цяло ¹⁵ .	Each separate group is made up of activities related to the organization and management of the enterprise as a whole ¹⁶ .

¹¹ В случая имаме сложно изречение, което се състои от следните компоненти: едното сказуемо е *подлежат*, а другото – *пораждат*. И двете са прости глаголни сказуеми. *На управление и контрол* са непреки допълнения (на тях подлежат). *Разходите* е подлог (те подлежат на управление и контрол). Частицата *не* пред думата *разходите* има емфатизиращ ефект, подчертава се, че не разходите, а дейностите подлежат на контрол. *Както това е при традиционните методи* – вмъкнато в състава на другото изречение.

¹² За превода на английски език предлагам конструкция от типа cleft sentence. Този тип изречение се използва „за да поставим фокуса върху определена част от изречението и да наблегнем на това, което искаме да изразим чрез подчинено изречение, въведено с относително местоимение (relative clause). Това е особено полезно в писмения език, където не може да се използва интонация, за да се постави фокусът върху определена част от изречението“ (cleft sentences) Cleft изреченията биват няколко вида, като в конкретния случай е използвано подготвително местоимение *it* (*It is not the costs*), след което свързваме думите, върху които поставяме фокуса с подчиненото изречение въведено с относително местоимение (*that shall be managed*).

¹³ В българския текст в скоби е посочена абривиатурата на английското наименование, но от нея не става ясно (макар че може да се отгатне) какво точно е наименованието.

¹⁴ *пренастройвам* предполага съгласуване с предлога „към“, напр. *пренастройване... към асортиментите...*

¹⁵ *дейности* – подлог, *се обособяват* – сказуемо, *в отделна група* – допълнение, частта след запетаята *свързани с организацията и управлението на предприятието като цяло* е обособена част, реферираща към конституента *дейности*.

¹⁶ В този случай избягваме предложната фраза, защото поставянето на допълнението в началото на изречението в английския текст е неудачно. Затова променяме подлога от *дейности* на *всяка отделна група* (each separate group). Страдателната конструкция се запазва, но сказуемото *се обособяват* се променя на *се състоят от* (is made up of).

32	Чрез разработването на модел на счетоводна политика се създават ясни правила за организацията на счетоводния процес в предприятието ¹⁷ .	The development of a model of accounting policy creates clear rules for the organization of the accounting process at the enterprise ¹⁸ .
33	Сред тях са Закона за счетоводството, Кодекса на труда, Закона за корпоративното подоходно облагане, Счетоводни стандарти и др.	The Accountancy Act, The Labor Code, the Corporate Income Tax Act, the Accounting Standards , etc.
34	Като такива могат да се определят Правилника за дейността, Финансовия правилник, Етичния кодекс, инструкциите, решенията, заповедите и др.	As such we can point out: The Rules of Procedure, the Financial Rules, the Code of Ethics, the Instructions, the Decisions, the Orders , etc.
35	текущото и годишното приключване	the ongoing and annual closure
36	Висока срочност на погасяване	Short repayment terms
37	Дебиторска задлъжнялост < 12 месеца	Receivables < 12 months
38	Извъноборотни средства	Non-current assets
39	Кредиторска задлъжнялост	Accounts payable
40	Активите се ранжират по степен на тяхната реализуемост	Assets are ranked by their degree of realization
41	Коефициентът за текуща ликвидност	Current Ratio Liquidity
42	Коефициентът за бърза ликвидност	Quick ratio liquidity
43	Рентабилност на продажбите	ROS (Return of Sales)
44	Рентабилност на активите	ROA (Return on Assets)
45	Рентабилност на инвестирания капитал	Return on Investment (Invested Capital)
46	Рентабилност на собствения капитал	ROE (Return on Equity)
47	Коефициент на автономност = Дълг/Обща сума на актива	Debt-to-Assets Ratio = Total Debt/Total Assets
48	Коефициент на финансов ливъридж = Дълг/Собствен капитал	Debt-to-Equity Ratio = Total Debt/Total Equity
49	Коефициент на капитализация = Дълг/(Дълг + Собствен капитал)	Debt-to-Capital Ratio = Total Debt/(Total Debt + Total Equity)
50	Коефициент на покритие на активите = Общо активи/Собствен капитал	Asset Coverage Ratio = Total Assets/Total Equity

¹⁷ Изречението е просто, има едно казуемо *се създават*. Чрез разработването на модел е допълнение (чрез него се създават). Предложната фраза (pp) на *счетоводна политика* се отнася към *модел* и е несъгласувано определение (какъв модел? – модел на счетоводна политика).

¹⁸ В този случай при превода се налага трансформацията на страдателния залог от българския текст в деятелен в английския текст. Ако решим да запазим страдателната конструкция, изречението трябва да започне с предложна фраза (Through the development), след което при запазване на страдателната конструкция казуемото are created ще бъде изместено в края на изречението, което би довело до объркване у читателя и нуждата от препрочитане на текста.

Превод на учебен модул 3: Управленско счетоводство и предприемачество

Таблица 2. Решения за превод на конкретни извадки от текста от български на английски език на учебен модул 3: Управленско счетоводство и предприемачество

№	Текст на български език	Превод на английски език
1	Финансовият капитал е един от ключовите фактори за развитието на предприятието, а осигуряването му изисква изработването на стратегия и предприемането на действия по неговото осигуряване .	Financial capital is one of the key factors for the development of the enterprise. Securing such capital requires the development of a strategy and taking actions to follow it ¹⁹ .
2	оборотен капитал и фондове за обращение	working capital and circulation funds
3	амортизационни отчисления... амортизационния фонд	depreciation deductions... depreciation fund
4	привлечени средства от приятели	cash borrowed from friends
5	печалба, останала след данъци и други задължителни плащания	income after taxation and other debt settlements
6	Със средства от държавния бюджет се отпускат средства за финансиране на инвестиционни проекти ²⁰ .	The state budget grants monies for funding investment projects ²¹ .
7	За осигуряване на необходимите финансови ресурси се прилагат различни финансови инструменти, същността на които е обект на разглеждане в следващия урок ²² .	The necessary financial resources are secured by applying various financial tools whose nature will be discussed in the next unit ²³ .

¹⁹ В българския текст срещахме повторение на съществителното „осигуряване“. Смятам, че то може да бъде избегнато в английския текст като променим на: *изработването на стратегия и предприемането на действия по спазването ѝ* (development of a strategy and taking actions to follow it).

²⁰ *средства за финансиране на инвестиционни проекти* – подлог, *се отпускат* – сказуемо, *със средства от държавния бюджет* – допълнение.

²¹ За да се придържама максимално близко до текста източник, променяме залога от страдателен в българския текст на деятелен в английския текст, като същевременно избягваме и повторението на съществителното „средства“. За най-адекватен превод на *средства* предлагам *monies*, тъй като ако изберем *funds*, ще се получи повторение с *funding*.

²² *различни финансови инструменти* – подлог, *се прилагат* – сказуемо, *За осигуряване на необходимите финансови ресурси* – допълнение, *същността на които е обект на разглеждане в следващия урок* – вмъкнато подчинено изречение, което дава допълнителна информация за подлога.

²³ В случая предлагам размяна на подлога и допълнението от главното изречение, запазване на залога – страдателен, но промяна на сказуемото и използването на предложна герундивна фраза *by applying*, последвана от определящо подчинено изречение, въведено с относително местоимение (defining relative clause).

8	Дълговото финансиране е подлежащо на връщане финансиране и се осигурява посредством кредити, лизингови схеми и дългови ценни книжа.	Debt financing is financing that shall be repaid and is secured through loans, leasing schemes and debt securities .
9	Дълговите ценни книжа са главно облигации, сертификати и менителница.	Debt securities are mainly bonds, certificates and bills of exchange .
10	Доходността по облигацията е купон.	The bond yield is set at its coupon rate .
11	Сертификатът е писмено задължение да върне на инвеститора сумата на депозита с лихва навреме.	The certificate is a written obligation of the debtor ²⁴ to pay back on time the deposit sum with the interest accrued.
12	безвъзмездно предоставени финансови ресурси	grants
13	Средно претеглената стойност на капитала (WACC) ²⁵	The weighted average cost of capital (WACC)
14	Чрез Директива 2013/34/ЕС се осигурява яснота и сравнимост на финансовите отчети ²⁶	Directive 2013/34/EU provides clarity and comparability to the financial statements ²⁷
15	освобождаване или опростяване на задълженията на микро- и МСП, като всяка европейска държава решава сама какъв да бъде обхвата на опрощението	relieving or remitting the debts of micro- and SMEs as each EU member state decides on its own range of remittance
16	одитиране на големите предприятия само от законоустановени одитори	auditing large enterprises shall be carried out only by certified auditors
17	Още по-опростени са правилата за микропредприятията ²⁸ .	The rules for micro-enterprises are even more simplified ²⁹ .
18	Могат по избор да съставят и пълен комплект финансови отчети ³⁰ .	They may optionally submit full-length financial statements ³¹ .

²⁴ В английския текст добавяме debtor, тъй като в българския текст не е упоменато кой трябва да върне сумата, макар и това да се подразбира.

²⁵ В скоби е дадена абревиатурата, изписана с латински символи, но от нея може да се направи предположение, затова е нужна проверка в електронен източник (Hargrave).

²⁶ сравнимост на финансовите отчети – подлог, се осигурява – казуемо, Чрез Директива 2013/34/ЕС – допълнение.

²⁷ Тук също е удачно казуемото в английския текст да бъде в деятелен залог, като подлогът и допълнението си разменят местата.

²⁸ Просто изречение с едно казуемо, съставно именно: комбинация копула + предикатив (AUX + предикатив) са по-опростени, а правилата е подлог.

²⁹ В английския текст е по-удачно подлогът да бъде поставен в началото на изречението.

³⁰ Подлогът (микропредприятията) в изречението липсва, тъй като текстът е част от таблица, която няма как да бъде поместена тук. Казуемото е съставно глаголно с модален глагол: могат да съставят. Общата схема на съставното глаголно казуемо е (V фазов/модален + да + пълнозначен глагол).

³¹ В този случай употребата на модален глагол в английския текст позволява вмъкването на наречие между модалния и пълнозначния глагол: may optionally submit. За разлика от българския текст, в английския не е позволена безподложна конструкция, затова добавяме подлог They.

19	Счетоводният баланс има двустранна форма. Структурата му включва раздели , групи и статии . Най-малката, най-ниско в йерархията е балансовата статия (балансовото перо) . Група от балансови статии формират балансова група. Няколко групи образуват раздел. Разделите се обозначават с главни букви, групите – с римски цифри , а статиите – с арабски цифри .	The balance sheet has a double-entry form. Its structure comprises sections , groups and entries . The lowest in the hierarchy comes the balance sheet entry . A group of balance sheet entries forms a balance sheet group. Several groups form a section. The sections are marked by capitals, the groups – with Roman numerals , while the entries – with Arabic numerals .
20	Записан, но невнесен капитал	Recorded, but unpaid capital
21	Продукти от развойна дейност	Products from development activities
22	Предоставени аванси и ДМА ³²	Granted advance payments and long-term tangible assets
23	Отсрочени данъци	Deferred taxes
24	Вземания	Receivables
25	Записан капитал	Subscribed share capital
26	Премии от емисии	Premiums from emissions
27	Резерв от последващи оценки	Reserve from further assessments
28	Нагрупана печалба/загуба от минали години: в т.ч.: неразпределена печалба; непокрита печалба	Accumulated profit/loss from past years: including: – undistributed profit; unsecured profit
29	Възможно е и още по-подробно подразделяне на статиите при спазване на структурата на формата на счетоводния баланс ³³ .	The accounting entries can be further subdivided providing they conform to the structure of the form of the balance sheet ³⁴ .
30	външни услуги	outsourced services
31	Разходи за придобиване на активи по стопански начин	Costs for the economic acquisition of assets
32	Отчет за печалбата и загубата и другия всеобхватен доход	Statement of profit and loss, and other comprehensive income

³² Съкращението ДМА се появява и на други места в текста, но за да се избегне объркване у читателя в английския текст е предоставен пълният термин.

³³ Просто изречение, сказуемото е (AUX + предикатив) *възможно е*.

³⁴ В английския текст поставяме подлога на първо място, а след него използваме страдателна конструкция, в която вмъкваме наречието further.

33	В структурата на отчета за собствения капитал се включва: салдо в началото на отчетния период; промени в счетоводната политика; салдо след промени в счетоводната политика и грешки; изменения за сметка на собствениците (увеличение, намаление); финансов резултат за текущия период; разпределение на печалбата (за дивиденди); покриване на загуба; последващи оценки на активи и пасиви (увеличения, намаления); други изменения в собствения капитал; салдо към края на отчетния период; промени от преводи на ГФО на предприятия в чужбина; собствен капитал към края на отчетния период.	The structure of the statement of owner's equity comprises: balance at the beginning of the accounting period; changes in the accounting policy; balance after the changes in the accounting policy and errors; changes at the expense of the owners (increase, decrease); financial result of the current period; allocation of the profit (for dividends); covering the losses; further assessment of the assets and liabilities (increase, decrease); other changes in the owner's equity; balance at the end of the accounting period; changes in the AFS that arise from translations to foreign enterprises; owner's equity at the end of the accounting period.
34	От доклади за дейността са освободени микро и малките предприятия у нас ³⁵ .	Micro- and small enterprises in Bulgaria are relieved from submitting reports on the activity ³⁶ .
35	пасиви – сегашно задължение на предприятието, произтичащо от минали събития, уредването на което се очаква да породи изходящ поток от ресурси, съдържащи икономически изгоди	liabilities – the current debt of the enterprise arising from past events and whose settlement is expected to result in an outgoing flow of resources that contain economic benefits
36	собствен капитал – остатъчният дял в активите на предприятието след приспадане на всички негови пасиви	owner's equity – the remaining share of assets of the enterprise after deducting all its liabilities
37	Приход се отчита, когато той е заработен и реализиран .	An income is reported when it is earned and generated .
38	текущо начисляване	current accruals
39	същественост и обобщаване	relevance and summation
40	Преглед и анализ на оборотна ведомост	Review and analysis of the trial balance
41	осчетоводен	booked (in the accounts)
42	Приходи на каса , Разходи на каса	Income in cash , Costs in cash
43	проверява се за некоректно разнесени по аналитичности суми и некоректни салда	a check is also performed if any analytical amounts and wrong balances have been incorrectly entered

³⁵ Просто изречение, сказуемото е *са освободени*; *От доклади (от тях) непряко допълнение*; *Доклади за дейността* (задпоставената предложна фраза pp пояснява дейността – несъгласувано определение).

³⁶ В английския текст запазваме страдателната форма на сказуемото *са освободени* – are relieved. Подлогът и допълнението остават непроменени като функция, но се променя тяхното местоположение, съответно в начална и крайна позиция.

44	проверява се последният сумарен ред за равенства между начални дебитни и кредитни, крайни дебитни и кредитни салда и дебитни и кредитни обороти	the bottom line is checked for equalities between initial debit and credit and end debit and credit balances and credit turnovers
45	Ако софтуерът позволява, се правят всички възможни контроли – тест на аналитичност, тест на контрировки, тест на сметкоплана, тест на дневници по здс, тест за дублирани документи.	If the software allows, all possible control checks are performed – Analytics Test, Currency Rates Test, Chart of Accounts Test, Books under the VAT Act Test, Doubled Documents Test.
47	В годишната данъчна декларация се вписват всички суми, с които се увеличава и намалява счетоводният финансов резултат ^{37, 38} .	All sums used to increase or decrease the accounting financial result shall be entered in the Annual Tax Declaration ³⁹ .
48	След съставянето и заверяването им (на годишните финансови отчети) и тяхното публикуване	After preparing and certifying them (annual financial statements) for publishing
49	Всички останали еднолични търговци се приравняват на търговски дружества и за тях важат правилата по чл. 38 от Закона за счетоводството.	All other sole traders are considered enterprises and they fall under the rules of article 38 of the Accountancy Act.
50	При неспазване на разпоредбите на Закона за счетоводството са предвидени глоби и имуществени санкции.	Failure to comply with the regulations of the Accountancy Act may result in fines and property sanctions.
51	Търговските регистри в Европа	Business registers in Europe
52	учредителен акт	founding act
53	регистъра на работодателите към службата за социално осигуряване ONSS ⁴⁰	the Register of Employers at the Social Security Service – ONSS

³⁷ Изречението е сложно. Сказуемите са три: *се вписват, се увеличава, намалява*; *В годишната данъчна декларация* (непряко допълнение – в нея се вписват). *Годишната и данъчна* са съгласувани определения към *декларация*. *С които се увеличава и намалява счетоводния финансов резултат*: Тези две изречения са свързани със съюза „и“ и са съподчинени към конституент от главното – *суми*, т.е. са подчинени определителни, защото се отнасят към име от главното изречение.

³⁸ Забележка: синтактическият анализ на изреченията е направен със съдействието на д-р Рени Манова.

³⁹ В английския текст сказуемото е само едно – страдателната конструкция *shall be entered*. Другите две сказуеми са преобразувани в инфинитивни форми, съответно *to increase, decrease, предшествани* от страдателната причастна форма *used*, което представлява редуцирано подчинено изречение: *which are used*.

⁴⁰ В Белгия.

54	Дружествата са задължени да публикуват определена информация и определени документи, като така се гарантира противопоставимостта им спрямо трети лица .	Enterprises shall publish certain information and certain documents, which guarantees their effectiveness against third parties . ⁴¹
55	Централната служба за счетоводните баланси към Националната банка на Белгия	the Central Balance Sheet Office at the National Bank of Belgium (Central Balance Sheet Office)
56	Кодекса за дружествата (в Белгия)	Belgian Code on Companies and Associations (LLP, White & Case)
57	Агенцията по вписванията (в България)	the Registry Agency
59	Лица, които са осигурители ⁴² и не са физически лица	Persons who are contributors ⁴³ and are not individuals
60	Онлайн справка може да се извършва по: името или ЕИК , съответно ЕГН на субектите; фирмено дело/година/окръжен съд; номер на заявление, номер на вписване; свързаност на субектите .	The online query may be made by: name or BULSTAT number, respectively the PIN of the individuals; case of the enterprise / year / regional court; number of the application, number of the registration; relationship to the individuals .
61	Уебсайтът на Общия електронен търговски регистър (в Гърция) е Националният бюлетин за търговска информация.	The website of the General Electronic Business Register is the National Bulletin of Business Information. (WHAT IS GENERAL REGISTRY)

⁴¹ Преводът на термина „противопоставимост“ налага по-подробно проучване на наличните източници. Във (Василев) откриваме термина third-party effect. Същият термин откриваме и в (Labonté). Ако обаче поставим този термин в английския текст, ще се получи повторение. Трети източник, наличен на български и английски език, дава същия термин в заглавието на публикацията на английски език, но „действието спрямо трети лица“ в заглавието на български език. В самия текст четем: „*противопоставимостта ... срещу трети лица*“ в българския текст и *effectiveness ... against third parties*“ (Европейска комисия). Считам, че този превод е най-удачен, за да не настъпи объркване у читателя, който може да не е запознат с юридическата терминология.

⁴² Думата „осигурител“ може да има различни значения на английски език. В случая става дума за „всяко физическо лице, юридическо лице или непсонифицирано дружество, както и други организации, които имат задължение по закон да внасят осигурителни вноски за други физически лица“ (Заркова).

⁴³ Търсенето в различни източници води до различни резултати като например insurer“ (Linguee), което обаче не съвпада с дефиницията на български език. Правилната дефиниция намираме в Cambridge Dictionary (Cambridge Dictionary), където се посочва: contributor – a person or company that pays money into a pension fund, medical insurance policy, etc.

62	събирателни дружества, командитни дружества (прости или с акции), граждански кооперации (които включват взаимозастрахователни сдружения и кредитни кооперации), акционерни дружества, дружества с ограничена отговорност и физически лица, които имат задължение за оповестяване в Националния бюлетин съгласно член 39 от Президентски указ от 27.11/14.12.1926.	general partnerships, limited partnerships (simple or with shares), civil cooperatives (including mutual insurance companies and credit cooperatives), joint-stock companies, limited liability companies and individuals who shall announce their registration in the National Bulletin in compliance with article 39 of a President's Decree from 27 November/14 December 1926
63	Съдебните решения за обявяване на дружеството в несъстоятелност или за започване на помирително производство или на друго универсално производство за удовлетворяване на кредиторите .	The legal decisions of declaring the enterprise insolvent or for starting conciliation proceedings or other universal proceedings for meeting the claims of the creditors .
64	Фирменото дело съдържа също пълното име, пълните имена на родителите, номера на личната карта или на паспорта, датата и мястото на раждане, гражданството и домашния адрес на ликвидаторите , законовите администратори, комисарите и синдиците на дружеството.	The case shall include the full name, the parents' full names, the ID card or the passport number, the date and place of birth, the citizenship and the home address of the liquidators , the legal administrators, the commissioners and the trustees of the enterprise.
65	Елементите на висящите молби за обявяване в несъстоятелност	The elements of the pending applications for declaring the enterprise insolvent
66	Регистърът е единственото място за оповестяването на търговски данни.	The register is the only place of announcing commercial data.

Заклучение

В статията беше представен преводът от английски на български и от български на английски език на съдържание по управленско счетоводство, част от Интелектуален продукт 1 на международен проект финансиран по програма „Еразъм+“. В контекста на стремежа на все повече висши учебни заведения да се интернационализират, участието им в международни проекти е от изключителна важност. Разработването на учебно съдържание на различни езици предполага достъпно поднасяне на информацията, като в конкретния случай това ще стане чрез печатно издание, в електронен вариант на специално създаден за целта уебсайт, както и чрез мобилно приложение, което е синхронизирано с уебсайта. В този смисъл, не само създаването на съдържанието, но и преводът му на различните езици поставят сериозно предизвика-

телство пред преводачите не само за постигане на адекватен превод, но и за поднасянето на превод, който да бъде достъпен за ползвателите на останалите езици, за да могат те от своя страна да извършат превода на съответния език. Еквивалентността не би била възможна без използването на информационни и комуникационни технологии в дигитална среда. Прилагането им помага не само за намиране на вярното решение, но и за извършването на превода в поставените срокове, което е ключова предпоставка за успешното реализиране на поставените цели и задачи. В статията са представени 116 примера, които заедно с анализите, направени към някои от тях, допринасят за изясняване на важни лингвистични и синтактични различия между двата езика. Много от тях биха били полезни както за колеги преводачи и лингвисти, така и за работещи в областта на икономиката и по-специално на управленското счетоводство. Освен това, както твърди Веселинов, сред ключовите приоритети на чуждоезиковото обучение са „преподаване на специално езиково съдържание за професионални цели като средство за подобряване на мобилността и пригодността за заетост“ (7), а ползвателите на учебното съдържание по проекта са именно лица, на които предстои да бъде предоставено професионално образование и обучение.

Библиография

- Василев, Ивайло (2016). Ред. Паунов. *Противопоставимост на актове с вещен ефект по чл. 113 ЗС*. Том 2. <http://web.uni-plovdiv.bg/paunov/Stidia%20Iuris/broi%202%20-%202016/Ivaylo%20Vasilev.pdf>. Пловдив: Studia Iuris. Уеб. 8.03.2020 [Vasilev, Ivaïlo (2016). Red. Paunov. *Protivopostavimost na aktove s veshten efekto po chl. 113 ZS*. Tom 2. <http://web.uni-plovdiv.bg/paunov/Stidia%20Iuris/broi%202%20-%202016/Ivaylo%20Vasilev.pdf>. Plovdiv: Studia Iuris. Ueb. 8.03.2020.]
- Веселинов, Димитър (2012). Чуждоезиковото обучение – нови изследователски ракурси. *Чуждоезиково обучение*. София: Национално издателство „Аз-буки“. Печатно издание. [Veselinov, Dimitür (2012). *Chuzhdoezikovo obuchenie – novi izsledovatelски kursove. Chuzhdoezikovo obuchenie*. Sofiya: Natsionalno izdanie „Az-buki“. Pechatno izdanie.]
- Данов, Данаил (2020). *Медийната грамотност: преосмисляне на опита*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. Печатно издание. [Danov, Danail (2020). *Mediïnata gramotnost: preosmislyane na nalichieto*. Sofiya: Universitetsko izdanie „Sv. Kliment Okhridski“. Pechatno izdanie]
- Данов, Данаил (2011). *Педагогика на ефективната комуникация: новите технологии като алтернатива на традиционното обучение*. София: ПОЛИС. [Danov, Danail (2011). *Pedagogika na effektivna komunikatsiya: süvremenni tekhnologii kato alternativa na traditsionnoto obuchenie*. Sofiya: POLIS.]

- Данов, Данаил (2018). Цифровизирана медийна реалност, социализация и медийна култура. *Смесеното обучение – модернизирани на образованието чрез технологиите*, ред. С. Караджова. София: Булвест Принт. Печатно издание. [Danov, Danail (2018). Tsifrovizirana mediina realnost, sotsializatsiya i mediina kultura. *Smesetno obuchenie – modernizirane na obrazovaniето chrez tekhnologiite*, red. S. Karadzova. Sofiya: Bulvest Print. Pечатno izdanie.]
- Димитров, Георги (2014). *Системи за заплащане на труда*, 12.08.2014. <http://balans.bg/7122-sistemi-za-zaplashtane-na-truda/>. Kreston BulMar. Уеб. 3.03.2020. [Dimitrov, Georgi (2014). *Sistemi za zaplashtane na truda*, 12.08.2014. <http://balans.bg/7122-sistemi-za-zaplashtane-na-truda/>. Kreston BulMar. Ueb. 3.08.2020.]
- Европейска комисия (2018). *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the law applicable to the third-party effects of assignments of claims*. 12.03.2018. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2018:96:FIN#>. Уеб. 8.03.2020. [Evropeiska komisiya (2018). *Predlozhenie za Reglament na Evropejskiya parlament i na Suveta otnosno prilozhimiya zakon za posleditsite ot vuzlaganeto na vzemaniya ot tretii strani*. 12.03.2018. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2018:96:FIN#>. Ueb. 8.03.2020.]
- Заркова, Вержиния (2006). *Осигурител е внасящият вноски за друг*, 8.05.2006. https://www.dnevnik.bg/dnevnikplus/2006/05/08/260979_osiguritel_e_vnashiashtiiat_vnoski_za_drug/. Уеб. 8.03.2020. [Zarkova, Verzhiniya (2006). *Osiguritel e vklyuchen v nastoyasheteto za drug*, 8.05.2006. https://www.dnevnik.bg/dnevnikplus/2006/05/08/260979_osiguritel_e_vnashiashtiiat_vnoski_za_drug/. Ueb. 8.03.2020.]
- Йорданова, Милена (2014). *Лингводидактическо моделиране на турската надежна система за българи*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. Печатно издание. [Jordanova, Milena (2014). *Lingvodidakticheskoto modelirane na turska padezhna sistema za bulgari*. Sofiya: Universitetsko izdanie „Sv. Kliment Okhridski“. Pечатno izdanie.]
- „Какво е ECVET?“ н.д. <http://old.hrdc.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0206&n=1&g=>. Център за развитие на човешките ресурси. Уеб. 1.03.2020. [„Kakvo e ECVET?“ N.d. <http://old.hrdc.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0206&n=1&g=>. Tsentur za razvitie na choveshkite resursi. Ueb. 1.03.2020]
- ПОНС. „wizard в PONS речника“ н.д. <https://bg.pons.com/превод/английски-български/wizard>. Уеб. 1.03.2020. [PONS. „Suvetnik v PONS rechnika“ n.d. <https://bg.pons.com/превод/английски-български/wizard>. Ueb. 1.03.2020.]
- „About the project“ н.д. <https://management-accounting.eu/>. Уеб. 1.03.2020.
- Cambridge Dictionary. „contributor.“ н.д. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/contributor>. Cambridge UP. Уеб. 8.03.2020.
- „Central Balance Sheet Office.“ н.д. <https://www.nbb.be/en/central-balance-sheet-office>. Уеб. 8.03.2020.

- „cleft sentences“ н.д. <http://www.bbc.co.uk/worldservice/learningenglish/youemeus/learnit/learnitv149.shtml>. BBC. 7.03.2020.
- dictionary.com. „wizard“ н.д. <https://www.dictionary.com/browse/wizard>. Dictionary.com, LLC. Уеб. 1.03.2020.
- Hargrave, Marshall (2019). *Weighted Average Cost of Capital – WACC*, 30.06.2019. <https://www.investopedia.com/terms/w/wacc.asp>. Dotdash. Уеб. 7.03.2020.
- Labonté, Hendric (2018). „Third-Party effects of the assignment of claims: new momentum from the Commission’s Capital Markets Union Action Plan and the Commission’s 2018 Proposal, *Journal of Private International Law*. 14:2, 319–342“. DOI: 10.1080/17441048.2018.1508621. Уеб. 8.03.2020.
- Linguee. „осигурител“ н.д. <https://www.linguee.com/bulgarian-english/translation/осигурител.html>. DeepL GmbH. Уеб. 8.03.2020.
- LLP, White & Case (2019). *Belgian Code on Companies and Associations: A practical handbook on the new law*, май 2019. <https://www.jdsupra.com/legalnews/belgian-code-on-companies-and-76161/>. Уеб. 8.03.2020.
- Shabana, S. „Piece Wage System: Meaning, Advantages and Disadvantages“ н.д. <https://www.businessmanagementideas.com/wage/piece-wage-system/piece-wage-system-meaning-advantages-and-disadvantages/4604>. 3.03.2020.
- „WHAT IS GENERAL REGISTRY“ н.д. http://www.businessportal.gr/home/index_en. Уеб. 8.03.2020.
- „What is In-House Accounting?“ н.д. <https://www.online-accounting-schools.org/faq/what-is-in-house-accounting/>. Уеб. 3 март 2020 г.
- „wizard на български“ н.д. <https://bg.glosbe.com/en/bg/wizard>. Glosbe. Уеб. 1.03.2020.

Ст. преп. д-р Петър Тодоров

Катедра „Чуждоезиково обучение“

Стопанска академия „Димитър А. Ценов“

Адрес: ул. Емануил Чакъров № 2, Свищов 5250, България

✉ peter.d.todorov@gmail.com

Senior lecturer Peter Todorov, PhD

Department of Foreign Language Teaching

D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov

Address: 2 Emanuil Chakarov Str., 5250 Svishtov, Bulgaria

✉ peter.d.todorov@gmail.com

ВИРТУАЛНАТА КЛАСНА СТАЯ В ПОДКРЕПА НА РАННОТО ЧУЖДОЕЗИКОВО ОБУЧЕНИЕ

Вероника Рачева

Фондация „Прознание“ (България)

Veronica Racheva

(Foundation „Proznanie“ (Bulgaria))

Veronica Racheva. VIRTUAL CLASSROOM IN SUPPORT OF PRESCHOOL SECOND LANGUAGE LEARNING

Abstract. Virtual learning environments and the Internet lead not only to the enrichment of alternatives for foreign language learning, but also requires reconsidering of pedagogy and methodology. This article discusses the application of virtual classrooms in early foreign language learning. The data from a study conducted with 18 preschool teachers of foreign language, who switched to fully remote work in a virtual classroom during the COVID-19 lockdown, are presented. The main findings reveal that the virtual classroom meets the age characteristics of preschool children to a great extent and has the potential to provide favorable environment for online foreign language acquisition.

Keywords: virtual classroom, second language learning, preschool, ICT

Вероника Рачева. ВИРТУАЛНАТА КЛАСНА СТАЯ В ПОДКРЕПА НА РАННОТО ЧУЖДОЕЗИКОВО ОБУЧЕНИЕ

Резюме. Виртуалните учебни среди и интернет пространството водят не само до обогатяване на алтернативите за усвояване на чужд език, но и до преразглеждане на установените разбирания в педагогиката и методиката на преподаване. Настоящата статия разглежда приложението на виртуалните класни стаи в ранното чуждоезиково обучение. Представени са данните от проучване, проведено с 18 учители по чужд език в предучилищна възраст, които по време на карантината поради COVID-19, са преминали на изцяло дистанционна работа във виртуална класна стая. В най-общ план резултатите от проучването показват, че респондентите оценяват виртуалната класна стая като среда, която отговаря на възрастовите характеристики на децата в предучилищна възраст и има потенциала да им осигури пълноценно онлайн взаимодействие по чужд език.

Ключови думи: виртуална класна стая, чуждоезиково обучение, предучилищна възраст, ИКТ

През последните две десетилетия навлизането на технологиите в обучението динамично променя педагогическата практика и теория. Въвеждане на информационните и комуникационни технологии (ИКТ) в учебния процес започна от тези практики, които изискват и позволяват най-голяма интерактивност и едновременно с това дават най-голяма свобода при избора на методи и средства на преподаване. На едно от първите места в това отношение е ранното чуждоезиково обучение. Активното използване на технологии в процеса на преподаване на чужд език в ранна детска възраст направи преход от традиционно към т.нар. смесен тип обучение (blended learning), което цели да надгради конвенционалния учебен процес с добавените ползи и възможности на ИКТ.

През последните месеци беше направена още една стъпка напред – безпрецедентното затваряне на учебните заведения заради епидемията от COVID-19, доведе до изпробването и осъзнаването на възможностите, които технологиите предоставят на образованието. За разлика от училищата и университетите, малко детски градини успяха да трансформират пълноценно своята работа в онлайн вариант. За сметка на това много от учебните центрове по ранно чуждоезиково обучение, именно благодарение на натрупания опит, безпроблемно пренесоха занятията си с децата от предучилищна възраст във виртуалните класни стаи и от смесен тип обучение преминаха на изцяло дистанционно.

Трябва да се има предвид обаче, че възможностите, които дават виртуалните учебни среди и интернет пространството водят не само до обогатяване на алтернативите за усвояване на чужд език, но и до преразглеждане на установените разбирания в педагогиката и методиката на преподаване, преосмисляне на ролята на учителя, видовете взаимодействие, както и на самата учебна среда (San, 2009). Използването на технологии в ранното чуждоезиково обучение има специфики, които трябва да са съобразени с възрастовите характеристики на децата. Децата в предучилищна възраст следва първо да се адаптират към виртуалните форми на преподаване (което обикновено се случва бързо), да бъдат ръководени при участието им в съвместни дейности онлайн, да използват учебни материали, които отговарят на уменията, възможностите и интересите им (Milton & Garbi, 2000).

Не всички виртуални учебни среди могат да отговорят на тези изисквания. Например асинхронните платформи, които са най-широко използвани в областта на онлайн обучението, предполагат самостоятелно учение и висока степен на саморегулация. Основният фокус при тях пада върху когнитивните процеси за сметка на отчитането на потребностите на учащите от подкрепа, принадлежност и взаимодействие (Kreijnsa, 2003). Това ги прави неподходящи за предучилищна възраст. От друга страна, синхронните виртуални класни стаи могат да предложат пълноценно чуждоезиково обучение на децата от предучилищна възраст, дори и в изцяло онлайн вариант, тъй като предпо-

лагат жива видеоконферентна връзка между учителя и децата, имат лесен за ползване интерфейс, дават възможност за споделяне на различен тип учебно съдържание и реализиране на игрови подходи и съвместна работа.

Настоящата статия представя проучване върху изцяло дистанционното прилагане на синхронните виртуални класни стаи в ранното чуждоезиково обучение на деца от предучилищна възраст. Изложението е организирано в четири части: 1) кратък преглед на теорията за синхронното виртуално преподаване и приложението му в ранното чуждоезиково обучение; 2) описание на методиката на изследване; 3) анализ на резултатите от проведеното изследване; 4) основни изводи и заключения.

Теоретична постановка на изследвания проблем

Виртуалните класни стаи позволяват участие в учебни дейности в реално време без значение от местоположението. Това е т.нар. **синхронно виртуално учене**, при което обучаемите и учителят работят заедно по едно и също време, в една и съща онлайн среда (Martin & Parker, 2014). То предлага редица предимства, като сътрудничество, комуникация, удобство, ефективност, лесно ръководене на взаимодействието, индивидуализация, навременна и конструктивна обратна връзка (Strohmeier, 2011). Взаимодействието се осъществява чрез видеоконферентна връзка между учителя и учениците. Допълнително, този тип учебни среди разполагат с инструменти за онагледяване на учебно съдържание в различни формати, като интерактивна бяла дъска, възможност за споделяне на аудио- и видеоклипове, както и за демонстриране на различни учебни приложения. Виртуалните класни стаи предоставят и възможност за реализиране на съвместни и самостоятелни дейности, както и за работа в малки групи. В такава среда учителят има особено важна роля на насочващ и подкрепящ взаимодействието. Всички тези интерактивни елементи не са налични в асинхронните виртуални учебни среди (Martin, 2012).

Виртуалната класна стая може да предостави богати възможности, особено когато се използва в комбинация със среди за самостоятелно учене или като допълнение към учебните дейности в традиционната класна стая. За разлика от асинхронните среди за самостоятелна подготовка, синхронната виртуална класна стая позволява мигновена обратна връзка, непосредствено взаимодействие между учител и ученици и включване на дейности, които да повишат мотивацията и активното участие (Yilmaz, 2015). Непосредственото общуване благоприятства изграждането на връзки в групата, както и на чувство за общност.

Мигновената обратна връзка и разнообразните варианти за онагледяване са особено полезни при работата с деца от предучилищната възраст. При използването на виртуалната класна стая от домашна среда се създава допълнително чувство, че децата се намират в психологически безопасно пространство.

ство, което повишава тяхната увереност и сваля бариерите пред активното участие и изразяване на мнение (Woodcock, Sisco & Eady, 2015). Самата синхронна среда подкрепя динамичното взаимодействие, засилва социалното присъствие и насърчава споделянето на емоционална подкрепа в групата.

Виртуалната класна стая може да предложи нова среда за учене и да реализира нови цели, надхвърлящи физическите предели на конвенционалната учебна среда, като например:

- да насърчи използването на разнообразни дейности, стимулиращи активното участие и изявата на децата, залагайки включително и на игровизацията (Данов, 2020);
- да позволи на малките ученици, които изпитват затруднения или демонстрират постижения над средното ниво, да напредват със собствен темп, като използват технологии във и извън физическата учебна среда;
- да осигури диференциация на взаимодействието;
- да подкрепи деца със СОП, поведенчески, когнитивни или социо-икономически затруднения със самостоятелни дейности, в които индивидуално да учат и упражняват новите знания в дигитална среда или да работят със собствен темп по гъвкави учебни планове;
- да позволи лесен достъп до педагози от цял свят, възможности за междукulturно взаимодействие (Данов, 2020), за включване на родителите в хода на учебния процес и пр.;
- да предложи възможност на учебните заведения да разширят предлаганото от тях съдържание с организиране на онлайн дейности по интереси.

За да разберем дали изброените дотук възможности и предимства на синхронните виртуални класни стаи ги правят подходящи за преподаване на чужд език на деца от предучилищна възраст, следва да конкретизираме някои специфики на ранното чуждоезиково обучение.

Усвояването на езика и развиването на речта в предучилищна възраст са тясно свързани с комуникационното поведение на децата не само като система от символи, която се отразява върху познавателните процеси, но и като средство за обмен на информация (Ангелова, 2006). Предучилищна възраст е сензитивен период по отношение не само на овладяването на езика като знакова система, но и неговото психолингвистично познаване като средство за комуникация на междукulturно равнище. Развитието на речта в тази възраст има особено значение за извършване на прехода от неосъзнато ползване на езика към съзнателната му целенасочена употреба. Изхождайки от тази постановка, при ранното чуждоезиково обучение в предучилищна възраст може да се разграничат овладяването на езика като система и развитието на речта като индивидуален, творчески акт – две страни на един сложен процес, чрез който се цели придобиване на нова комуникативна компетентност. Развитието на

речта при децата в разглежданата възраст се осъществява в контекста на социалната среда, а овладяването на езика се реализира в процеса на общуване.

При ранното чуждоезиковото обучение би следвало да се създадат необходимите условия за прилагане на усвоените езикови и социокултурни знания и умения, с цел да се реализират комуникативните намерения в процеса на общуване и да се приобщи индивидуалната същност и социалната идентичност към чуждия език и култура (Дринова, 1994). Според Collins и Munoz децата от предучилищна възраст усвояват чуждия език чрез организиране на дейности, които им позволяват да се потопят в среда, която предоставя богати стимули и възможност да откриват новите знания в контекста на събитията (Collins & Munoz, 2016).

Значението на социалния контекст при ранното усвояване на чужд език се потвърждава и от изследването на Kuhl (Kuhl, 2011). В него се посочва, че децата имат нужда и от социален опит и взаимодействие с други хора, за да задействат механизмите на усвояването на езика цел, особено когато той не е част от тяхното всекидневно общуване. Именно защото ученето на втори език в тази възраст е най-вече социално, приложенията и програмите за самообучение не могат да бъдат достатъчно ефективни. Децата имат нужда от взаимодействие в социален контекст – нещо, което синхронната виртуална класна стая може да предостави в компютърно опосредстваната среда.

От казаното дотук може да се обобщи, че основен способ в ранното чуждоезиково обучение е включването на децата в достъпни комуникативни ситуации, които максимално се приближават до социокултурната действителност на страната, в която се говори езика цел. Това може да се постигне чрез разнообразни похвати. Важно е те да са игрови и да включват автентични за културата на изучавания език дейности и предмети.

В предучилищна възраст играта е не само средство за забавление, но и за учене. Играта подобрява познавателните способности на децата, повишава резултатите от обучението и води до промени в знанията, уменията, отношенията и поведението. Игрово-базираното обучение е един от подходите, при който се използва игровата среда, за да се привлече и задържи вниманието на детето и да се стимулира активното му участие в педагогическото взаимодействие (Ngan Kuen Lai, 2018)

Синхронната виртуална класна стая предоставя благоприятна среда за реализирането на игрово-базирано обучение. Важно е обаче да се съблюдават някои специфики, свързани с възрастовите характеристики на децата в предучилищна възраст. Онлайн игровите ситуации трябва да са разнообразни и кратки, така че да отговарят на продължителността на задържане на вниманието в тази възраст и да поддържат мотивацията за участие. Децата разполагат с ограничен активен лексикален запас. За да могат да имат автентичен и пълноценен комуникативен опит в онлайн среда, педагогическото взаимо-

действие трябва да е организирано спрямо техните възможности. Когато са често изложени на чуждоезиково общуване, което не разбират и в което не могат да вземат активно участие, те губят увереност и мотивация за учене (Milton & Garbi, 2000). Във виртуалната класна стая взаимодействието се ръководи пряко от учителя, което му дава възможност да регулира тези процеси спрямо групата, с която работи.

Друго важно условие за пълноценното виртуално ранно чуждоезиково обучение е реализирането му в достъпна и привлекателна за децата онлайн среда, която дава възможност за прилагане на игрови похвати и интерактивност. Децата следва да могат да работят директно с учебните материали в реално време (Schwienhorst, 2002).

От особено значение е даването на регулярна и неформална обратна връзка. Това съдейства за формирането на правилно произношение, натрупването на речников запас и усъвършенстването на комуникативните умения на чуждия език (Ngan Kuen Lai, 2018). Виртуалната класна стая предоставя тази възможност благодарение на видеоконферентната връзка и взаимодействието в реално време. Подходящата за децата от предучилищна възраст виртуална учебна среда трябва да се приближава максимално до физическата среда и непосредственото неформално общуване (Knutzen, 2012).

В обобщение може да се каже, че пълноценната онлайн среда за реализиране на ранно чуждоезиково обучение трябва да разполага с такива инструменти и възможности, които подкрепят усвояването на езика чрез взаимодействие, съвместна работа и предоставяне на разнообразие от дейности и материали.

Методика на изследването

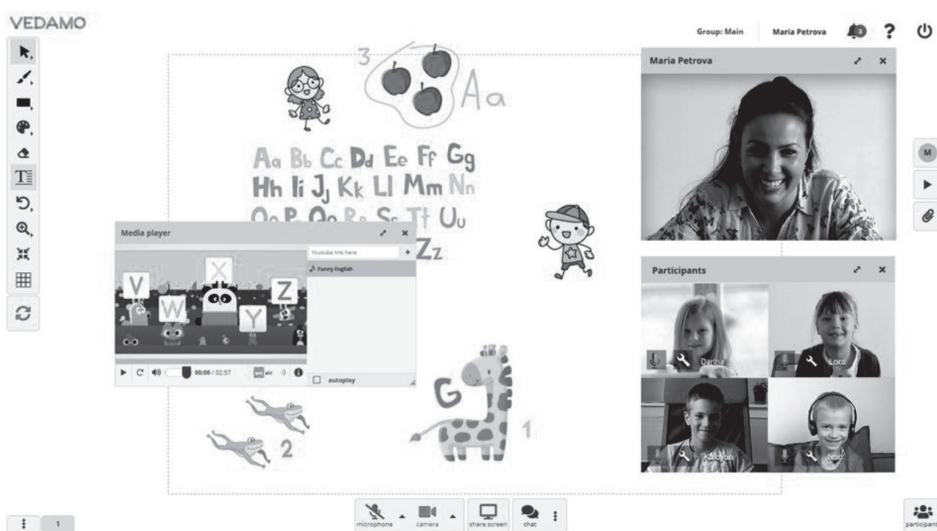
Цели и въпроси на изследването. Настоящото изследване си поставя два основни въпроса:

- Да провери до каква степен виртуалната класна стая може да предостави пълноценна среда за изцяло дистанционно преподаване на чужд език в предучилищна възраст?
- Да провери до каква степен взаимодействието във виртуална класна стая отговаря на възрастовите специфики на децата в предучилищна възраст?

В отговор на тези въпроси беше проведено проучване с общо 18 учители по ранно чуждоезиково обучение, които по време на извънредното положение, поради епидемията от COVID-19, са преминали на изцяло дистанционно взаимодействие във виртуална класна стая. Проучването е проведено в периода 15.03.2020–30.04.2020. Предмет на изследване на настоящата разработка е потенциалът на виртуалната класна стая да отговори на спецификите на ранното чуждоезиково обучение и децата от предучилищна възраст.

Дизайн на изследването

- Участници – проучването е проведено с 18 учители от общо 6 учебни центъра, които предлагат ранно чуждоезиково обучение (английски език). Всички участници са били обучени и са имали опит с работа във виртуална класна стая преди извънредното положение. В този смисъл те познават инструментите на средата и е било необходимо единствено да направят преход от смесен тип обучение към изцяло дистанционно. Групите, с които работят са малки – състоят се от 3 до 6 деца, на възраст 4–6 години. Всички деца участват в онлайн сесии от своя дом, като използват лаптоп с камера, слушалки и микрофон и се включват в точно определен час през виртуална класна стая ВЕДАМО¹, за да се срещнат със своя учител и връстници и да взаимодействат в реално време. Онлайн сесиите във всички учебни центрове са с продължителност 20–30 минути и се провеждат 2 пъти седмично.

Фиг. 1. Скриншот от онлайн сесия по английски език с 5–6-годишни деца във виртуална класна стая

- Етапи – проучването се проведе в два етапа. В първия етап бяха избрани участници по предварително зададени критерии – да преподават чужд език на 4–6-годишни деца, да са обучени да използват виртуална класна стая, да имат опит в смесения тип обучение, да имат възмож-

¹ Уеббазирана виртуална учебна среда за синхронно преподаване, която разполага с видеоконферентна връзка, онлайн интерактивна дъска, медиен плеър, споделяне на екран и други инструменти за съвместна и индивидуална работа.

ност за реализиране на поне 8 онлайн сесии до края на проучването. Във втория, същински етап избраните учители попълниха анкета, резултатите от която са анализирани по-долу.

Методи

В проучването е използвана частично стандартизирана онлайн анкета, състояща се от въпроси, изследващи мнението на учителите за ефективността от приложението на виртуалната класна стая в изцяло дистанционното ранно чуждоезиково обучение.

В анкетата са приложени въпроси от следните типове: десет затворени и полузатворени въпроса, от които осем многовариантни и два за поставяне на рейтинги, и три отворени въпроса за изказване на свободен отговор.

Анализ и резултати

Респондентите в анкетното проучване бяха 18 учители, които преподават чужд език на деца в предучилищна възраст.

На първия въпрос от анкетата: „Колко често използвахте виртуалната класна стая, преди да преминете към изцяло дистанционно преподаване по време на карантината?“, 1 участник (6%) е посочил веднъж седмично, 8 участници (44%) – веднъж месечно и 9 участници (50%) – 3–4 пъти годишно. Това показва, че преди карантината повечето участници имат опит в използването на виртуалната класна стая в контекста на смесения тип обучение, но не и в изцяло дистанционното преподаване.

Следващият въпрос е отворен и изисква от участниците да споделят с каква цел са използвали виртуалната класна стая в своята работа преди извънредното положение. Отговорите се свеждат до приложението на синхронната виртуална учебна среда като средство за включване в традиционната учебна среда на дистанционни гост-лектори (естествени носители на езика, гост-учители, родители); като вариант за наваксване на учебен материал с отсъстващи деца и като канал за по-лесна връзка с родители и колеги. Това показва, че преди преминаването към изцяло онлайн преподаване, виртуалната класна стая е била по-скоро средство, допълващо и подкрепящо традиционното педагогическо взаимодействие.

В третия въпрос 17% от анкетираните посочват, че преди прехода към дистанционна работа са се чувствали по-скоро неуверени да преподават във виртуалната класна стая. 56% определят своята увереност да боравят с инструментите на средата като средна, а 28% като висока или много висока. Това показва, че макар и да са преминали обучение, по-голямата част от респондентите не са имали достатъчно опит в изцяло дистанционното преподаване, който да им създаде увереност в работата със средата.

След реализирането на поне осем онлайн сесии, 83% от участниците в анкетата определят своята увереност като висока, а 17% като средна. Това показва, че обучението за работа с виртуална класна стая може да даде на учителите по чужд език в предучилищна възраст насока за нейното приложение, но това, което изгражда техните умения за работата със средата, е практиката и регулярното ѝ използване в работата с техните ученици.

В петия въпрос респондентите следва да споделят до каква степен децата са се ориентирали лесно в онлайн средата, когато са преминали на дистанционна форма на обучение. Според 89% от учителите децата са се ориентирали лесно и са се включили активно във взаимодействието още по време на първата онлайн сесия. Това показва, че използваната виртуална учебна среда е интуитивна и съобразена с възрастовите характеристики на 4–6-годишните деца. Основен фактор за това е и директната комуникация с учителя, който в случай на нужда може да насочва децата и да ги ориентира в средата по време на самото взаимодействие.

Следващият въпрос в анкетата изисква от участниците да оценят до каква степен децата възприемат виртуалната класна стая като пространство за учене на чужд език, а не за забавление. 100% от анкетираните са посочили, че децата разбират целта на онлайн педагогическото взаимодействие в много висока или висока степен. От това може да се заключи, че виртуалната класна стая предлага добре структурирана учебна среда, в която всички участници в педагогическото взаимодействие разбират и реализират пълноценно своята роля.

Според 61% от анкетираните работата във виртуална класна стая съдейства за изграждането на допълнителни дигитални умения, които са приложими отвъд дистанционното ранно чуждоезиково обучение. 39% смятат, че децата се ориентират лесно във виртуалната учебна среда благодарение на опита си от други електронни приложения и програми и помощта, която родителите им оказват, докато учат от вкъщи. Това твърдение отново може да се свърже с интуитивния интерфейс на средата и възможността учителят да насочва децата по време на онлайн взаимодействието.

С осмия въпрос в анкетата се цели респондентите да оценят степента, в която виртуалната класна стая предоставя инструменти, съдействащи за пълноценното усвояване на езика цел в предучилищна възраст. Според 78% от анкетираните средата съдейства за това в много висока или висока степен. Това показва, че изследваните педагози се чувстват комфортно да работят в онлайн среда, като реализират предварително заложените цели.

В следващия въпрос от проучването се изисква от учителите да определят кои инструменти на виртуалната класна стая са най-приложими в ранното чуждоезиково обучение, като им се дава възможност да изберат повече от един инструмент. Всички запитани, без изключение, са определили видеоконферентната връзка, медийният плеър, виртуалната показалка и възможността

за онагледяване на разнообразно учебно съдържание на интерактивната бяла дъска като най-приложими в онлайн сесиите по чужд език с малките ученици. 89% от респондентите са посочили като високо приложима функцията за споделяне на екран. Следващите по значимост инструменти са контролът на учителя върху груповото взаимодействие (78%), възможността за рисуване и писане по виртуалната бяла дъска (56%), работата в малки групи (39%).

Следващият въпрос от проучването изисква от анкетираните да оценят предимствата на виртуалната пред традиционната учебна среда в контекста на ранното чуждоезиково обучение, като поставят рейтинг на изказани твърдения. Най-високият рейтинг е 5, а най-ниският – 0. С най-висок рейтинг са следните твърдения:

- Ученето на чужд език е по-удобно (рейтинг 4,89).
- Обучението може да е много по-интерактивно (рейтинг 4,50).
- Родителите имат много по-голям контрол върху обучението на своите деца (рейтинг 4,44).
- Връзката учител–родител е подобрена (рейтинг 4,94).
- Децата са по-активни в процеса на педагогическо взаимодействие (рейтинг 4,56).
- Децата усвояват езика цел по-пълноценно (рейтинг 4,17).

Единадесетият въпрос е отворен и насърчава участниците да споделят какви типове дейности най-често реализират по време на своите онлайн сесии. Сред най-споменаваните са разпознаване и назоваване на думи по картинки, споделени на бялата дъска; пеене на песни, споделени в медийния плеър; подвижни игри пред камерата за разпознаване и изпълняване на инструкции; игри за свързване; мултимедийни образователни игри; ролеви игри за стимулиране на общуването на чуждия език. Всичко изброено се доближава изключително много до дейностите, които се реализират и в традиционната учебна среда.

При дванадесети въпрос анкетираните трябва да споделят кои са били за тях най-големите предизвикателства при преминаването към изцяло дистанционно взаимодействие с децата. Сред най-често споменаваните отговори се открояват – изборът на подходящ час за провеждане на онлайн сесиите (оказва се, че обедните часове и часовете след 18:30 не са подходящи, тъй като децата не са толкова активни и мотивирани за работа); нуждата от първоначално техническо съдействие от страна на родителите, за да могат децата да влязат във виртуалната учебна среда; потенциалните технически проблеми, върху които учителят няма контрол.

На заключителния въпрос от респондентите се изисква да поставят цялостна оценка от 1 до 6 на приложението на виртуалната класна стая в ранното чуждоезиково обучение. Средната оценка е 5,67 като 72% от анкетираните са дали максималната оценка 6.

Изводи

Резултатите от анкетата сочат, че въпреки неголемия опит и използването на виртуалната класна стая в друг контекст преди извънредното положение, участващите в проучването учители са направили бърз преход към изцяло дистанционно преподаване. Това показва, че виртуалната учебна среда е лесна за използване и подходяща за реализиране на онлайн взаимодействие.

На база на представените данни могат да се направят някои изводи, в съответствие с поставените в началото на изследването въпроси:

1. Може да се твърди, че виртуалната класна стая в голяма степен има потенциала да осигури пълноценна среда за реализиране на онлайн взаимодействие по чужд език в предучилищна възраст. Според анкетираните виртуалната класна стая разполага с необходимите инструменти за включване на разнообразни материали и различни типове дейности – видеоконферентна връзка, интерактивна бяла дъска, медиен плеър, виртуална показалка, споделяне на екран. Така виртуалната класна стая не само може да подсили аналог на дейностите в традиционната учебна среда, но и да ги надгради и обогати с възможностите на онлайн средата, чрез включване на повече визуални и мултимедийни материали, игровизация и пр. Сред основните предимства на средата, които анкетираните изтъкват, са по-голямото удобство да учиш от къщи, по-добрият контакт с родителите, повишената активност на децата в процеса на взаимодействие, по-високата интерактивност.
2. Виртуалната класна стая до голяма степен отговаря на възрастовите характеристики на 4–6-годишните деца. Голяма част от анкетираните посочват, че в началото на дистанционното обучение, децата са имали нужда от техническо съдействие от страна на своите родители, за да влязат виртуалната класна стая. След като веднъж обаче попаднат в онлайн средата, се ориентират лесно и разбират целта и ролята си в онлайн взаимодействието.

Това проучване няма претенции за представителност и разглежда само малка част от потенциала на синхронните виртуални учебни среди за реализирането на ранно чуждоезиково обучение онлайн. За по-нататъшни изследвания в тази насока могат да се поставят следните въпроси:

1. Какви са дигиталните компетентности, необходими на учителите по чужд език за работа във виртуална синхронна учебна среда?
2. Какви са оптималните педагогически и организационни характеристики на ранното чуждоезиково обучение, реализирано във виртуална класна стая?

Библиография

- Ангелова, Л. Б. (2006). *Основи на педагогическата компетентност*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. [Angelova, L. B. (2006). *Osnovi na pedagogicheskata sigurnost*. Sofiya: Universitetsko izdanie „Sv. Kliment Okhridski“.]
- Данов, Д. (2020). *Дигитализация и образование: иновативност, креативност и интеркултурност*, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. [Danov, D. (2020). *Digitalizatsiya i obrazovanie: inovativnost, kreativnost i interkulturnost*, Sofiya: Universitetsko izdanie „Sv. Kliment Okhridski“.]
- Дринова, Р. (1994). Социокултурни аспекти на комуникативната компетентност и стратегии за усвояване. *Чуждоезиково обучение* [Drinova, R. (1994). *Sotsiokulturni aspekti na komunikativnata sigurnost i strategii za izpolzване*. Chuzhdoezikovo obuchenie]
- Can, T. (2009). Learning and Teaching Languages Online: a Constructivist Approach. *Novitas-ROYAL*, 3(1), 60–74.
- Collins, L., & Munoz, C. (2016). The Foreign Language Classroom: Current Perspectives and Future Considerations. *The Modern Language Journal*, 100, 133–147.
- F. Martin, M. A. (2012). Examining Interactivity in Synchronous Virtual Classrooms. *The International Review of Research in Open and Distance Learning*, 3(13), 227–260.
- Guo, S.-c., & Chen, G.-d. (2018). Fostering the Learning of English Idioms by Setting Children within a Virtual Environment. *Seventh International Conference of Educational Innovation through Technology (EITT)*.
- K. Kreijnsa, P. A. (2003). Identifying the Pitfalls for Social Interaction in Computer-Supported Collaborative Learning Environments: A Review of the Research. *Computers in Human Behavior*, 19, 335–353.
- Knutzen, B. &. (2012). The global classroom project: Learning a second language in a virtual environment. *The Electronic Journal of e-Learning*, 10(1), The Electronic Journal of e-Learning. Retrieved 2020, from www.ejel.org
- Kuhl, P. K. (2011). Early Language Learning and Literacy: Neuroscience Implications for Education. *Mind, Brain and Education*, 5(3), 128–142.
- Martin, F., & Parker, M. A. (2014). Use of Synchronous Virtual Classrooms: Why, Who, and How? *MERLOT Journal of Online Learning and Teaching*, 10(2), 192–210.
- Milton, J., & Garbi, A. (2000). VIRLAN: Collaborative Foreign Language Learning on the Internet for Primary Age Children: Problems and a Solution. *Educational Technology & Society*, 3(3), 286–292.
- Ngan Kuen Lai, T. F. (2018). Learning through intuitive interface: A case study on preschool learning. *Computers & Education*, 126, 443–458.
- Schwienhorst, K. (2002). Why virtual, why environments? Implementing virtual reality concepts in computer-assisted language learning. *Simulation & Gaming*, 33(2), 196–209.

- Strohmeier, D. M. (2011). Design Characteristics of Virtual Learning Environments: State of Research. *Computers & Education*, 57, 2505–2516.
- Woodcock, S., Sisco, A., & Eady, M. J. (2015). The learning experience: Training teachers using online synchronous environments. *Journal of Educational Research and Practice*, 5(1), 21–34.
- Yılmaz, Ö. (2015). The effects of “live virtual classroom” on students’ achievement and students’ opinions about “live virtual classroom” at distance... *TOJET: Turkish Online Journal of Educational Technology*, 14(1), 108–115.
- Zheng, D., & Newgarden, K. (2011). Rethinking Language Learning: Virtual Worlds as a Catalyst for Change. *International Journal of Learning and Media*, 3(2), 13–36.

Вероника Рачева

Директор фондация „Прознание“

Адрес: ул. Ген. Йосиф В. Гурко № 52, ет. 5,

София 1000, България

✉ veronica.racheva@gmail.com

Veronika Racheva

Foundation „Proznanie“ – Director

Address: 52 Gen. Yosif V. Gurko Street, 5th floor,

Sofia 1000, Bulgaria

✉ veronica.racheva@gmail.com

РЕЦЕНЗИИ

REVIEWS

СЛОВЕСНАТА И ВИЗУАЛНАТА КУЛТУРА НА АТОН – УНИКАЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ В СЛОВО И ОБРАЗ

THE LINGUISTIC AND VISUAL CULTURE OF ATHOS – A UNIQUE STUDY IN WORDS AND IMAGES

Мони Алмалех

Нов български университет (България)

Mony Almalech

(New Bulgarian University (Bulgaria))

Мирослав Дачев. Библиотека Атониада: № 1 Свети Георги: Великомъченик, чудотворец и победоносец, Унив. изд., София, 2008, 345 с.; № 2 Свети Никола: Светител, спасител и чудотворец; № 3 Свети Йоан: Господен Предтеча и Кръстител; № 4 Света Мария Магдалина; № 5 Светите апостоли Петър и Павел; № 6 Свети Георги: Иконография. София, 2015–2019

През 2019 г. излезе от печат том шести от поредицата „Атониада“ на „Център за семиотични и културни изследвания“. Издателят на шестте тома е A&T Publishers Ltd. Изданията са уникални! И текстовете, и снимките от Атон, от български и чуждестранни църкви, манастири, музеи са авторски, на Мирослав Дачев. Редно е моят текст да обхваща не само монографичното изследване, но и автора, защото на кориците на томове липсва неговото име, което е мъдро решение с етични и естетически измерения.

Днес има шест тома, но те не се раждат от нищото. Идеята за проект започва да зрее след първите поклоннически посещения в лоното на Атон. Пътят минава през преодоляването на съмненията у монасите какво трябва да има в едно монографично изследване в слово и образ, през опасностите при постигането на търсения кадър на ръба на скала, надвесена над пропаст. Така започват страстите за по-съвършена техника, която да може да запечати

и красотата на изображенията, и патината на времето. Печатните творения са предхождани от спечелване на доверието на най-разнообразни личности и институции с различни правила и обичаи, за да се получат разрешения за снимане – атонски, български, сръбски, албански, италиански, ватикански, френски, арменски, грузински и ред други. Към това трябва да добавим книжните тела, които са плод на нечовешки, къртовски труд по изображенията, очевидно извършван с любов. Не че подценявам труда по текстовете, но словата са по-дълго практикуваната област...

Томовете от поредицата напълно отговарят на името ѝ, защото съдържат както подробен снимков материал, така и описания на изображения от всички атонски обители. В тези описания са дадени множество интересни факти около присъствието, създаването и почитта към даден светец и негови икони и стенописи. В снимковата част на книжните тела са включени и много изображения от български и балкански църкви. Държа да подчертая включването на два, много ценени от мен, обекта – Капела Палатина в Палермо и катедралата в Монреале. Те са специални в своето историческо и изобразително битие, в което може да съзрем византийска мозайка на четирите свещени същества от Езекил 1; 10, над едно от които с български букви е изписано СЕРАФИМЪ...

Издадените досега книги имат стойност на атонски архив енциклопедия – това е разказ за визуалните и културните съкровища на Света гора. Българският манастир е поставен в контекста на цялото единство и разнообразие на светогорските обители. Образите са придружени от блестящо представена подробна информация за историята, произхода и битието на различните изображения – в библейския канон, в апокрифите, в пътеписите на сонм от поклонници пътешественици, та до данни за археологическите открития и факти на топосите, свързани с отделните светци. Не е пропусната темата за въздействието на мощите, за чудесата от въздействието на икони, като това е подкрепено с канонични и мирянски свидетелства.

Съзнавам, че разказът ми за тези издания ще бъде само щрих, а не цялостна картина. Огромният масив от информация не е възможно да бъде оценен еднократно и еднопосочно. Нужна е поредица от отделни разглеждания. В този щрих ще са преплетени уникални материали, снимки и интерпретациите на Мирослав Дачев, без който не бихме могли да се докоснем до тази културна съкровищница, без чиято упоритост, последователност и целенасоченост нямаше да видим – сяхаме само да предполагаме, скритото знание на отдавна отминали дни.

За онези, които познават автора не е изненада неговото изключително присъствие като пишещ и снимащ човек. За другите тази поредица би могла да бъде не толкова изненада, колкото загадка. Един елемент на тази загадка е страстта – страстта на учения, познаващ и интересуващ се от библейския текст и културата (словесна и визуална), третираща Библията. Друга част от загадката е способността на Мирослав Дачев да се вдъхновява от дума или

библейски сюжет, да намира, да проследява както словесните връзки в Библията и апокрифите, така и словесните и визуални интерпретации върху тези думи или сюжети. Както той споменава по повод на библейските светци, те са така интересни за хората, че възникват апокрифи и гностични трактовки, които са част от културата през вековете. Затова и те са проследени в преданията, в свидетелствата на поклонници през вековете, в зографските правила на ерминиите и в техните изключения.

Добре е да бъде проследен, макар и накратко, пътят, който довежда до премислените текстове, до мъкненето на тежката снимачна техника по хълмовете на Атон и други свещени места. Пред праговете на църковни и мирянски власти, които дават съгласие/разрешение за снимки в храмовете, с талант за дипломатичност и смирение, с ясно съзнание, че такъв достъп е дар. Тук е мястото да посоча, че всеки албум започва с „Целта на това издание“ и с „Благодарности“. Благодарностите, които Дачев изброява, са стряскащи в положителен смисъл – отправени са поименно към всички игумени на всички атонски манастири и множество свещеници от манастири, скитове и келии, към Българската православна църква и нейния патриарх и други църковни длъжности – поименно; към директорите и служители на българските музеи, съхраняващи икони, към притежатели на колекции от щампи, към изтъкнати учени хуманитаристи от България и Гърция. Тези благодарности са за помощта, оказана му в неговите изследвания и за благословиите за достъпа за снимане, и за излизането на албумите. С други думи – да получиш толкова одобрение от толкова много хора, различни по мислене, манталитет и занимания, се искат много специални качества. Един елемент от тези качества е гръцкият текст на „Целта на това издание“ и „Благодарности“, който авторът не изживява като обяснителен режим, а като уместно информиране на атонските монаси, сред които преобладават тези от гръцките манастири.

Може би най-важното, което се нуждае от размишление, е съчетанието на изключителна научна мисъл, ерудиция и вяра, без които тези томове не биха били така впечатляващи и за църковните дейци, и за хуманитаристите, навярно и за фотографите, и за любителите на пътешествия.

Научният подход на Дачев е интердисциплинарна семиотика на културата, в която и думите, и образите са третирани с методи от различни хуманитарни науки. Ще прескоча размишленията за състоянието на съвременната хуманитаристика. Тук само ще подчертая, че без класическа научна нагласа, съчетана с познания по философия, теология, различни видове библеистика, езикознание, литературознание, психология, социална психология, история, семиотика, цветознание и работа с компютър и цветове тези издания не биха били възможни.

Съвременните политики направиха цените на образованието високи и семействата дават пари за професии, които са търсени и са с добро заплащане. Хуманитарните науки първи усетиха финансов удар за изследвания още през шестдесетте години, а днес интересът към тях е слаб. Нещо повече – след

развитието на дигиталните социални мрежи се заговори за смъртта на експертите. А Мирослав Дачев очевидно е експерт – и затова е трудно да се пише за него разбираемо.

Няма как да не се направят тези най-бегли уговорки, когато става дума за дейността на Дачев в хуманитаристиката. Това е така, защото лично аз декодирам в неговото творчество отражения и познания както на огромна научна парадигма, така и на мислене, което не остава извън социалното, моралното и етичното и разбира се, подплатено с къртовско трудолюбие и отдаденост на творческите цели.

Мога да си позволя такива квалификации, защото не е тайна, че го познавам от повече от двадесет години. Не е тайна също така, че нашето познанство започна от общия ни интерес към семиотиката на цвета. Дисертацията на Мирослав, посветена на цветовостта при българските символисти, ме направи хем радостен, че има още някой, който се занимава с тематика, по която и аз като него бях работил от студентската скамейка, хем ме наведе на бърз, но дълбок размисъл. В методиката на Дачев важно понятие бе цветът като културна единица в термините на Умберто Еко, а аз не смеех да посегна към това понятие, защото то предполага широка ориентация към обществената комуникация със слово и с образи, както и към редица социални и когнитивни аспекти на цветовете. За разлика от мен, Мирослав Дачев пое към семиотичното в образите и словото – заредиха се монографии, в които словото и визуалното неотменно вървяха ръка за ръка с тенденция визуалното да заема все повече място: „Подир сенките на знаците. Есета по семиотика и поетика“ (2001), „Слово и образ. Български балади – Теодор Траянов, Сирак Скитник“ (2003), „Семиотика на парите“ (2010). Визуалното се увеличаваше все повече в книгите му, но словесните анализи ставаха все по-майсторски. Ако дисертацията, заслужено донесла присъждането на „доктор на науките“ („голям доктор“), имаше обем от над 1000 стандартни страници, то в последвалите монографии всяка дума е като объл речен камък в коритото на течащата мисъл, изпълнена с богата методика, огромна хуманитарна ерудиция, оригинални собствени подходи, от които заимствам впечатляващата семиотична ризома, редом до палимпсеста и множество майсторски анализи на обществено значими и интересни теми и личности.

В социално-професионален аспект Мирослав Дачев избра самостоятелността и собственото достойнство, съхранявайки способността си да има широка палитра от приятелства и познанства. Сайтът на „Център за семиотични и културни изследвания“ (<http://cssc-bg.com>) е сайт на самостоятелна семиотична единица, отразяваща дейността на членовете на това семиотично дружество, основано през 2012 г.

По повод на студията „Литературната семиотика: флирт или закономерност“ (2004) един постоянно изискващ интелектуалец възкликна колкото с разочарование (че няма за какво да критикува), толкова и доволен, че „Няма

какво да се каже – толкова е цялостно и идеално“. Разбира се, това изказване имаше предвид и публиката в аудиторията, но казваше нещо вярно за текстовете на Мирослав Дачев.

Както внимателно и с години пристъпвах към понятието „цветът като културна единица“, а Дачев го използва с първия си голям академичен труд, така и сега – бавно и внимателно пристъпвам към последните книжни тела, носещи пълнокръвното авторство. Това са книги албуми със снимки, заснети от автора, и с текстове от него за всяка една.

Как така, изведнъж, от нищото може би, се появиха тези шест тома, в които Мирослав Дачев е автор и на визуалните материали, подбрани от стотици хиляди шраквания на апарата, и на въвеждащи, но и описващи цялата парадигма от история, предания, духовни палимпсести и ризоми, с които са обрасли християнските светци?

Дали е ясно, че без вяра хуманитаристът не може да извърши десетките поклоннически пътувания и да получи разрешение да снима в храмове, манастири, музеи и библиотеки? А много от хуманитаристите са атеисти, някои от тях войнстващи. Например шокира ме изказването на Юлия Кръстева: „Доказано е, че Бог няма“ – филм по БНТ 1. Дали пък Дачев успява да не обръща внимание на атеизма на колегиума, както и на естествената професионална завист, защото е загърнат в идеята, че християнството, в неговата органична връзка с юдаизма, е дало толкова много културни феномени на света, че не си струва да се занимаваме с хейтърите, които претендират, че са хуманитаристи.

Преди да премина към конкретните токове на поредицата, смятам, че трябва да отлича още една черта на автора им: малко са литераторите, които не пропускат идейните зърна и новости в езикознанието. Мирослав Дачев е един от тези литератори, а езикознанието, по мое мнение, е „математиката на хуманитаристиката“. Не е обикновена грешка, че книгата „Семиотика на парите“ е класифицирана от „Хеликон“ като езикознание, науки за езика, език и литература, хуманитарни науки и отразява аналитичността на подхода на Дачев. Към това трябва да добавя и неговата ерудиция в областта на философията, от която той черпи термини и идеи, които доразвива във философско-семиотичната им перспектива за анализ на текстове и образи и тяхното единство. Не завиждам на издателя на албумите, защото трябва да изброи десетина области, ако трябва да отрази съдържанието на томовете...

Впечатляващо е, че всичките излезли досега шест тома са благословени от църковни дейци от Атон и страната:

2015, Том 1 – с благословията на игумена на Зографския манастир в Света гора – Атон, схиархимандрит Амвросий.

2016, Том 2 – с благословията на игумена на манастира „Преподобни Григорий“ в Света гора – Атон, архимандрит Христофор.

- 2016, Том 3 – с благословията на братството на манастира „Дионисий“ в Света гора – Атон и на игумена на Троянския манастир, Величкия епископ Сионий.
- 2017, Том 4 – с благословията на игумена на манастира „Симонопетра“ в Света гора – Атон, архимандрит Елисей.
- 2018, Том 5 – с благословията на игумена на манастира „Каракал“ в Света гора – Атон, архимандрит Филотей.
- 2019, Том 6 – с благословията на игумена на Зографския манастир в Света гора – Атон, схиархимандрит Амвросий.
- Том 7 – предстои да излезе, но вече е получил благословията на архимандрит Ефрем, игумен на манастира Ватопед в Света гора – Атон. Тази благословия има особено голяма тежест, защото света Богородица е пазителката на Света гора.

Човек би могъл да си направи извода, че Мирослав Дачев много повече държи на такъв вид индексирание и рефериране, отколкото на авторските права на престижно западно издателство, чиито издания влизат в световните библиотеки автоматично, както и в различните класации за индексирани и реферирани литература. Смятам, че това впечатление може да се нарече истинно, но авторът е диалогичен човек и в томовете, след трети (за свети Йоан Кръстител) включително, се появява превод на най-популярния език, английски, на текстовете, които той пише за въвеждане към визуалната сбирка в книжното тяло. Тази поява на още един език е отваряне към света, но е и въпрос на финанси.

Друго, което мога да отбележа, е, че ако до четвърти том пред благословията стои думата „албум“, то в пети и шести том стои по-подходящото „книга“. Смя да вярвам, че читателите и спомоществателите са му повлияли да замени „албум“ с „книга“. Ако трябва да сме прецизни, става дума за монографични изследвания в областта на културната семиотика. Текстовете на Дачев не са просто въведение, а са задълбочени и всеобхватни научни текстове, обхващащи всички аспекти на известните факти: библията, митологията, мистиката и историята – църковна и мирянска – за светците, на които са посветени изданията.

Доколкото ми е известно, досега никоя българска институция не е успяла да представи словесната и визуалната православна култура с такава системна светогорска благословия и в контекста на цялата европейска християнска култура. При това, без да остава в тесните доктринални начини на мислене. Това е голяма заслуга и принос на автора, на неговите спомоществатели и не на последно място на светогорските институции.

Богатият снимков материал е фокусиран около изображенията на различните светци в атонските църкви и манастири, старателно събирани и снимани в десетилетните поклоннически пътувания на Мирослав Дачев до Атон. Към тях авторът добавя (нелеките за разрешения) снимки от църкви и манастири от Балканите, Средна и Западна Европа. За всички снимки е указан зографът

или художникът, векът на създаване, мястото. В много от томове, особено в шестия, Дачев се обръща към албуми на изображения за страни, които не е посетил лично, например Румъния.

Ако трябва да спомена всички държави (ще прескоча конкретните храмове, манастири, музеи, частни колекции) във всички томове, където Дачев е получил разрешение да снима, ще излязат наяве Балканите (Северна Македония, Сърбия, Косово, Албания, Гърция, разбира се, и България), Светите земи в днешните територии на Израел, Сирия, Йордания, днешните държави Армения, Грузия, Турция, Етиопия, Италия, Малта и Франция. Достатъчно много от изображенията се репродуцират за първи път в България, а други за първи път въобще.

В крайна сметка, текстовете и образите ситуират българската православна традиция и култура в парадигмата на православието, но и в дискурса на цялата християнска традиция и култура.

АЛБУМИТЕ

Обекти и структура на текстовете в албумите

Три от томове са посветени на персонажи, които са част от каноничния текст на Новия завет. Това са „Свети Йоан: Господен Предтеча и Кръстител“ (т. 3), „Света Мария Магдалина“ (т. 4) и „Светите апостоли Петър и Павел“ (т. 5) и това дава отражение и на структурата на текстовете на автора. Останалите три тома са посветени на светци, които са последователи на християнската вяра преди християнството да стане официална религия на Римската империя, извършват чудеса и умират физически като мъченици, за да влязат в християнската Света каноничност и на изток, и на запад. Това са „Свети Георги: Великомъченик, Чудотворец и Победоносец“ (т. 1), „Свети Георги: Иконография“ (т. 6) и „Свети Никола: Светител, Спасител Чудотворец“ (т. 2). Повторението, но и разликите в първи и шести том се дължат на два фактора. Единият е, че свети Георги е патрон на българския, Зографски манастир, а вторият е, че през 2019 г. се навършиха 1100 години от основаването на манастира.

За библейските персонажи информацията и авторовите отпратки са на базата на библейските и апокрифните присъствия на тези светии, докато за свети Георги и свети Никола се използва богатата канонична християнска литература, жития, апокрифни източници, митологични и фолклорно-народно-стни представи.

Наличието на два тома, посветени на свети Георги, е обяснимо и с оглед на факта, че действащият български манастир на Атон, Зографският, е с патрон свети Георги. Последният, шести том, Дачев посвещава на братството на манастира, както и на светеца, който според преданията сам избира мястото на Зограф „като място за увековечаване и умножаване на подвига“ (т. 6: с. 7). Ако кажа, че това е патриотично и нужно, навярно ще прозвучи високопарно, но е

факт и с оглед на разликите в текстовете на първия и шестия том. Текстовете са илюстрация както на дългогодишните научни интереси на Дачев, така и на неговите познания за Зограф. В том първи първата част е озаглавена „Историята“ и съдържа основните данни от житието и преданията на свети Георги – великомъченик, чудотворец и победоносец. А първата част в том шести е „Слово и образ в житийните цикли на свети Георги“, в която авторът продължава да изследва темата „образи, родени от слово“ в различни икони, притежание на различни манастири и в църкви извън Атон (например в Грузия), третиращи житийните цикли на светеца. Структурата на изследването в том шести е да се проследят образите според житието на свети Георги. Тази част разгръща познанията на автора за едва ли не всички изображения в Светите земи и Европа, като към атонските и балканските са добавени в анализа изображения от Синай, Принстън, Украйна, Русия и др. Много от посочените изображения са извън досегашните изследвания по темата, в корпуса на Марк-Вейнър, изследван и критикуван (бих казал развенчан като текст) като коментар от Дачев. Следващата част на изследването се занимава със сцени извън житието на свети Георги и тук влизат нови топоси, например Румъния. Целият текст е уникално произведение, нещо описващо тематиката в детайли и обхващащо визуалната география на вярата и упованието в свети великомъченик Георги през вековете. Приносите на учения и упованието на поклонника са неделима цялост.

Образите и текстовете на автора, от една страна, са неделима цялост, от друга – налага се да ги разделя, макар и условно.

Структура на текстовете

Първите четири тома имат сходна структура. Те съдържат „Благодарност“, „За характера на библиотека „Атониада“, „За характера на настоящото издание“, част първа и част втора, бележки към текста и библиография. И в четирите, втората част има подобно заглавие, като разликите се диктуват от конкретния светец и намеренията на автора: Културна памет: тяло, слово, образ, име (т. 1), Културна памет: тяло, образ, име (т. 2); Културна памет: тяло, слово, образ (т. 3); Културна памет: тяло, слово, образ (т. 4).

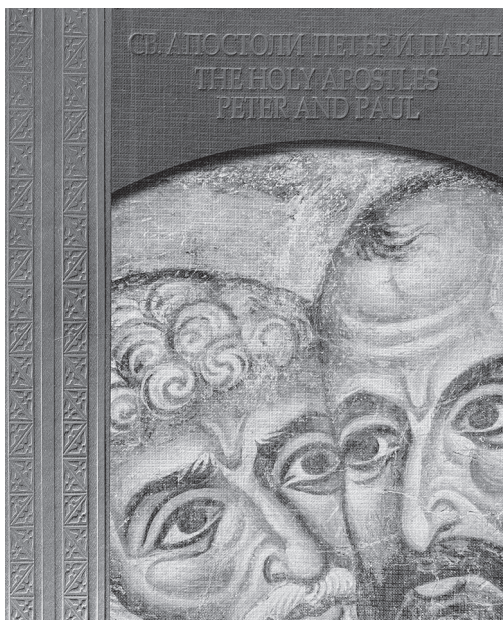
При библейския образ на свети Йоан Кръстител (т. 3) има две части. „Първа част: Историята“ съдържа недълъг цитат от „Похвално слово за Йоан Кръстител“ от Климент Охридски, докато „Езикът на преданията“ попълва докрай тази първа част, в която са включени евангелски и апокрифни текстове, за да стигне до археологическите разкопки за мястото на кръщенето на Христос и до заглавието „Градината на свети Йоан“, обединяващо информацията от поклонническите пътувания. Втора част третира темите „Мощите“ и „Образите“. Тук се разгръща познанието на Мирослав Дачев за изображенията на светеца в различните манастири на Атон. Във всички албуми се проследяват няколко теми – въздействието на мощите, инструкциите за изобразява-

не в различни ерминии, историята на атонските манастири и (специалната) почит към разглеждания светец в конкретни атонски манастири, имаща отношение и към това кой е патронът на дадения манастир. Източниците на автора са неговите лични познания, трупани в десетките посещения, извървявани по няколко пъти в годината в период от петнадесет години, основни съвременни издания (албуми и книги), и разбира се, текстовете на десетки ерминии.

В четвърти том, посветен на Мария Магдалина, е налице структурата от първите три тома, но планините от информация, натрупани от Дачев, разгръщат тази структура, макар че тя отново се състои от две части. „Част първа: Историята“, съдържаща: „Света Мария Магдалина: По следите на Светото писание“, „Света Мария Магдалина: По следите на Преданието“, „Света Мария Магдалина в Апокрифната литература“, „Света Мария Магдалина в поклонническите пътеписи“. Част втора обединява „Мощите“ и „Образите“. Следват бележки към двете части и цитирана литература.

Структурата на текста на пети и шести том е различна, но не липсват изпълнените със смисъл „Благодарност“, „За характера на библиотека „Атониада“, „За характера на настоящото издание“.

В тома, посветен на Петър и Павел (т. 5), авторът е осъществил, според мен, напълно съзнателно, целувката на Петър и Павел. Той ги е обединил в една относително кратка част, озаглавена „Светите апостоли Петър и Павел“. В нея са разгърнати множество теми, като изобразяването на двамата първоапостоли заедно, промяната в имената и на двамата (Симон става Петър, а Савел – Павел), локациите на библейските събития и промяната във времето на същите локации като святост, отразени в свидетелствата на различни пътешественици. Дачев е мултиплицирал тематиката на досегашната втора част за културната памет в различните ѝ измерения в далеч по-обемната „Иконографски сюжети“ („Приложение“), като е добавил изискванията на ерминии, както и изображения, невключени в ерминииите. В тази част изображенията на свети Петър и свети Павел са групирани поотделно за улеснение на читателя редом с общото им изобразяване. Сходна е делитбата на сцени и при двамата първоапостоли „След възнесение Христово“.

Томът напълно разчупва структурата на предишните четири тома, а частта за образите е наречена „Приложение“. В съдържателен аспект обаче детайлно са посочени всички библейски сюжети, в които първоапостолите участват – заедно и поотделно, преди и след разпятието на Исус. Много често Петър присъства в притчи, касаещи Исус, а разпъването на апостол Петър на кръст с главата надолу, което често се свързва с апокрифни източници, тук е фиксирано в каноничен автор като Симеон Метафраст. Затова този акт е изобразен в различни манастири в Атон (*на с. 278 е свети апостол Петър разпънат на кръст (1070 г.) от Панел от свещената („Византийската“) врата в базиликата „Свети Павел извън стените“, Рим, Италия*).

Изображенията

Най-много са фотосите от атонските обители, като това включва всички манастири и техните църкви. Тук са маркирани имената на зографите, годината (*или приблизителната година или период*) на зографисване, църквата и манастира. Налични са не само икони, но и стенописи. Ще оставя на читателите да проследят информацията за атонските зографи и художници поради техния значим брой. Повечето от тях са известни като носители и/или продължители на знакови школи. Сред тях е знаковият за българите Захари Зограф.

За разлика от текста, който в огромната си част визира атонските обители и темите, зографисани в тях, визуалната част на албумите включва своеобразна карта на поклонническите пътешествия на Мирослав Дачев и интензивната му работа със заснемането на стенописи, икони, мозайки, мощехранителници, барелефи, скулптури, витражи, фигури от теракот и емайл, майсторска работа по двери и врати на храмове, свещени артефакти като „честните вериги“ на апостол Петър и на апостол Павел. Краткото изброяване включва Рим, Палермо и Сицилия, Париж, Ереван, Дамаск, Малта, с техни църкви, музеи, арменски, грузински, турски и сръбски обекти. Ето едно фрагментарно цитиране само от тома, посветен на първоапостолите Петър и Павел:

Музей „Лувър“ – Париж:

барелефи (св. ап. Павел, XIV век, мрамор), (св. ап. Петър, XIV век, мрамор), с. 222–223;

икони: св. ап. Петър, ок. 1329, Липо Меми

мозаечна икона, ок. 1200

теракот, емайл, ок. 1548 Молитва в Гетсиманската градина

Музей „Клюни“ – Париж:

витражи около 1300 на св. ап. Петър и св. ап. Павел; Предателството на Иуда, ок. 1500

Пинакотека на Ватикана: икона свети ап. Петър, ок. 1330, Пиетро Лоринцети

Градска галерия, Палермо, Сицилия: св. ап. Петър 1347 Липо Меми, св. ап. Павел 1347 Липо Меми

Базилика „Свети Павел извън стените“, Рим:

Мозайка (първа половина на XIII век): Деисис: Исус Христос на трон, св. ап. Павел (отдясно)

Честните вериги на св. ап. Павел

Базилика „Свети Петър“ във Ватикана: мозайка (1675) св. ап. Петър

Сикстинска капела във Ватикана: Стенопис (1482–1483) Доменико Гирландайо

Базилика св. ап. Петър с оковите“, Рим, Италия: Честните вериги на св. ап. Петър

Църква „Свети Богородица в Трастевере“, Рим: Мозайка, XII век

Катедрала „Свети Андрей Първозвани“ в Амалфи, Италия:

Стенопис Свещеното умиване на нозете

Ротонда „Свети Стефан“, Рим (XVI век, Николо Помаранчо)

Стенопис св. ап. Петър, разпнат на кръст. Усекновение на св. Павел

Капела Палатина, Палермо, Италия: Мозайки Петър възкресява Тавита в Иопия, Петър изцелява Еней в Лида; Савел преследва християните; Обръщането на св. Павел

Църква „Токали“ в Гьореме, Турция: Стенописи, ок. 964

Музей на Катедралния събор в Ечмиадзин, Армения: Сребърна мощехрани-телница с част от дясната ръка на свети Ап. Ананий, който кръщава ап. Павел в Дамаск

Музей „Митенадаран“, Ереван, Армения: Миниатюри към ръкопис „Свещено измиване на нозете“, Предателството на Иуда“

Църква „Свети Ананий“, Дамаск, Сирия

Скулптурна група Ананий кръщава Павел

Множество Икони

Пещера под църквата в Рабат, Малта

Скулптура: Св. ап. Павел

Разбира се, изданията съдържат богатото визуално наследство на църкви и манастири от цялата територия на съвременна България, както и различни български музеи.

Визуалната фактуалност обхваща отделни артефакти от ранното християнство, Средновековието, вековете, които следват и обвързваме с Ренесанс, барок, класицизъм, XVII–XIX век. Авторът не само ни донася на крака съкро-

вищата на Атон, но всъщност (за когото е видно) онагледява връзката стожер на българската православна църква с Атон във времената на Османската империя, когато сред населението четмовните и мисловните българи са главно изсред православните свещеници и зографите, пряко обвързани и черпещи сили и знания от атонските обители. Изображенията от Западна Европа, Светите земи, Армения Грузия, Балканите добавят още един съществен аспект на изданията – поставянето на християнската култура на Изтока и Запада в една пред-(или пост-)схизматична територия на общ духовен процес, поне що се отнася до творците на образите.

Всеки том е снабден с индекс на изображенията, от който може да разберем няколко неща: 1. Водещото място на атонските изображения; 2. Наличието на изображения от днешна България и съседите ѝ; 4. Наличието на визуални артефакти от различни държави в Западна Европа, от Армения, Грузия, Сирия, Израел, Етиопия. 5. Индексът обединява словесната и визуалната част на книгите, защото информацията е подредена съгласно темите, посочени в текста. Например: Сцени с апостол Петър до Възнесение Христово; Сцени с апостол Петър след Възнесение Христово; Сцени с апостол Павел след Възнесение Христово; Общи сцени с двамата апостоли; Реликви, свързани с двамата апостоли; Изображения на свети апостол Петър; Изображения на свети апостол Павел.

Полиграфско изпитание

Отпечатването на томове е полиграфско изпитание. Качеството на фотосите на Мирослав Дачев е гарантирано от амбиция и огромно старание да се работи с най-модерна (скъпоструваща) техника и да се съблюдават правилата за осветление, с които разрешителните на властите и слънцето невинаги се съобразяват.

Като цяло качеството на изображенията е отлично, като само окото на висок професионалист може да намери кусури и разлики при отделните томове. Но за някои томове нищо не може да се каже, освен че са като истинските икони...

Първите два тома са отпечатани в ПК „Д. Благоев“, София, а следващите четири – в „Мултипринт“ ООД, София.

Албумите са обогатени от разделителни страници на паус и/или със страници тип дипляна, на които се разгръщат изображения в цялост или в детайли.

Графичното оформление на текстовете, болдваните теми и важни цитати и на Индекса улесняват прочита и ориентацията в колосалната духовна, визуална и словесна амалгама.

Дарения

Всеки от томове е на стойност, нелесна за редовия българин. Ако тези томове не бяха издадени от спомоществования, цената щеше да е, може би,

двойна. Истинското дарение обаче е за вярващи и атеисти, ценящи българската и световната християнска култура. Поредицата „Атониада“ е дар и за изкуствоведи, които да оценяват качествата, стойностите и епохите на изображенията, спецификата на атонските образи, за да видим ренесансови стилистики преди общоприетото за Ренесанс, както това е в Боянската църква. Така личната мисия и животодаряващи поклоннически пътувания на Мирослав Дачев добиват обществени измерения и произвеждат наследство.

От опит знам, че навлизането като учен в свещените библейски текстове и в живота на праведници, описани като хора – с вълнения, недостатъци, упование в наличието на Божественото – носи животодаряваща сила. Тридесет години след демократичните промени в България на бял свят се явиха тези енциклопедични книги, които доказват истинността на позициите на Пол Рикьор, че юдео-християнската традиция е динамична и че всяко поколение намира свой собствен поглед и интерес към библейската тематика, а също така, че „няма структурален анализ без херменевтично разбиране на смисловия трансфер (без „метафора“, без *translatio*), без това индиректно, смислово дарение, което създава семантичното поле, по което могат да бъдат забелязани структурални хомологии“ (Рикьор, 1996, Структура и херменевтика (1963); Поетическото (*Le poétique*, 1966). В *Прочети. Библиотека „Идеи“*. Ред. Вл. Градев. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 112).

Дачев се проявява системно като автор, който предпочита семантичното богатство в православната култура пред „избор, предпочел синтаксиса, пред семантиката“. При него „семантичното богатство позволява исторически обновявания, обусловени в по-променлив социален контекст.“ (Рикьор, 1996: 99) Разбира се, това е придружено от огромна работоспособност.

В очакване на следващите томовете от „Атониада“ да пожелаем здраве и дръзновение на автора.

Проф. дфн Мони Алмалех

Нова българистика

Нов български университет

Адрес: ул. Монтевидео 21; кабинет 211, корпус 2,

1618 София, България

✉ almalech@abv.bg

Prof. Mony Almalech, D Habil

New Bulgarian Studies

New Bulgarian University

Address: 21 Montevideo str.; office 211, building 2,

1618 Sofia, Bulgaria

✉ almalech@abv.bg

ХРОНИКА

EVENTS

ФИЛИП РОТ: ПРОРОКЪТ НА ГРОЗНАТА ИСТИНА ВЪВ ВРЕМЕ НА ЛИЦЕМЕРИЕ И ПОЛИТИЧЕСКА КОРЕКТНОСТ

Иван Димитров

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ (България)

Ivan Dimitrov

(University of Veliko Tarnovo “St. st. Cyril and Methodius” (Bulgaria))

Ivan Dimitrov. PHILIP ROTH: THE UGLY TRUTH PROPHET IN TIMES OF HYPOCRISY AND POLITICAL CORRECTNESS

Abstract. During his long career, spanning more than five decades, Philip Roth has published more than thirty novels and several volumes of literary criticism. Vilified and praised, Roth's work is anything but bland. Perhaps the adjective best describing his work is “controversial”. The reasons why almost every novel of his wreaks havoc in literary circles are two. The first is the author's uncompromising stance on the issue of truth. Roth questions conventional morality by exposing it as a construct. The second reason is that the author's policy of preaching the “gospel of truth” generates strong reaction from socially-established moral conventions. The tension generated by the public expectations to comply with the social paradigm and the author's iconoclastic hostility to hypocrisy is the underlying feature of all of his works.

Keywords: truth, morality, iconoclastic, hypocrisy

*Иван Димитров. ФИЛИП РОТ: ПРОРОКЪТ НА ГРОЗНАТА ИСТИНА ВЪВ
ВРЕМЕ НА ЛИЦЕМЕРИЕ И ПОЛИТИЧЕСКА КОРЕКТНОСТ*

Резюме. В течение на дългата си кариера, която обхваща повече от пет десетилетия, Филип Рот издава над тридесет романа и няколко сборника с литературна критика. Критикувано и възхвалявано, творчеството на Рот може да бъде квалифицирано като всичко друго, но не и като безинтересно. Може би прилагателното, което най-добре описва творчеството на Рот, е „проблематично“. Причините, поради които почти всеки негов роман предизвиква смут в редиците на литературните критици, са две. Първата е авторовата безкомпромисна позиция по отношение на истината. Рот

подлага на критика традиционния морал, като разкрива неговата изкуствено създадена същност. Втората причина е, че авторовата позиция на изповядване на „евангелието на истината“ генерира силна опозиция в лицето на социално утвърдения традиционен морал. Напрежението между обществените очаквания да се съобразява със социално установената парадигма и авторовата иконоборческа войнственост към лицемерието е отличителна черта на всички негови творби.

Ключови думи: истина, морал, иконоборчески, лицемерие

В течение на дългата си кариера, която обхваща повече от пет десетилетия, Филип Рот издава над тридесет романа и няколко сборника с литературна критика. Критикувано и възхвалявано, творчеството на Рот може да бъде квалифицирано като всичко друго, но не и като безинтересно. От първата си публикувана книга, *Goodbye, Columbus and five short stories*, (*Сбогом, Колумб и пет кратки разказа*, 1959) Рот привлича вниманието на критиката и обществеността. Може би прилагателното, което най-добре описва творчеството му, е „проблематично“. Причините, поради които почти всеки негов роман предизвиква смут в редиците на литературните критици, са две. Първата е авторовата безкомпромисна позиция по отношение на истината. Това е единственият компромис, който Филип Рот прави спрямо морала. Всъщност Рот подлага на критика традиционния морал, като разкрива неговата изкуствено създадена същност. Втората причина е, че авторовата позиция на изповядване на „евангелието на истината“ генерира силна опозиция в лицето на социално утвърдения традиционен морал. Напрежението между обществените очаквания да се съобразява със социално установената парадигма и авторовата иконоборческа войнственост към лицемерието е отличителна черта на всички негови творби.

Правени са множество опити да се намери единен мотив, който да обединява различната тематика в романите на Рот, като никой от тях не успява да удовлетвори очакванията на литературната критика, идентифицирайки по категоричен начин такъв мотив. Намирането на „Свещения граал“ на Рот се затруднява допълнително и от разнообразието на тематика и жанрове в творбите му.

Може би най-отличителната черта на писателя Рот е неговата непоколебимост при анализа и обрисването на човешкото състояние в цялата му абсурдност и гротескност. Такова начинание изисква изследване на най-тъмните кътчета на човешката психика, както и изваждането на светло на неприятните факти относно истинската мотивация, върху която градим идеализираните представи за себе си. Ангажираността на Рот към каузата на художествената истина излиза наяве с първата му публикувана книга, „Сбогом, Колумб“, сборник от няколко разказа. След публикуването му Рот е обвинен, че е предал еврейската общност, като е представил няколко еврейски персонажа, които се борят със своите несъвършенства и слабости, т.е. представил ги е в не

толкова идеализирана светлина, колкото еврейската общност се е надявала. Въпреки първоначалния шок от факта, че е жертва на организирана кампания, която цели да бъде дискредитиран като аморален и страдащ от въпиющо невежество, Рот отстоява моралното си право да осветли тъмните ъгълчета на човешката психика.

Въпреки разнообразието си, творчеството на Рот може да бъде квалифицирано в две отчетливи категории. Първата принадлежи към реалистичната школа в художествената литература, а втората е тази на постмодерните експерименти. Рот признава, че основният му интерес е в изследването на аза и субективността. Съответно авторът разгръща два съвършено различни подхода към аза в реалистичните и постмодерните романи. В постмодерните му експерименти азът е подложен на странна еквилибристика, чиято цел е да обърка читателя в резултат от липсата на логически център в повествованието. Пример за това е авторовото отношение към аза в постмодерния роман *Deception (Измяна, 1990)*. Главният герой в романа се казва Филип Рот, който е известен писател и прилича много на самия автор. Главният герой Филип Рот среща друг Филип Рот, който се представя за истинския Филип Рот, което от своя страна води до още по-голямо объркване у читателя. В резултат на смесването на сферите на реално и художествено, авторът насочва вниманието на читателя към естеството на творческия акт, с други думи, основната цел на Рот в постмодерните му романи е да размишлява върху творческия процес.

Вторият подход към аза се наблюдава в романите, принадлежащи към реалистичното течение в литературата. В тях авторът изповядва много по-отговорно отношение към субективността, като изследва психологическата мотивация на своите герои. Ето защо някои критици определят неговия стил като психологически реализъм. Всъщност в преследване на истината Филип Рот използва както реалистични, така и модернистични техники, като например вътрешния монолог и т.н. Съответно реалистичните романи в неговото творчество са тези, които предизвикват най-много полемика: докато постмодерните романи могат да бъдат омаловажени като експерименти и игра на думи, то реалистичните романи имат много по-сериозно послание и замисъл.

Поради отдадеността си на епистемологическия проект да познае азът и другите, Рот не може да бъде ограничен в рамките само на реалистичната или постмодерната парадигма. Трябва да се отбележи, че в началото на своята кариера Рот започва с традициите на реализма, през 70-те и 80-те експериментира с постмодернистичната стилистика и похвати, и накрая, от последното десетилетие на XX век се връща към парадигмата на психологическия реализъм, изследвайки мотивите на своите измислени мъже. Може би най-удачното определение на жанровата и стилистична техника на Филип Рот е да прибегнем към предположението на Робърт Сигле за съществуването на „пропу-

склива мембрана“ в съвременната американска литература, което предполага взаимодействието на реалистичното и постмодерното течение, вместо тяхното ясно разграничаване (Браунер, 2007: 48).

Първият роман на Рот, *Letting Go* (*Освобождение*, 1962) става своеобразен мотив на творчеството му. Според Танер освобождаването е централна метафора в американската литература в средата на XX век. Дилемата, която Танер съзира в героите на много американски автори, е между „ужаса от абсолютна безформеност“ и „затвора на гнетящите ограничения“ (Танер, 1971: 67). Рот разпознава тази дилема в своите персонажи, като я идентифицира с не толкова претенциозните обозначения „неподправена игривост“ и „смъртоносна сериозност“ (Рот, 1975: 139). Дискурсът, включващ термини като „сериозност“, „фрустрация“ и т.н., е функция на влиянието на Кафка. В „Процесът“ Кафка представя герой, изправен пред съд, вменяващ му вина за несъществуващо прегрешение. Според Рот обаче, съдът е продукт на съзнанието на самия обвиняем (Рот, 1975: 80). Рот описва именно такъв психологически смут и страдание и съпътстващата ги борба за себепознание, за да могат неговите герои да се освободят от властта на този въображаем съд.

Друг аспект на творчеството на Рот е, че той изобразява предимно мъже персонажи. Авторът казва в едно от интервюта си, част от френската документалната поредица „Великите писатели на XX век“: „Животът на мъжете е моят предмет, циркът да си мъж, клоунът е фалосът“. В есето „Рот и полът“ Дебра Шостак установява, че основният мотив в много от неговите романи е митът за мъжката неуязвимост и по-точно изобличаването на този мит (Шостак, 2007: 111). Шостак продължава анализа си, като отбелязва, че авторът сякаш приветства негативните отзиви на критиката спрямо неговите персонажи „женомразци“. Швенгер, от своя страна, вижда в неприкрития интерес на автора към сексуалните желания на мъжете достатъчно основание да го причисли към т.нар. мъжки стил в литературата. Към този стил Швенгер причислява автори, които, „вместо да игнорират мъжката сексуалност, я приемат за своя основна тема“ (Швенгер, 1979: 622). Шостак също защитава Рот от нападките срещу неговото предполагаемо женомразство. Тя контрира критиците, като привежда като довод стилистичната техника и похвати на Филип Рот, доказвайки убедително художествената дистанция между „кукловода“ и „куклите“ (Шостак, 2007: 111).

Джон Макданиел съзира в художествения светоглед на Филип Рот влиянието на Хенри Джеймс, а именно интерес към мотивите, стоящи зад поведението на художествените персонажи и зад нашите благородни импулси (Макданиел, 2003: 44). Според Макданиел, героите на Рот водят битка с най-тъмните сили в себе си, но тази битка неизменно протича на фона на обществения социум и порядки. Трябва да се отбележи, че героите на Рот не са самотните индивидуалисти на Селинджър, Белоу или Маламуд. Макданиел заключава,

че авторът трябва да премине през социума, ако се стреми да създаде правдоподобни персонажи (Макданиел, 2003: 44).

Грийнберг вижда връзка между морално-етичното в творчеството на Рот и авторския стремеж да постигне истинност и художествено въздействие чрез нарушаване на културните и психологически норми (Грийнберг 2003: 82). Тази стратегия намира своето валидизиране в Уилям Дийн Хауълс, един от стожерите на американската литература, който в есето „Писане и четене на романи“ разгръща тезата, че сферата на изкуството е истината, независимо дали тази истина е лицеприятна или не (Хауълс, 1958: 298). Филип Рот следва това верую неотменно в продължение на повече от петдесет години, като изобличава лицемерието и показва човешкото състояние, без да го идеализира. Поснок вижда в тази склонност на автора достатъчно основание да го причисли към традицията, започваща с Ницше, преминаваща през Емерсон и др., в тяхната обща готовност за противопоставяне на общоприетото и любов към голата и понякога грозна истина. (Поснок, 2006: 9). Поснок проследява корените на това течение назад във времето до Кант, Колеридж, Монтейн, Уилям Джеймс и др. За съжаление, може би именно непоколебимото преследване на истината и извеждането на преден план на скритите мотиви в иначе идеализираните наративи на неговите персонажи застават между него и единственото признание, което му убягва – Нобеловата награда. Въпреки че е многократно номиниран, тя му се изплъзва и през месец май 2018 г. Филип Рот почина на 84 годишна възраст. Неговото творчество обаче получава 29 други награди, сред които наградата „Пулицър“ през 1998 за „Американски пасторал“, „Пен-Фокнър“ през 2001 г. за „Човешкото петно“ и др. Няколко от неговите романи са екранизирани с участието на звезди като Антъни Хопкинс, Бен Кингсли, Пенелопе Круз. Със своето общочовешко естество наследството на Филип Рот далеч надхвърля пределите на американската култура и литература.

Библиография

- Brauner, David (2007). *Philip Roth*. Manchester University Press.
- Greenberg, Robert M. (2003). “Transgression in the Fiction of Philip Roth”. *Bloom’s Modern Critical Views*. Chelsea House Publishers. USA.
- McDaniel, John N. (2003). “Distinctive features of Roth’s Artistic Vision”. *Bloom’s Modern Critical Views*. Chelsea House Publishers. USA.
- Posnock, Ross (2006). *Philip Roth’s Rude Truth. The Art of Immaturity*. Princeton University Press.
- Roth, Philip (1975). *Reading Myself and Others*. Farrar, Straus and Giroux, New York.
- Tanner, Tony (1971). *City of Words: American Fiction, 1950–1970*. Harpercollins.
- Howells, W. D. (1958). “Novel-Writing and Novel-Reading”. *Howells and James: A Double Billing*. NY.

- Schwenger, Peter (1979). "The Masculine Mode". *Critical Inquiry*, Vol. 5, No.4. Chicago. The University of Chicago Press.
- Shostak, Debra (2007). "Roth and Gender". *The Cambridge Companion to Philip Roth*. Cambridge University Press. Mansfield, Nick. *Subjectivity. Theories of the Self from Freud to Harraway*. SRM Production Services. Malaysia. 2000

Гл. ас. д-р Иван Димитров

Катедра „Англицистика и американистика“

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

Адрес: ул. Теодосий Търновски № 2,

5003 Велико Търново, България

✉ i.dimitrov@ts.uni-vt.bg

Senior Assist. Prof. Ivan Dimitrov, PhD

Department of "English and American Studies"

VTU "St. st. Cyril and Methodius"

Address: 2 Theodosii Tarnovski Street

Veliko Tarnovo 5003, Bulgaria

✉ i.dimitrov@ts.uni-vt.bg

АКТУАЛНИ ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИ РАКУРСИ

CONTEMPORARY ASPECTS OF LINGUO-DIDACTICS

Цветанка Дилкова

Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Tsvetanka Dilkova

(Sofia University “St. Kilment Ohridski” (Bulgaria))

На 25 октомври 2019 г. в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ се проведе международна научна конференция под надслов „Лингводидактически ракурси“. Конференцията беше организирана от Катедрата по методика на чуждоезиковото обучение към Факултета по класически и нови филологии на Софийския университет по повод 70-та годишнина от нейното създаване и институализирането на лингводидактиката като базова академична дисциплина.

На официалното откриване на конференцията бяха отправени приветствия от ректорското ръководство на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и на деканското ръководство на Факултета по класически и нови филологии при Софийския университет. Специални поздравителни адреси бяха поднесени от представители на дипломатическия корпус в България: от Н.Пр. г-жа Наргиз Гурбанова – посланик на Република Азербайджан в България, от Н.Пр. г-жа Закия Ел Мидауи – извънреден и пълномощен посланик на Кралство Мароко в България, от г-н Анхел Сантамария Барнола – съветник по образованието в посолството на Кралство Испания в България, от г-н Георгиос Краняс – шарже д’афер в посолството на Република Гърция в България, от г-н Слиман Белхаддад – консул на Алжирската народно-демократична република в България, от г-жа Теодора Бургуджиева – аташе по културните въпроси в посолството на Швейцария в България, от г-жа Йоана Кристеа – аташе по културните въпроси на Република Румъния в България, от г-н Ахмед Зейрек – втори секретар на посолството на Република Турция в България и др.

Представители на академичната общност от страната и чужбина също отправиха своите поздравления по повод юбилея на Катедрата по методика на чуждоезиковото обучение, като подчертаха уважението си към 70-годишната научно-преподавателска дейност на Катедрата и изразиха пожелания за продължаване на водещата ѝ роля в подготовката на преподаватели по чужд език и за разширяване на нейната дейност в национален и международен план. Бяха прочетени поздравителни адреси от проф. д-р Румен Младенов – ректор на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, проф. д-р Сеня Терзиева – ректор на Химико-технологичния и металургичен университет, от проф. д-р Петър Христов – ректор на Варненския свободен университет, доц. д-р Лиляна Стракова – декан на Факултета по педагогика в Софийския университет, проф. д-р Магдалена Костова-Панайотова – декан на Филологическия факултет на Югозападния университет „Неофит Рилски“, проф. д-р Румяна Танкова – декан на Педагогическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, от д-р Мартин Хенцелман от името на ръководството на Университета на Хамбург (Германия) и др.

Със своето присъствие и поздравления юбилеят на Катедрата по методика на чуждоезиковото обучение бе почетен от представители на редица български и чуждестранни институции: от проф. Сашко Настев – директор на Културно-информационния център на Република Северна Македония в България, Любов Костова – директор на Британския съвет в България, доц. д-р Янка Такева – председател на Синдиката на българските учители, г-н Николай Кънчев – заместник-директор на Национално издателство за образование и наука „Аз-буки“, проф. д-р Сийка Костова-Чавдарова – председател на Постоянна комисия по педагогически науки и социални дейности към Националната агенция за оценяване и акредитация, доц. д-р Анна Ангелова – директор на Университетската библиотека на Софийския университет и др.

Приветствие отправиха ръководители на катедри от Софийския университет: доц. д-р Милена Йорданова – ръководител на Катедрата по методика на чуждоезиковото обучение, проф. д-р Ангел Петров – ръководител на Катедрата по методика; доц. д-р Александра Главанакова – ръководител на Катедрата по англицистика и американистика, проф. д-р Ирина Саръиванова – ръководител на Катедрата по тюркология и алтаистика, доц. д-р Антония Цанкова – ръководител на Катедрата по китаистика, доц. д-р Гергана Петкова – ръководител на Катедрата по японистика и др.

Поздравления бяха отправени от директорите на елитни софийски училища, с които Катедрата по методика на чуждоезиковото обучение има дългогодишно добро сътрудничество: г-жа Нели Петрова – директор на Първа АЕГ, г-жа Емилия Богданова-Иванова – директор на 9. ФЕГ „Алфонс дьо Ламартин“, д-р Антоан Тонев – директор на СМГ „Паисий Хилендарски“, г-н Иван Стоянов – директор на 138. СУЧЗИЕ „Проф. Васил Златарски“,

г-жа Соня Боянова – директор на Профилираната гимназия с интензивно изучаване на румънски език „Михай Еминеску“, г-жа Калина Караянева – директор на 17. СУ „Дамян Груев“, г-жа Бистра Баирова (директор) и д-р Петър Зарев (заместник-директор) на 20. ОУ „Тодор Минков“, г-н Атанас Димитров – заместник-директор на 18. СУ „Уилям Гладстон“ и др. Също така бе отправено специално поздравление от директора на Солунската професионална гимназия г-н Димитриос Галанос. На откриването присъстваха бивши и настоящи преподаватели и студенти от Катедрата по методика на чуждоезиковото обучение, които засвидетелстваха съпричастието си към изграждането на алумни-общността в Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Пленарната сесия на конференцията започна с доклад на Н.Пр. г-жа Тамара Лилуашвили – посланик на Грузия в България, в който бяха разгледани аспектите на съвременната езикова и образователна политика на Грузия. Проф. д-р Димитър Веселинов направи историческа ретроспекция на Катедрата по методика на чуждоезиковото обучение от създаването ѝ през далечната 1949 г. до наши дни. Като изтъкна заслугите на ръководителите на Катедрата, отличи дейността на проф. д-р Ана Илиева, проф. д-р Павел Патев и проф. д-р Тодор Шопов, бележити учени, декани и заместник-декани на Факултета по класически и нови филологии, които успяват да я съхранят и да въведат иновативни практики, въпреки превратностите на времето. Проф. д-р Тодор Шопов проследи творчеството и новаторството в съвременното обучение по втори език, а доц. д-р Милена Йорданова разгледа развитието на методиката по турски език в България.

Участниците в конференцията представиха своите изследвания, посветени на проблемите на съвременната лингводидактика, езикознание, литературознание, история, култура и общество. Работните езици на докладите бяха български, английски, руски, френски, немски, испански, италиански. Изнесени и дискутирани бяха повече от 70 доклада от водещи наши и чуждестранни учени.

Доклад за социалното включване и приобщаващото образование на търсещите убежище и бежанците чрез обучение по български език бе изнесен от проф. Сийка Костова-Чавдарова от Софийския университет. Проф. д-р Татьяна Ангелова от Софийския университет разгледа самооценката на подготовката по методика на учителя по език. Доц. д-р Весела Славова от Националната спортна академия „Васил Левски“ представи изследване върху удовлетвореността на обучаемите в контекста на смесено чуждоезиково обучение. Интерес предизвика съвместният доклад на проф. Д. Веселинов, доц. М. Йорданова и А. Дешев от Софийския университет, представящ модел на плурилингвално обучение в мултилингвална и мултикултурна среда.

Докладът на проф. д-р Елена Иванова от Санктпетербургския държавен университет (Русия) бе посветен на обобщителната употреба на думата „чо-

век“ в българо-руския паралелен корпус. Проф. д-р Ирена Кръстева от Софийския университет разгледа значението на филологическата школа в Лил през призмата на археологията на традуктологичното познание. Немският изследовател д-р Мартин Хенцелман от Университета в Хамбург (Германия) представи своето виждане за проблема за стандартизацията на езика на буневците в Сърбия. Проф. д-р Мариана Георгиева от Българската академия на науките направи оригинален анализ на емотивните междуметия като протопредикати. В доклада на авторския колектив, съставен от доц. д-р Галина Старченко и д-р Татяна Жмайло от Павлодарския държавен педагогически университет (Казахстан), бе интерпретирана връзката между човека и природата в разказите на Всеволод Иванов като лингвокултурологичен и образователен проблем.

Чуждоезиково обучение като усвояване на нов езиков свят е темата на доклада, изнесен от проф. д-р Людмила Карпенко от Самарския национален изследователски университет „С. П. Корольов“ (Русия). От доц. д-р Елена Савова от Нов български университет беше изнесен доклад върху развиването на преподавателски умения за използване на оригинални художествени текстове в чуждоезиковото обучение. Дискусии предизвикаха и докладите, посветени на теми като намаляването на съпротивата на учителите по английски език за прилагане на иновации, представен от доц. д-р Хилда Терлемезян от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, и образователната мисия на учебните помагала по немски език в България в началото на ХХ век, разработени от доц. д-р Весела Белчева и доц. д-р Свилен Станчев от Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. Д-р Мирела Алхасани от Университета Епока (Тирана, Албания) анализира измерванията на постиженията по формулата „роден език + 2“ и необходимостта от усъвършенстване на чуждоезиковите умения в Европа. Доц. д-р Весела Чергова от Софийския университет разгледа мястото на транскрипцията и транслитерацията в чуждоезиковото обучение.

Доц. д-р Светлана Димитрова-Гюзелева от Нов български университет представи „обратната страна“ на межкултурната комуникативна компетентност. Функции на межкултурните различия за ефективното развитие на икономиката бяха разгледани от проф. д-р Наталия Александрова. Интересен аспект на необходимостта от психологизация на съвременния образователен процес бе отбелязан в изследването на д-р Даниела Боянова от Академията на МВР.

По време на конференцията „Лингводидактически ракурси“, посветена на 70-та годишнина от създаването на Катедрата по методика на чуждоезиковото обучение към Факултета по класически и нови филологии при Софийския университет „Св. Климент Охридски“, се състояха оживени дискусии върху представените иновативни изследвания и практики, в рамките на които беше

изтъкната високата научна стойност на изнесените доклади. Големият брой участници от различни държави и университети, като и засиленият интерес от страна на слушателите, при който протекоха заседанията на конференцията, са доказателство за извоювания авторитет, с който се ползват в научните среди преподавателите от Катедрата. С успешното провеждане на юбилейния научен форум още веднъж се затвърди водещото място в изследванията в областта на лингводидактологията на Катедрата по методика на чуждоезиковото обучение в страната и в Югоизточна Европа.

Отличното провеждане на конференцията беше осъществена от организационен комитет, ръководен от проф. д-р Димитър Веселинов и доц. д-р Милена Йорданова. Текстовете на докладите ще бъдат публикувани в научен сборник, посветен на 70-годишнината на Катедрата по методика на чуждоезиковото обучение, като така съвсем скоро тези оригинални изследвания ще бъдат достъпни за научната общност.

Ас. д-р Цветанка Дилкова

Катедра „Методика на чуждоезиковото обучение“

Факултет по класически и нови филологии

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Адрес: бул. Цар Освободител № 15, 1504 София, България

✉ cdilkova@uni-sofia.bg

Assist. Prof. Tsvetanka Dilkova, PhD

Department of Foreign Language Teaching Methodology

Faculty of Classical and Modern Philology

Sofia University “St. Kilment Ohridski”

Address: 15, Tsar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

✉ cdilkova@uni-sofia.bg

ИЗИСКВАНИЯ КЪМ АВТОРИТЕ

ОБЩА ИНФОРМАЦИЯ

1. В списание „Филология“ се приемат за рецензиране статии (студии, прегледи, доклади, казуси, глави от книги, дискусии, редакторски материали) в тематичните области: общо и приложно езикознание, литературознание, превод, културология и методика на чуждоезиковото обучение със специален фокус върху интердисциплинарните и граничните изследвания, мултилингвизма и транскултурализма. Обемът на статиите е до 20 стандартни страници. Публикациите в списание „Филология“ са на английски, френски, немски, испански, италиански, португалски, руски или на български език (с резюме на български и на английски език и библиография на български и английски).

2. Текстовете на предлаганите статии се представят в Редакцияната колегия на <https://su.b-smart.tech/> или на адрес: philologia@uni-sofia.bg.

3. Постъпилите ръкописи се преглеждат за съответствие с изискванията към авторите от член на Редакцияната колегия, определен от председателя на Редакцияния съвет. Ръкописи, които не отговарят на изискванията, се връщат за доработка на авторите. Останалите ръкописи се допускат за рецензиране. Членовете на Редакцияния съвет могат да публикуват статии в списанието при стриктно спазване на условията и стандартите на списанието.

4. Редакцияната колегия определя за всяка от постъпилите статии по двама рецензенти. Рецензиите се изготвят в срокове, определени от Редакцияната колегия.

5. Рецензирането на статиите се извършва в съответствие със стандартите за оценка на постъпващите ръкописи чрез системата на двойносляпа проверка (double-blind peer review). При оценката на рецензентите водеща роля имат критериите: обхват на изследването, новост на изследваните проблеми, оригиналност на приносите, съответствие между заглавието и съдържанието, логика на структурата и последователност на изложението, адекватност на методологията, обосновааност на резултатите, доказване на тезата, приложимост на резултатите, обосновааност на изводите и заключенията, коректност и актуалност на цитиранията, научност и яснота на стила на изложение.

6. Окончателното решение за публикуване се взема от Редакцияната колегия на основата на заключенията в рецензиите. Решението може да бъде за публикуване без промени, за публикуване след отразяване на направени препоръки в рецензиите, за отказ за публикуване. При решение за отразяване на препоръки, авторите преработват ръкописите и представят в Редакцияната колегия доклад за тяхното отразяване в определен от него срок, на основата на който Редакцияната колегия взема решение за публикуване или отказ за публикуване.

7. При противоречивост на заключенията в рецензиите Редакцияната колегия може да определи допълнителен рецензент (рецензенти).

ИЗИСКВАНИЯ КЪМ ОФОРМЛЕНИЕТО И СТРУКТУРАТА НА СТАТИИТЕ

8. Предлаганите за рецензиране статии трябва да бъдат във формат на Word документ, както следва:

- Шрифт: Times New Roman 12
- Форматиране на страниците: Page Setup: Top: 2,5 см, Bottom: 2,5 см, Left: 2,5 см, Right: 2,5 см
- Line Spacing: 1,5 lines; First Line: 1,5 см; Paper Size: A4.

9. Основните структурни елементи на статиите са, както следва:

- Начална страница
- Въведение
- Основно изложение
- Заключение
- Референции.

10. Начална страница (страници)

Началната страница включва:

Заглавие на статията (препоръчително е заглавието на статията да е кратко (5–10 думи) и да представя основната тема на изследването).

Имена на автора (авторите). Всички съавтори трябва да се добавят при подаването на ръкописа в ScholarOne и да бъдат подредени с коректна последователност; авторът (авторите) се представя с **научна степен, академична длъжност, e-mail на кореспондиращия автор, име и адрес на академичната институция**.

Резюме. Резюмето на публикациите, независимо на какъв език са написани, е на български и на английски език. То трябва да е кратко и ясно, като сбито съдържа следните елементи:

- въведение („фон“ на изследването) (задължително)
- цел и задачи на изследването (задължително)
- приложена методология („постановка на изследването“) (задължително)
- постигнати основни резултати (задължително)
- изводи (заклучения) (задължително)
- ограничения на изследването и последици (ако има такива)
- практически последици (ако има такива)
- оригиналност/стойност (задължително).

Максималната дължина на резюмето не трябва да надвишава 250 думи.

Ключови думи (посочват се до 5 ключови думи на български и английски език).

Класификация на статиите. Авторите трябва да категоризират своите документи, което е част от процеса на представяне на работата им. Списъкът с категории може да видите по-долу и трябва да изберете тази, до която най-много се доближава вашия документ.

- Научно изследване. Тази категория покрива такива документи, които дават информация относно всякакви изследвания, направени от автора/ите. Това изследване може да е свързано с конструирането или тестването на модел или рамка, изследване на действия, тестване на данни, маркетингово изследване или обзор, емпирично, научно или клинично изследване.
- Гледна точка. Всеки документ, в който съдържанието зависи от авторското мнение или интерпретация. В тази категория се включват и журналистически статии.
- Техническо изследване. Описва и оценява технически продукти, процеси и услуги.
- Концептуално изследване. Тези документи не се базират на изследване, а създават хипотези. Те са по-скоро дедуктивни и покриват философски дискусии и сравнително изследване на нечия друга работа или мислене.
- Казус. Казусите описват фактически интервенции или опит в самата организация. Те могат да са субективни и не могат генерално да се оприличат като изследване. Описанието на съдебен казус или хипотетичен казус се използва като обучаващ метод, който също може да бъде причислен към тази категория.
- Литературен очерк. Очаквано е, че всички видове документи цитират някаква подобна литература, така че тази категория трябва да се използва само ако основната цел на документа е да аотира и/или критикува литературата в определена област. Може да бъде селективна библиография, която дава съвет относно информационните източници или да бъде подробен в това, като целта на документа е да даде информация на основните сътрудници за направата на дадена тема и да изучи техните различни гледни точки.
- Генерален преглед. Категорията покрива документи, които предоставят основен преглед или историческо изследване на някаква концепция, техника или феномен. Тези документи са по-скоро описателни от рода на „как да“, отколкото дедуктивни

Данни за автора (авторите). Данните включват пълни имена, академична длъжност и научна степен, последна месторабота и по преценка предишни такива, e-mail адрес за кореспонденция (до 40 думи за автор).

11. Въведение

Въведението има за цел да убеди читателите, че публикуваната разработка съдържа новост и е приложима, като отговаря на следните въпроси:

- Какъв е проблемът?
- Има ли някакви съществуващи решения (посочва се степента на проучване на проблема към момента)?
- Кои са най-добрите решения според автора?
- Какво е основното ограничение на изследването?
- Какво се очаква да се постигне от автора с направеното изследване?

12. Основно изложение

Основното изложение се структурира в отделни раздели, разграничени със свои заглавия (заглавията трябва да бъдат кратки, с ясна индикация за разликите между тяхната йерархия. Предпочитаният формат за изписване на основните заглавия е те да бъдат удебелени, а подзаглавията да бъдат изписани с наклонен шрифт. Шрифт – Times New Roman 12, главни букви, ляво подравняване).

Основното изложение включва:

Цел и задачи на изследването. Те трябва да осигурят разбирането за фокуса на публикацията и да аргументират нейната структура. След тях е необходимо да се посочи:

- Каква е значимостта на материала?
- Защо е важен и оригинален?
- За кого е предназначена публикацията?

Допълнително могат да бъдат коментирани потенциалната ползност за практиката, значимостта за бъдещи изследвания, по-подробно ограниченията на изследването и др.

Основна теза и хипотеза (хипотези) на изследването. Представят се аргументите на автора за тяхната обосноваване.

Приложена методология и методика. Авторът трябва да посочи основните използвани от него методи под обособено за това заглавие. Той трябва да демонстрира, че методологията е стабилна и подходяща за постигане на целите. Очаква се авторът да се съсредоточи върху главната тема, като посочи основните етапи на своите изследвания, използваните от него методи, влияния, които определят избора от него подход, да приведе аргументи за това защо е избрал специални примери и др.

Постигнати основни резултати. Когато се представят резултатите, е важно авторът да се фокусира само върху най-важното. Публикацията трябва да съдържа само основните факти и тези с по-широко значение, без да се дават много подробности за всяка възможна статистика. Ако разработката изобилства със статистически данни, е възможно те да преобладават пред изводите и като цяло публикацията да бъде възприемана предимно като изброяване на факти, а не като научно изследване. Основната теза на автора трябва да е ясно проследима и стабилно доказана.

При описанието на резултатите авторът трябва да потърси отговори на следните въпроси:

- Предоставяте ли интерпретация за всеки един от представените от вас резултати?
- Резултатите ви в съответствие ли са с това, което други изследователи са открили?
- Има ли някакви разлики? Защо?
- Има ли някакви ограничения?
- Дискусията логично ли води до вашето заключение?

Важно е при представяне на резултатите да не се правят изявления, които надхвърлят онова, което резултатите могат да потвърдят.

13. Заключение

Общото правило е, че заключението не трябва да съдържа единствено обобщение на изследването (то се съдържа в резюмето). В заключението се дава отговор на зададения в началото на публикацията въпрос и се посочват възможностите за по-нататъшни изследвания. Добре би било да се разкрие как представените резултати ще се приложат в практиката и да се посочат ограниченията в това отношение. Макар и да се посочва как това изследване може да се приложи и разшири в бъдещи изследвания, не е прието тук да се въвежда нов материал или да се изтъква очевидното. В заключението следва да се подчертае онова, което е различно в изследователските резултати, онова, което се откроява в разработката или е неочаквано.

14. Бележки

Бележките трябва да се използват при крайна необходимост и да бъдат идентифицирани в текста с последователни номера, затворени в квадратни скоби и изброени в края на статията.

15. Спонсориране на научното изследване

Източниците на финансиране на научното изследване в статията, се представят в раздел „Признателност“. Описва се ролята на тези източници на финансиране в целия работен процес – от постановката на научното изследване до постигането на крайните резултати.

16. Фигури

Всички фигури (схеми, диаграми, скици, веб страници/снимки на екрани и фотографски снимки) трябва да бъдат предадени в електронна форма. Те трябва да бъдат с високо качество, четливи и да бъдат номерирани с арабски цифри.

- Фигурите да бъдат правени по възможност в графични програми (Corel Draw, Adobe Illustrator, Adobe PhotoShop) или Excel. Да не бъдат във формат Picture, за да може да се коригира текстът в тях, ако е необходимо! Да се номерират последователно според реда на цитиране в текста. Номерацията и заглавията на фигурите се поставят под тях. Да се избягват много надписи вътре във фигурите.
- Снимки и сканирани изображения да бъдат правени на отделни файлове, за предпочитане в JPG или TIFF формат, а не вмъкнати в текста. Снимките трябва да са с добро качество и подходящи за печат. Цветни илюстрации се приемат по изключение след специално договаряне и евентуално заплащане на допълнителните разходи!
- За изработване на формули да се използва Word Equation. Номерата на формулите да се изписват в малки скоби в лявата част на страницата!

17. Таблицы

Таблиците се изработват в Word Table или Excel. Номерират се последователно според цитирането им в текста. Всяка таблица трябва да има заглавие. Номерацията и заглавието на таблиците се поставят над тях. За предпочитане е тя да се събира на страницата, без да се обръща широката част на листа хоризонтално. Необходимите обяснения се дават под нея, като се означават със съответните символи/знаци.

18. Референции

Референции към други публикации трябва да бъдат изписани в стил Harvard и да бъдат внимателно проверени за пълнота, точност и съгласуваност.

Цитираните автори се представят по някои от следните начини:

- Фамилията на автора и година на публикация (напр. Adams, 2006);
- Цитиране на имена на фамилиите на двамата автори на публикацията и годината на публикуване (напр. Adams, Brown, 2006);
- При повече от трима автори, се изписва само името на първия автор и година на публикуване (напр. Adams et al., 2006)

Списъкът с референциите трябва да бъде посочен по азбучен ред в края на документа.

За книги	Фамилия, инициали (година), <i>Заглавие на книгата</i> , Издател, Място на издаване e.g. Harrow, R. (2005), <i>No Place to Hide</i> , Simon & Schuster, New York, NY.
За глава на книга	Фамилия, инициали (година), „Заглавие на главата“, Фамилия на редактора, Инициали, <i>Заглавие на книгата</i> , Издател, Място на публикация, страници. e.g. Calabrese, F.A. (2005), “The early pathways: theory to practice – a continuum”, in Stankosky, M. (Ed.), <i>Creating the Discipline of Knowledge Management</i> , Elsevier, New York, NY, pp. 15–20.
За списания	Фамилия, инициали (година), „Заглавие на статията“, <i>Име на списанието</i> , том, брой, страници. e.g. Capizzi, M.T. and Ferguson, R. (2005), “Loyalty trends for the twenty-first century”, <i>Journal of Consumer Marketing</i> , Vol. 22 No. 2, pp. 72–80.

<p>За публикувани сборници</p>	<p>Фамилия, Инициали (година на публикация), „Заглавие на документа“, във Фамилия, Инициали, <i>Заглавие на публикуваната проява и място и дата, на които се е състояла</i>, Издател, Място на публикация, Номер на страниците.</p> <p>e.g. Jakkilinki, R., Georgievski, M. and Sharda, N. (2007), “Connecting destinations with an ontology-based e-tourism planner”, in <i>Information and communication technologies in tourism 2007 proceedings of the international conference in Ljubljana, Slovenia, 2007</i>, Springer-Verlag, Vienna, pp. 12–32</p>
<p>За непубликувани сборници</p>	<p>Фамилия, Инициали (година), „Заглавие на документа“, документ представен на Името на конференцията, дата на конференцията, място на конференцията, налично на: URL, ако е свободно достъпно в интернет (дата на достъп)</p> <p>e.g. Aumueller, D. (2005), “Semantic authoring and retrieval within a wiki”, paper presented at the European Semantic Web Conference (ESWC), 29 May-1 June, Heraklion, Crete, available at: http://dbs.uni-leipzig.de/file/aumueller05wiksar.pdf (accessed 20 February 2007).</p>
<p>За работни документи</p>	<p>Фамилия, Инициали (година), „Заглавие на статията“, работен документ [брой, ако е наличен], Институция или организация, Място на организацията, дата.</p> <p>e.g. Moizer, P. (2003), “How published academic research can inform policy decisions: the case of mandatory rotation of audit appointments”, working paper, Leeds University Business School, University of Leeds, Leeds, 28 March.</p>
<p>За енциклопедични вписвания (без автор или издател)</p>	<p>Заглавие на енциклопедията (година) „Заглавие на вписването“, том, издание, Заглавие на енциклопедията, Издател, Място на издаване, страници.</p> <p>e.g. <i>Encyclopaedia Britannica</i> (1926) “Psychology of culture contact”, Vol. 1, 13th ed., Encyclopaedia Britannica, London and New York, NY, pp. 765–71.</p> <p>(За вписвания с посочен автор, моля вижте насоките за изписване на имената за глава на книга)</p>

<p>За статии във вестници (с автор)</p>	<p>Фамилия, Инициали (година), „Заглавие на статията“, <i>Име на вестника</i>, дата, страници.</p> <p>e.g. Smith, A. (2008), “Money for old rope”, <i>Daily News</i>, 21 January, pp. 1, 3–4.</p>
<p>За статии във вестник (без посочен автор)</p>	<p><i>Име на вестника</i> (година), „Заглавие на статията“, дата, страници.</p> <p>e.g. <i>Daily News</i> (2008), “Small change”, 2 February, p. 7.</p>
<p>За електронни източници</p>	<p>Ако източникът е достъпен в интернет, пълният интернет адрес (URL) трябва да посочи в края на референциите, както и датата, на която сте го използвали. Фамилия, Инициали (година), „Име на статията“, достъпно на: URL адрес, (дата на достъп)</p> <p>e.g. Castle, B. (2005), “Introduction to web services for remote portlets”, available at: http://www-128.ibm.com/developerworks/library/ws-wsrp/ (accessed 12 November 2007).</p>
<p>За източници на български език</p>	<p>Ако се използват електронни източници без посочени автори и дата, URL адресът трябва да бъде включен или със скоби в основния текст, или препоръчително е да бъде посочен като бележка (с римски цифри с квадратни скоби заедно с текст, последван от пълния URL адрес в края на документа).</p> <p>За всеки цитиран източник на кирилица – на български език, трябва да се даде същият източник, изписан по правилата на Закона за транслитерацията.</p> <p>Например: Ерхард, Л., 1993. Благоденствие за всички, София, <i>УИ „Стопанство“</i>. (Erhard, L., 1993. Bлагodenstvie za vsichki, Sofia, <i>UI „Stopanstvo“</i>.)</p>

AUTHOR'S GUIDELINES

GENERAL INFORMATION

1. *The Philologia Journal* accepts for review articles (original articles, reports, discussions, studies, editorial materials) in any of the following research areas: general and applied linguistics, literary studies, translation, cultural studies and teaching of foreign languages with a specific focus on interdisciplinary and border studies areas, multilingualism and transculturalism. The volume of the articles should not exceed 20 standard pages. Publications in *Philologia Journal* could be written in English, French, German, Italian, Spanish, Portuguese, Russian or Bulgarian (abstracts and bibliographic information in English and Bulgarian).
2. Authors could submit their manuscripts to *the Journal* 's Editorial Team via electronic and/or print versions to: <https://su.b-smart.tech/>, or philologia@uni-sofia.bg.
3. The received manuscripts are reviewed in accordance with Author's Guidelines by a member of the Editorial Board. Manuscripts that do not comply with the requirements shall be returned to the authors for revision. Manuscripts that meet the requirements shall be admitted for review. The members of the Editorial Board shall have the right to publish in the journal following all the rules and requirement valid for the other authors.
4. For each of the submitted and approved articles the Editorial Board shall assign two reviewers. Reviews shall be made in terms defined by the Editorial Board.
5. Reviewing of articles shall be done in accordance with the standards for the evaluation of manuscripts through the double-blind peer review system. Please do not include Authors' names and information in your Main Document. Authors' names and information should be only included in your Title Page. The reviewers give their assessment of the manuscripts in terms of the following criteria: scope of the research, novelty of the examined issues, originality, accuracy and clarity of the abstract describing the main text, logic structure and sequence of the submission, relevance of the methodology, validity of the results, proving the thesis, applicability of the results, validity of findings and conclusions, propriety and relevance of citations, accuracy and clarity of language.
6. The Editorial Board commits the final decision for publication, based on the conclusions of the reviewers. The decision can be: publish it without revisions, publish it after revision in accordance with the recommendations made in reviews, refusal to publish. If the Editorial Board commits a decision to publish the manuscript after revision upon recommendations, authors should review and answer to the Editorial Board's e-mails. The authors have to revise their manuscripts and present a report of the revisions they made in terms defined by the Editorial Board, upon which the Editorial Board commits a decision whether to publish it or refusal to publish the manuscript.
7. If there are contradictions of the reviews, the Editorial Board may determine an additional reviewer (reviewers).

SUBMISSION AND STRUCTURE REQUIREMENTS OF THE ARTICLES

8. The article submissions shall be provided in Microsoft Word format, as follows:

- Font: Times New Roman 12;
- Format of the pages: Page Setup: Top: 2,5 sm, Bottom: 2,5 sm, Left: 2,5 sm, Right: 2,5 sm
- Line Spacing: 1,5 lines; First Line: 1,5 cm; Paper Size: A4.

9. The main structure of the article shall include:

- Title page – You should upload it as a separate from the Main Document file;
- Introduction – It is included in the Main Document;
- Main text – It is included in the Main Document;
- Conclusion – It is included in the Main Document;
- References – It is included in the Main Document;

10. Title page (pages)

The Title page/s should be as a separate from the Main Document file and includes:

Title of the article (it is recommended the title of the article to be short (5–10 words) and to present the main topic of the study);

Author Details: All contributing authors' names should be added to the ScholarOne submission, and their names arranged in the correct order for publication. All authors shall comply the following information: names, academic title/position, correspondence address, including institutional affiliation (incl. University, institution, etc.), state/city and country. In co-authoring, one of the authors must be designated as lead author and write his/her e-mail address. It is the responsibility of the lead author to ensure that the list of authors and individual contribution to the study of each of them are clearly indicated.

Abstract. The abstract of the articles, no matter in what language they are, should be written in Bulgarian and English. It should be short and clear and concisely contain the following elements:

- Introduction („background“ of the study) (required);
- Purpose and objectives of the study (required);
- Applied methodology („staging of the research“) (required)
- Achieved major results (required)
- Leads (conclusions) (required);
- Limitations of the research and consequences (if applicable)
- Practical implications (if applicable);
- Originality/Value (required);

The maximum length of the abstract should not exceed 250 words.

Keywords (specify up to 5 keywords).

11. Introduction

The purpose of the introduction is to convince readers that the published research contains novelty and it is applicable. It answers the following questions:

- What is the main problem?
- Are there any existing solutions (indicates the level of study the problem at the moment)?
- What are the best solutions according to the author's/s' opinion?
- What is the main limitation of the research?
- What is expected to be achieved by the author of the research?

12. Main Text

The main text is structured into separate sections, distinguished by their titles (headings should be brief, with clear indication of the differences between their hierarchy). The preferred format for writing the main titles is to be bold format and subtitles to be written in italics. Font – Times New Roman 12, capitals, left alignment).

The main text should include:

Purpose and objectives of the study. The purpose and objectives of the study should ensure the understanding of the publication's focus and should justify its structure. After that, authors should specify:

- What is the significance of the publication?
- Why the publication is important and original?
- To whom is the publication designed?

Additionally can be discussed potential utility of practice, importance for future studies, detailed limitations of the study and others.

Main thesis and hypothesis of the research. Authors' arguments about their merit are presented.

Applied methodology and methods. The author should indicate the main methods used by him in a separate title. Author should demonstrate that the methodology is robust and appropriate to achieve the objectives. It is expected by the author to focus on the main theme, to point the main stages of his research, to show the used methods and influences that determine the chosen approach by him/her, to give arguments why he/she has chosen specific examples and others.

Achieved major results. When presenting the results, it is important authors to focus on the essentials. The publication must contain only the essential facts and those with a wider meaning, without giving many details of every possible statistics. If development is full of statistics, it is possible to prevail over the conclusions and after all the publication to be seen primarily as an enumeration of facts, not a scientific study. The main thesis of the author must be clearly traceable and steadily established.

When describing the results author should seek answers to the following questions:

- Do you provide interpretation for each of the submitted results you want?
- Are the results consistent with what other researchers have found?
- Are there any differences? Why?
- Are there any limitations?
- Does the discussion logically lead the reader to your conclusion?

It is important when presenting the results not to make statements that go beyond what results can acknowledge.

13. Conclusion

The general rule is that the conclusion should not only contain a summary of the research (it can be found in the abstract). The conclusion should give answers to the set at the beginning of the publication questions and to indicate opportunities for further research. It would be better to reveal how the achieved results will be applied in practice and to identify constraints in this regard. While indicating how this research can be applied and extended in future studies, it is not accepted in the conclusion to introduce new material or to be state the obvious. In the conclusion it should be emphasized what is different in the research results, what stands out in the design or it is unexpected.

14. Notes

Notes or Endnotes should be used only if absolutely necessary and must be identified in the text by consecutive numbers, enclosed in square brackets and listed at the end of the article.

15. Funding Agencies

The funding sources of the scientific research should be added in Step 5 of the submission process on ScholarOne system. Funding sources of the scientific research in the article are presented in section “Acknowledgements”. Authors should describe the role of these funding sources throughout the whole workflow – from setting of the research to achieving the final results.

16. Figures

All Figures (charts, diagrams, line drawings, web pages/screenshots, and photographic images) should be submitted in electronic form.

All Figures should be of high quality, legible and numbered consecutively with arabic numerals. Graphics may be supplied in colour to facilitate their appearance on the online database.

- If possible, the figures should be made in graphical programs (Corel Draw, Adobe Illustrator, Adobe PhotoShop) or Excel. The figures should not be in Picture format. They should be numbered consecutively in order of citation in the text. Numbers and titles of the figures are placed below them. Authors should avoid many inscriptions inside the figures.

- Pictures and scanned images can be made into separate files, preferably in JPG or TIFF format, not embedded in the text. Photos must be of good quality and suitable for printing. Color illustrations are accepted in exceptional cases after special agreement and eventual additional costs!
- If authors make a blueprint they should use Word Equation. The numbers of formulas to be written in brackets in the left side of the page!

17. Tables

Tables should be typed in Word Table or Excel format. They should be numbered consecutively according to citation in the text. Each table should have a title. Numbers and titles of the tables are placed over them. It is preferable it to fit on the page without turning widest part of the sheet horizontally. The necessary explanations are given below by means of appropriate symbols / characters.

18. References

References to other publications must be in Harvard style and carefully checked for completeness, accuracy and consistency.

The cited authors should be presented at any of the following ways:

- Surname and year of publish (ex. Adams, 2006)
- Citing both names of two and year of publish (ex. Adams, Brown, 2006)
- When there are more than three authors, it is typed the surname of the first author and year of publish (ex. Adams et al., 2006)

At the end of the paper a reference list in alphabetical order should be supplied.

<i>For books</i>	Surname, Initials (year), <i>Title of Book</i> , Publisher, Place of publication. e.g. Harrow, R. (2005), <i>No Place to Hide</i> , Simon & Schuster, New York, NY.
<i>For book chapters</i>	Surname, Initials (year), Chapter title, Editor's Surname, Initials, <i>Title of Book</i> , Publisher, Place of publication, pages. e.g. Calabrese, F.A. (2005), The early pathways: theory to practice – a continuum, in Stankosky, M. (Ed.), <i>Creating the Discipline of Knowledge Management</i> , Elsevier, New York, NY, pp. 15–20.
<i>For journals</i>	Surname, Initials (year), Title of article, <i>Journal Name</i> , volume, number, pages. e.g. Capizzi, M.T. and Ferguson, R. (2005), Loyalty trends for the twenty-first century, <i>Journal of Consumer Marketing</i> , Vol. 22 No. 2, pp. 72–80.

<i>For published conference proceedings</i>	<p>Surname, Initials (year of publication), Title of paper, in Surname, Initials (Ed.), <i>Title of published proceeding which may include place and date(s) held</i>, Publisher, Place of publication, Page numbers.</p> <p>e.g. Jakkilinki, R., Georgievski, M. and Sharda, N. (2007), Connecting destinations with an ontology-based e-tourism planner, in <i>Information and communication technologies in tourism 2007 proceedings of the international conference in Ljubljana, Slovenia, 2007</i>, Springer-Verlag, Vienna, pp. 12–32.</p>
<i>For unpublished conference proceedings</i>	<p>Surname, Initials (year), Title of paper, paper presented at Name of Conference, date of conference, place of conference, available at: URL if freely available on the internet (accessed date).</p> <p>e.g. Aumueller, D. (2005), Semantic authoring and retrieval within a wiki, paper presented at the European Semantic Web Conference (ESWC), 29 May-1 June, Heraklion, Crete, available at: http://dbs.uni-leipzig.de/file/aumueller05wiksar.pdf (accessed 20 February 2007).</p>
<i>For working papers</i>	<p>Surname, Initials (year), Title of article, working paper [number if available], Institution or organization, Place of organization, date.</p> <p>e.g. Moizer, P. (2003), How published academic research can inform policy decisions: the case of mandatory rotation of audit appointments, working paper, Leeds University Business School, University of Leeds, Leeds, 28 March.</p>
<i>For encyclopedia entries (with no author or editor)</i>	<p><i>Title of Encyclopedia</i> (year) Title of entry, volume, edition, Title of Encyclopedia, Publisher, Place of publication, pages.</p> <p>e.g. <i>Encyclopaedia Britannica</i> (1926) Psychology of culture contact, Vol. 1, 13th ed., Encyclopaedia Britannica, London and New York, NY, pp. 765–71. (For authored entries please refer to book chapter guidelines above)</p>
<i>For newspaper articles (authored)</i>	<p>Surname, Initials (year), Article title, <i>Newspaper</i>, date, pages.</p> <p>e.g. Smith, A. (2008), Money for old rope, <i>Daily News</i>, 21 January, pp. 1, 3–4.</p>
<i>For newspaper articles (non-authored)</i>	<p><i>Newspaper</i> (year), Article title, date, pages.</p> <p>e.g. <i>Daily News</i> (2008), Small change, 2 February, p. 7.</p>

<i>For archival or other unpublished sources</i>	Surname, Initials, (year), Title of document, Unpublished Manuscript, collection name, inventory record, name of archive, location of archive. e.g. Litman, S. (1902), Mechanism & Technique of Commerce, Unpublished Manuscript, Simon Litman Papers, Record series 9/5/29 Box 3, University of Illinois Archives, Urbana-Champaign, IL.
<i>For electronic sources</i>	If available online, the full URL should be supplied at the end of the reference, as well as a date that the resource was accessed. e.g. Castle, B. (2005), Introduction to web services for remote portlets, available at: http://www-128.ibm.com/developerworks/library/ws-wsrp/ (accessed 12 November 2007).
<i>For Bulgarian sources</i>	Standalone URLs, i.e. without an author or date, should be included either within parentheses within the main text, or preferably set as a note (roman numeral within square brackets within text followed by the full URL address at the end of the paper). For each source quoted in Cyrillic – in Bulgarian language should be given the same source, written according to the regulations of the transliteration. e.g. Erhard, L., 1993. Blagodenstvie za vsichki, Sofia, <i>UI „Stopanstvo“</i> . Ерхард, Л., 1993. Благоденствие за всички, София, УИ „Стопанство“.)